

T.C.

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**BEŞİKTAŞLI YAHYÂ EFENDİ
VE DÎVÂNİ'NDA MUHABBET KAVRAMI**

Hilal OTYAKMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Niyazi BEKİ**

İstanbul Yıl, 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	iii
Özet	iv
Abstract	v
KISALTMALAR.....	vi
TRANSKRİPSİYON HARFLERİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR.....	xi
ÖN SÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
BEŞİKTAŞLI YAHYÂ EFENDİ’NİN HAYATI	5
2.1. Doğumu ve Ailesi	5
2.2. Hocaları.....	6
2.3. Müderrisliği ve Talebeleri.....	8
2.4. Müderrislikten Azli.....	10
2.5. Sultan Süleyman ve Diğer Devlet Adamları ile Münâsebeti	11
2.6. İmar Faâliyetleri.....	16
2.7. Vefatı	20
2.8. İlmî, Edebî Şahsiyeti ve Eseri.....	22
2.9. Tasavvufî Şahsiyeti.....	27
2.10. Menkıbevî Şahsiyeti.....	39
2.10.1. Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim ile Olan Menkıbeleri	42
2.10.2. Muhipleriyle Olan Menkıbeleri.....	45
İKİNCİ BÖLÜM	72
MUHABBET KAVRAMI.....	72
3.1. Muhabbet Kavramının Tanımı ve Tasavvufî Açıdan Yorumlanması	72
3.2. Kur’ân-ı Kerim’de Muhabbet	82

3.3. Hadîs-i Şerîflerde Muhabbet.....	85
3.4. Muhabbet Kavramının Türleri	92
3.5. Muhabbet Kavramının Mertebeleri.....	95
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	102
YAHYÂ EFENDİ’NİN DÎVÂNİ’NDA MUHABBET KAVRAMI VE	
AÇIKLAMALARI	102
4.1. Yahyâ Efendi’nin Şâir Kimliği	103
4.2. Yahyâ Efendi’nin Dîvânı’nda Muhabbet Kavramı.....	110
4.2.1. Mecâzî Muhabbet.....	113
4.2.1.1. Hub	114
4.2.1.2. Sevdâ	115
4.2.1.3. Hevâ.....	118
4.2.1.4. Aşk ve İlgili Diğer Kavramlar	120
4.2.1.5. Cânan, Dil-dâr ve İlgili Diğer Kavramlar.....	127
4.2.2. İlâhî Muhabbet	133
4.2.2.1. Muhabbet	133
4.2.2.2. Sevdâ	134
4.2.2.3. Şevk	135
4.2.2.4. Aşk ve İlgili Diğer Kavramlar	136
4.2.2.5. Âşık ve İlgili Diğer Kavramlar	146
4.2.2.6. Yâr, Cânan ve İlgili Diğer Kavramlar	155
4.2.2.7. Gönül	164
4.2.2.8. Bezm Ehli, Şarap, Kadeh, Meyhâne.....	169
SONUÇ	174
KAYNAKLAR.....	181
EKLER: TEZ İLE İLGİLİ RESİM VE FOTOĞRAFLAR.....	195
ÖZGEÇMİŞ	201
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	202

T.C.
ÜSKÜDAR
ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

GENEL BİLGİLER

Öğrenci No	: 174401004
Öğrenci Adı Soyadı	: HİCAL OTYAKMAZ
Anabilim Dalı	: TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI
Tez Danışmanı	: PROF. DR. NİYAZİ BEKİ
Tezin Başlığı	: Beşiktaşlı Yahya Efendinin Divanında Muhabbet Kavramı
Toplantı Tarihi	: 9 Temmuz 2019
Saati	: 11.00
Öğrenci Savunmaya	: ☒ Geldi
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca tez bilimsel olarak incelenmiş, adayın tez çalışmasını sunmasının ardından, adaya tez çalışması ile ilgili sorular yöneltilmiştir.	
☒ Yapılan savunma sınavında adayın tez çalışması başarılı bulunarak KABUL edilmesine,	
☐ Yapılan savunma sınavı sonunda tez çalışmasının DÜZELTİLMESİNE , düzeltme için adaya ay EK SÜRE verilmesine (en fazla 3 ay)	
☐ Yapılan savunma sınavının sonunda tezin REDDEDİLMESİNE	
☐ OY BİRLİĞİ ☒ OY ÇOKLUĞU	
İle karar verilmiştir.	
Savunmada Tezin Başlığı	: ☐ Değişmedi ☒ Değişti
Tezin Yeni Başlığı	: ☐ Değişmedi ☒ Beşiktaşlı Yahya Efendi ve Divanında Muhabbet Kavramı
Öğrenci Savunmaya	: ☐ Gelmedi ☒ Muhabbet Kavramı
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca yukarıda belirtilen tarih ve saatte Tez Savunma Jürisi toplanmış ancak ilgili öğrenci savunma sınavına gelmemiştir. Adayın tez çalışmasını Jüri önünde sunmadığı için yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki kararı,	
☐ OY BİRLİĞİ İLE REDDEDİLMİŞTİR.	

Tez Sınavı Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	PROF. DR. RESAT ÖNGÖREN	R. Öngören
Danışman Üye	PROF. DR. NİYAZİ BEKİ	N. Beki
Üye	PROF. DR. RESAT ÖNGÖREN	R. Öngören
Üye	DOÇ. DR. MELİHA YILDIRAN SARIKAYA	M. Sarıkaya
Üye		

(Tüm durumlarda jüri üyelerinin tez değerlendirme raporları gerekir.)

Sayı No :

Tarih : 09.07 / 20 19

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen ve Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisinin Tez Savunma Sınav Tutanağı ve eklerinin Enstitü Yönetim Kurulunda görüşülmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Not: Bu forma orijinal raporlar (bir nüsha) eklenecektir.

Prof. Dr. Emine Yeniterci
Anabilim Dalı Başkanı
(Unvanı, Adı Soyadı, İmza)

ÜJUR.016 Revizyon No: 0108.11.2018

Özet

On altıncı yüzyılın yetiştirdiği din âlimi, sûfî ve dîvan şâirlerinden birisi de Müderris Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'dir (1494-1495/1571). Onun yaşadığı on altıncı yüzyıl; Osmanlı Devleti'nin siyâsî, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan zirve olduğu bir dönemdir. Yahyâ Efendi, sütkardeşi Sultan Süleyman'ın ağabeyi yerine koyup istişâre ettiği yoldaşı, savaflara gitmeden önce duâsını aldığı manevî yardımcısı ve müderrisi olarak tarihte yerini almıştır. Ancak elim bir hadise sonucu müderrislik vazîfesinden azledildikten sonra ömrünü Beşiktaş'ta inşâ ettiği tekkesinde geçirmiştir. Yahyâ Efendi'yi devlet kademesinden ulemâyâ, tüccardan denizcilere kadar halktan her kesim ziyaret etmiş, duâsını almıştır. Onun maddî, manevî ilimlere vukûfiyeti ve yüzlerce talebe yetiştirmesi hezarfen bir kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir. Mahlası "Müderris"tir. Sûfiyâne söylediği beyitlerin yer aldığı tek eseri olan Dîvânı'nda muhabbet ve aşk kavramlarına da yoğun bir şekilde değindiği görülmüştür.

Çalışmanın ilk bölümünde, Yahyâ Efendi'nin doğumu, ailesi, tahsil hayatı, îmar faaliyetleri ve külliyesi, ilmî, edebî, tasavvufî ve menkıbevî şahsiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, muhabbet kavramının tanımı, tasavvufî yorumları, Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerle desteklenmiştir. Ayrıca bu bölümde muhabbet kavramının türleri ve mertebelerine de yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Yahyâ Efendi'nin şâir kimliğine yer verildikten sonra muhabbet kavramının mecâzî ve ilâhî başlıkları altında, yerine kullanılan diğer kavramlar Dîvân'da geçtikleri beyitlerle yer almıştır. Kavramlar, beyit şerhlerinde yer verilen âyet, hadis ve mutasavvıfların yorumlarıyla birlikte açıklanmıştır. Bu çalışma ile Yahyâ Efendi Dîvânı'nda muhabbet mertebelerinin ve bu kavramın yerine kullanılan diğer kavramların ne kadar ve ne şekilde işlendiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Tasavvuf, Dîvân, Kalp, Muhabbet, Sevgi, Aşk.

OTYAKMAZ, Hilal, MS, Yüksek Lisans, İstanbul, 2019

Yahyâ Efendi from Beşiktaş and the Concept of Mahabba in the Diwan

Abstract

One of religious scholars and sufi poets that were brought up in 16th century is Mudarris Yahyâ Effendi from Beşiktaş.(1494-1495/1571). 16th century in which he lived is a period, Ottoman State was at the peak in terms of political, social, economical and cultural life. Yahyâ Effendi takes place in history as a fellow whom his foster brother Sultan Süleyman called brother and consulted with, also as his mudarris and emotional supporter whose prayers he took before going to wars. However, he spends his life in monastery which he instructed in Beşiktaş, after being dismissed from his mudarris mission as a result of a painful incident. Most of the people who were a merchant, seaman or employees of the government visited Yahyâ Efendi to communicate about religion. His having a grasp of earthy and spiritual knowledge and raising hundreds of students indicates that he had a polymath personality. With pseudonym “Mudarris”, he touches intensely on mahabba and love concepts in his collected poems that consisting of his mystic verses.

In the first part of the study, it has been mentioned the details and information regarding to the Yahyâ Efendi’s life, his family, his education life, his construction activities and his monastery, his spiritual knowledge, his literacy, his sufistic and epic personality. In the second part, the definition of the mahabba and love concept. Sufi interpretations are supported with the Qur'an and Hadith-ı Sharifs. In addition, in this section the types and degrees of the concept of love are also included. In the third part, after the poet identity of Yahyâ Efendi was given, the words used in place of this concept are included in the couplets that they pass on to the collected poem under the metaphorical and divine titles of the concept of love. The words are described in the verse in the verses of the couplet together with the interpretations of the Hadith and the Mystics. In this study, it was tried to determine how and how the order concept of love and the other concepts used in the Yahyâ Effendi's Diwan were processed.

Key words: Yahyâ Effendi from Beşiktaş, Sufism, Love, Dîvân, Heart, Concept of love.

KISALTMALAR

ABD	Ana bilim dalı
age.	Adı geçen eser
AKMB	Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
a.s.	Aleyhi's-selâm
AÜ	Ankara Üniversitesi
B	Beyit
b.	Bin
bk.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cilt
çev.	Çeviren
DT	Doktora Tezi
ed.	Editör
Ens.	Enstitü
et.	Erişim tarihi
Fak.	Fakülte
G	Gazel
H.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazreti
İÜ	İstanbul Üniversitesi
k.s.	Kuddise sirrûh
M	Mesnevi
M.	Miladi
öl.	Ölüm tarihi
s.a.s.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
Yay.	Yayını, Yayınları
YLT	Yüksek Lisans Tezi

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

Harfler	Aslı Şekli	Transkripsiyon
elif	آا	a, ā
elif	أا	a, e, ı, i, o, ö, u, ü
be	ب	b
pe	پ	p
te	ت	t
se	ث	ð
cim	ج	c
çim	چ	ç
ha	ح	h
hı	خ	h
dal	د	d
zel	ذ	z
ra	ر	r
ze	ز	z
je	ژ	j
sin	س	s
şin	ش	ş
sad	ص	ş
dad	ض	đ, ź

tı	ط	ṭ
zı	ظ	ẓ
ayın	ع	‘
gayın	غ	ġ
fe	ف	f
kaf	ق	ḳ
kef	ك	k, g, ñ
lam	ل	l
mim	م	m
nun	ن	n
vav	و	v, o, ö, u, ü, ū
he	ه	h, a, e
ye	ی	y, ı, i, ī, ā
hemze	ء	’

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Dîvân'dan Örnek Varaklar/ 1b-2a.....	195
Şekil 2:	Dîvân'dan Örnek Varaklar/ 2b-3a.....	195
Şekil 3:	Yahyâ Efendi Külliyesi Vaziyet Planı	196
Şekil 4:	Yahyâ Efendi Tekkesi'nin Girişi.....	196
Şekil 5:	Tekkenin girişindeki Sultan II. Mahmut'un tuğrası ve çeşmeler	197
Şekil 6:	Yahyâ Efendi Tekkesi Mescidi	197
Şekil 7:	Yahyâ Efendi, eşi, oğulları, dervişleri ve tekkede vazîfe yapan kişilerin türbeleri	198
Şekil 8:	Yahyâ Efendi Türbesi'ndeki Duvarlarda Bulunan El Yazıları	198
Şekil 9:	Meşrutaya giden yol, Güzelce Ali Paşa Türbesi ve diğer türbeler	199
Şekil 10 :	Yahyâ Efendi Tekkesi'nin Ön Cephesi	199
Şekil 11:	Yahyâ Efendi Külliyesi'ndeki Mezarlık ve Şehzadeler Türbesi	200
Şekil 12:	Hacı Mahmud'un yaptırdığı kütüphane	200

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dîvân'da Mecâzî, İlâhî Muhabbet ve Benzer İçerikte Yer Alan

Kavramlar..... 113

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmamın gerçekleőtirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaőan ve kendisine ne zaman danıősam zamanını ayırıp sabırla yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Niyazi Beki'ye, Prof. Dr. Emine Yeniterzi'ye, Salih Suruç'a, çalıőmalarından faydalandığım Enis Tombul'a, İlâhe Kurşun'a, Banu Bykingil'a ve Hümeyra Livatyalı'ya, bu sürede her zaman maddi ve manevi destekçim olan aileme, teyzem Ergül Yenyurt'a, İbrahim Oruç'a, Nureőőan Kapal'a ve Ceylan Kızılkın'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Hilal OTYAKMAZ

İstanbul, 2019

ÖN SÖZ

İnsanoğlunun dünyaya gönderiliş gayesi kendisini bilmesidir. Kendisini keşfeden ve bilen hazret-i insan olma noktasında ilerleyecektir. İnsanın kendini bilme yolculuğundaki yardımcısı da muhabbettir. Çünkü insan, Allah'la direkt muhatap olma şerefine nâil olmuş bir mahlûktur.

Tasavvufta yer alan her bir kavramın derin muhteviyatı vardır. Ancak muhabbet ve aşk kavramları tasavvufî istilâhın temelinde yer alır ve diğer bütün kavramlarla bağlantılıdır. Sûfi şâirlerin şiirlerindeki ana tema muhabbet ve aşktır. Bu kavramlar üzerine dîvanlar oluşturulmuştur. Bu kapsamda çalışmada muhabbet kavramının İslâmî literatürde nasıl işlendiği, mânâları ve kavram üzerine mutasavvıfların yorumlarına yer verilmiştir. Çalışmanın son kısmında muhabbet ve aşk kavramlarını yoğun ve hikemî bir üslûpla işleyen Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'nin *Dîvan*'ındaki beyit örnekleri ve şerhleri üzerinde durulmuştur.

Bu kapsamlarda tez üç bölümden oluşmaktadır. Dîvânı daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için ilk bölümde Yahyâ Efendi'nin hayatına farklı başlıklarla yer verilmiştir. Dîvân'daki muhabbet ve benzer içerikteki kavramların daha iyi şerh edilebilmesi için ikinci bölümde, muhabbet kavramına tafsîlâtli bir şekilde değinilmiştir. Son bölümde ise beyitlerle bu aktarılanlar özdeşleştirilmiştir.

Çalışmada Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'nin muhabbeti ele alış mâhiyetlerini incelemeye çalıştık. Kusurlar bizden güzelliğler Hak'tandır. Azîm, mücâdele bizden tevîk dâim Hak'tandır

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin siyâsî, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan zirve olduğu on altıncı yüzyılın müderris, âlim ve sûfî şahsiyetlerinden birisi de Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'dir. O, yaşadığı zaman diliminde kendisini insanlığa ehl-i hizmet olarak vakfeden bir zattır. Yahyâ Efendi'nin tek eseri olan Dîvânı onun ilmî, edebi, tasavvufî ve menkıbevi şahsiyetini ortaya koyan bir kaynaktır.

Yahyâ Efendi hakkında yapılan araştırmalarda; *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hazretleri'nin (r.a.) Hayatı, Menkıbeleri, Divançesi*¹ ve *Menkıbe-i Beşiktaşlı Yahya Efendi (k.s.)*² adlı iki lisans tezi, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*³, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve İnceleme*⁴ ve “*Menkıbet- i Yahyâ*” *des osmanischen Dichters Mehmet Dâ'î*⁵ adlı üç yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Ayrıca Yahyâ Efendi'nin hayatı ve menkıbeleri hakkında tez için istifâde edilen, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Hayatı, Tasavvufî Şahsiyeti ve Dîvânı*⁶, *Beşiktaş'lı Şeyh Yahyâ Efendi ve Üveysilik*⁷ ve *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri*⁸ adlı kitaplar mevcuttur. Bu araştırmaların geneli Yahyâ Efendi'nin hayatı, Dîvânı'nın transkripsiyonlu metni ve tasavvufî görüşü üzerinedir. Bunlardan hareketle, “Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'nda Muhabbet” kavramı üzerinde durulmadığı tespit edilmiştir.

¹ Faik Gözen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hazretleri'nin (r.a.) Hayatı, Menkıbeleri, Divançesi* (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, 1979-1980).

² Bülent Diler, *Menkıbe-i Beşiktaşlı Yahya Efendi (k.s.)* (Ankara, AÜİF Lisans Tezi, 1980-81).

³ İsmail Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Kelam ve İslâm Felsefesi Bölümü İslâm Felsefesi ABD, YLT, 1993),

⁴ Enis Tombul, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve İnceleme* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ABD, 2014). Tez, aynı isimle kitap olarak yayımlanmıştır.

⁵ Meral Asa, *Menkıbet- i Yahyâ*” *des osmanischen Dichters Mehmet Dâ'î* (Viyan: Kritische Edition, Yayınlanmamış YLT, 1998).

⁶ Müslüm Yılmaz, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Hayatı, Tasavvufî Şahsiyeti ve Dîvânı* (İstanbul: Dergâh Yay. 2014).

⁷ Hacı Osman Yıldırım ve İsmet Demir, *Beşiktaş'lı Şeyh Yahyâ Efendi ve Üveysilik* (İstanbul: Şeyh Yahyâ Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 2005).

⁸ Nazmi Sevgen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri* hakikî (İstanbul: Tarih Dünyası Yay. 1965).

Bu çalışmanın amacı, divan şâiri olmakla birlikte sūfi bir müderris olan Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'nda muhabbete yönelik kavramları ne kadar ve ne şekilde işlediğini analiz etmektir. Yahyâ Efendi sūfi bir şâir olması dolayısıyla Dîvânı'nda muhabbet, aşk, sevgi kavramları yoğun anlamlar içerir. "Üç mesnevi, yüz on üç gazel, iki murabba, bir müseddes, bir ilâhî, bir kıta, altı müfred, üç nazm, iki matla, üç makta ve otuz üç beyitten" oluşan kırk dokuz varaklık bir Dîvân'da doksan iki beytin muhabbet teması üzerine olması onun muhabbet ve aşka ne kadar önem verdiğinin bir kanıtıdır. Bu beyitler, âleme ve insana muhabbetle bakma güzelliğini nasihat etmekte ve öğretmektedir. Dîvan edebiyatının temel geleneğinde, sıklıkla muhabbetin ana tema olarak işlendiği görülür. Müderris de bu geleneği Dîvânı'nda yansıtmıştır. Yahyâ Efendi'nin mecâzî muhabbet için kullandığı semboller ilâhî muhabbete yönelik yansımalarıdır.

Bu çalışmayı oluştururken, öncelikle Dîvân'daki şiirler taranmış, muhabbet ve yerine kullanılan diğer kavramlar hakkındaki beyitler seçilmiştir. Seçilen doksan iki beyitten hareketle muhabbet konusunun alt başlıkları belirlenmiştir. Burada beyitlerde geçen muhabbet ve yerine kullanılan diğer kavramlar mecâzî ve ilâhî başlıklarına yerleştirmekte zorlandığımızı belirtmeliyiz.

Yahyâ Efendi, klasik şiir geleneğince mecâzî muhabbet üzerinden ilâhî muhabbeti yansıttığı beyitlere sıkça yer vermiştir. Ayrıca Dîvan edebiyatında âşık-maşuk-rakip üçlüsü zengin muhteviyata sahiptir. Gazellerde bunlara bağlı birçok kavramlar da yer almaktadır. Dîvân'da bu kavramlardan birbiri ile yakından ilgili olanları alınarak bir sınırlama getirilmeye çalışılmıştır. Seçilen kavramların konuyla bağlantılı olmasına dikkat edilse de, klasik ve tasavvufî şiirlerde bir beyitte birden fazla konu işlenebildiği için beyitlere ilişkin açıklamalar sadece seçilen kavramların muhteviyatına göre değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Müderris'in kullandığı mazmun ve sembollerin yoğunluğu, sehl-i mümtenilerin zenginliği bazı beyit şerhlerinde zorlanmamıza sebep olmuştur.

Yahyâ Efendi Dîvânı, Milli Kütüphane 06 Mil Yz FB 210 numarada kayıtlıdır. Çalışmadaki beyitler, Enis Tombul'un *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Dîvan: İnceleme-Tenkitledi Metin- Sözlük-Tıpkıbasım* adlı kitabından alınmıştır. Dîvân'da şiir başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılıdır ve yalnızca "velehu" ifadesi mevcuttur. Dîvân'da; gazel, mesnevi, murabba, ilâhî, müseddes, kıta, müfred, nazm gibi türler başlıklarına göre ayrılmamıştır. Muhabbet ile ilgili şiirlerin nazım türleri ve beyit sayıları aktarılan Enis Tombul'un kaynağından yardım alınarak hazırlanmıştır. Dîvânı inceleme yönteminde; M, G ve B kısaltmaları mesnevi, gazel ve beyitlere işâret etmektedir. İlk rakam mesnevi, gazel veya beyit numarasını; mesnevi ve gazellerdeki ikinci rakamsa o şiirdeki beyit numarasını belirtir. Diğer nazım biçimleri kısaltma kullanılmadan yazılmıştır. Örneğin: (G 20/1), yirminci gazelin birinci beytidir. Dîvân'da metin tâmirleri: [] bu şekilde olan gösterimler metne anlama bağılı yapılan eklemeleri; () bu şekilde olanlar ise, metinden anlama bağılı çıkarılan kelimeleri aktarır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümü; Yahyâ Efendi'nin doğumu ve ailesi, hocaları, müderrisliği ve talebeleri, müderrislikten azli, devlet adamları ile olan münâsebeti, îmar faaliyetleri, vefatı, ilmî, edebî, tasavvufî, menkıbevişahsiyeti ve eseri, son olarak da Yahyâ Efendi Külliyesi yer almaktadır. Bu bölümün hazırlanmasında hususi olarak; İsmail Yüce'nin *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* adlı tezi ve Müslüm Yılmaz'ın *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Hayatı Tasavvufî Şahsiyeti ve Dîvânı* kitabından faydalanılmıştır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Bölümü'nde yer alan Mehmet Dâî'nin *Menkıbe-i Beşiktâşî Yahyâ Efendi*⁹ başlıklı Yahyâ Efendi'nin hayatının, menkıbelerinin yer aldığı kırk varaklık eser ve Hasan Hüsnü Mehmed Nuri İbnü's-Şeyh'in *Menâkıb-ı Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi İbn-i Ömer el Arabî (k.s.)*¹⁰ adlı benzer içeriklerin ve Ebüssuûd Efendi ile olan mektubunun da

⁹ Mehmet Dâî, *Menkıbe-i Beşiktâşî Yahyâ Efendi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud no: 4604).

¹⁰ Hasan Hüsnü Mehmed Nuri İbnü's-Şeyh, *Menâkıb-ı Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi İbn-i Ömer el Arabî (k.s.)* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye Dersââdet, H. 1313/ M.1895-1896).

yer aldığı otuz sekiz sayfalık eser çalışmayı zenginleştirmiştir. Tezde, Dâî'nin eseri varak numaralarına göre belirtilmiştir. Bu çalışmada menkıbelere yer verilmesinin nedeni ise, bir şâirin dîvanını incelerken onun ilmî, edebî, tasavvufî ve menkıbevi hayatının bilinmemesi durumunda şiirlerine olan bakış açısının eksik kalacağıdır. Yahyâ Efendi'nin beyitlerini incelerken görülen bazı telmih, istiâre gibi söz sanatlarında menkıbevî şahsiyetinde yer alan olaylara ve şahıslara göndermeler yapıldığı görülmüştür. Dîvân bu bilgiler ışığında incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde muhabbet kavramının lügatteki mânâlarına tasavvufî yorumlarla birlikte yer verildikten sonra Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde muhabbete değinilmiştir. Âyetlerde, Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli esas alınmıştır. Bu bölümün şekillenmesinde Mikail Dumlu'nun *Tasavvufî Düşüncede Muhabbet*¹¹ adlı tezinden faydalanılmıştır. Üçüncü bölüm ise, ikinci bölümü destekler mahiyette Yahyâ Efendi'nin Dîvânın'da muhabbet içerikli beyitlerin şerhine yer verilmiştir. Burada muhabbet ve yerine kullanılan kavramlar hakkında bir tablo oluşturulmuştur. Beyitlerin mecâzî ve ilâhî olarak ayrımı, muhabbet ve ilgili kavramların geçtiği gazel, mesnevî, nazım gibi türlerdeki diğer beyitlerle olan anlam bütünlüğüne göre değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, konuyla ilgili yer alan diğer terim ve kavramlar, metnin içerisinde yeri geldikçe açıklanmıştır. Bu açıklamalar sırasında Yahyâ Efendi'nin tasavvufî görüşleri ile örtüşen İbnü'l-Arabî, Mevlânâ, İbnü'l Cevziyye, İsmail Hakkı Bursevî ve Yunus Emre gibi sûfilerin açıklamalarına da yer verilmiştir. Bu tez konusu ile Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'na yeni bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmıştır.

¹¹ Mikail Dumlu, *Tasavvufî Düşüncede Muhabbet* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri ABD, YLT, 2002).

BİRİNCİ BÖLÜM

BEŞİKTAŞLI YAHYÂ EFENDİ’NİN HAYATI

2.1. Doğumu ve Ailesi

On altıncı yüzyılın yetiştirdiği âlim ve sûfi şâirlerden olan Müderris Yahyâ Efendi, rivâyetlere göre H. 900/M. 1494-1495¹² târihinde Trabzon’da doğmuştur. Tasavvuf târihimizde "Beşiktaşî-Beşiktaşlı Yahyâ Efendi" (Âlî 2000: 2/122; Âşık Çelebi 2006: 1/165)¹³; "Şeyh Yahyâ Efendi Beşiktaşî" (Ayvansarâyî, 2013: 172) "Molla Şehzâde, Müderris" (Âşık Çelebi 2010: 2/796; Kınalı-zâde Çelebi 2014: 2/882) lakapları ile anılmıştır.

Yahyâ Efendi’nin babasının adı Ömer’dir. Babası bir rivâyette Şamlı (Ayvansarâyî ve diğerleri 2001: 513); diğer rivâyetlerde ise Amasyalıdır (Âlî 2000: 2/122; Âşık Çelebi 2010: 2/796). Yahyâ Efendi doğduğu zaman babası, Trabzon’da kadı olarak vazîfe yapmaktadır (Atâyî 2017: 1/562). Ömer Efendi, zahirî ve bâtinî ilimlere sâhip "Zülcenâheyn- iki kanatlı" bir zat olarak tavsif edilmiştir (Albayrak 2008: 483). Ömer Efendi’nin Trabzon’dan sonra nerede görev yaptığı bilinmemekle birlikte, Şam’a döndüğü ve orada vefat ettiği kayıtlıdır (Raif 1896: 292).

¹² İbrahim Efendi Peçevi, *Peçevi Tarihi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1992), 1: 320; Mehmed Süreyyâ, *Sicilli-i Osmanî* (İstanbul: Sebil Yayinevi, 1998),4: 2/235; Ayvansarâyî ve diğerleri, *Hadikatü'l-Cevâmi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 513; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yay. 2011), 2/120; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: TÜBA, 2016), 1/215; Nev’izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's Şakâik* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1/562.

¹³ Beşiktaşlı Yahyâ Efendi olarak anıldığı diğer kaynaklar: Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2011, 2: 120; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. 1985), 18; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Târihi* (Trabzon: Serander Yay. 2000) 1: 227; Ahdî, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı İnceleme- Metin* (Ankara: AKMB Yay. 2005), 144; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: TÜBA, 2016), 3: 562.

Yavuz Sultan Selim, Yahyâ Efendi doğduğu zaman Trabzon vâlisidir. Yahyâ Efendi ile Kânûnî Sultan Süleyman (öl. 1566) aynı hafta içerisinde doğmuşlardır (Süreyyâ 1998: 4: 2/235). Yahyâ Efendi'nin annesi, Sultan Süleyman'ı emzirdiği için onlar sütkardeş olmuşlardır (Mehmet Dâî 12a; Çelebi 2008: 1:1/93).¹⁴ Dâî, Yahyâ Efendi ve Sultan Süleyman'ın sütkardeş olma olayını: “Besleyip ikisini bir anne, ikisi dahi olur şâhâne” (Mehmet Dâî 12b) mısraî ile ifâde etmiştir. Yahyâ Efendi'nin annesi ise, Peçevî'ye (öl. 1650) (1992: 1/ 320) göre Trabzonludur. Yahyâ Efendi Külliyesi'nde medfun olan Afife Hâtun, bir şehzâdeye sütanne olma şerefine nâil olması hasebiyle; son derece nezih, iffetli, takvâ sahibi bir kadındır.

Yahyâ Efendi'nin âilesi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Mehmet Dâî (14a), onun İstanbul'a geldiğinde Kânûnî Sultan Süleyman'ın hemşîrezâdesi Şerife Hâtun'la yaptığı evliliğinden İbrâhim ve Ali isminde iki oğlunun olduğu aktarılmıştır. Yahyâ Efendi Külliyesi'nde medfun olan oğullarının kaynaklarda şeyh nâmıyla anılmış olmaları babalarından sonra dergâhta meşîhatı üstlenmiş olabileceklerini akıllara getirirse de, bu konuda yeterli bilgi yoktur (Şahin 2013: 43/243). Dîvan edebiyatının kadın şâirlerinden Hubbî Ayşe Hâtun'un (öl. 998/1589) bir rivâyette Yahyâ Efendi'nin torunu (Kınalı-zâde Çelebi 2014: 1/ 280), diğer rivâyette ise kızı (Çelebioğlu 1994: 75) olduğu aktarılmıştır.

2.2. Hocaları

Yahyâ Efendi'nin tahsil hayatı hakkındaki bilgiler yeterli değildir. Kaynaklarda Zenbilli Ali Efendi ve Müslihuddîn Mustafa Efendi dışındaki hocalardan ders gördüğüne dâir kesin bir bilgi yoktur. Diğer hocalardan ders alma durumu ihtimaller dâhilinde değerlendirilecektir.

¹⁴ Sütkardeşi olmaları ile ilgili ayrıca bk. Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's- Şuarâ* (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Ens. Yay. 2010), 2: 412; Bülent Diler, *Menkabe-i Beşiktaşî Yahya Efendi (k.s.)* (Ankara, AÜİF Lisans Tezi, 1980-81), 8; Nazmi Sevgen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı-Menkabeleri-Şiirleri* (İstanbul: Tarih Dünyası Yay. 1965), 3.

Yahyâ Efendi'nin medreseye başlamadan önce kendisine hocalık yapmış olması muhtemel kişiler hakkındaki bilgiler aşağıdadır:

Yahyâ Efendi, ilim, hikmet hazînesidir. Trabzon'da yedi sene başlangıç olarak riyâzat, mücâhedât ve ibâdetle meşgul olmuştur (Vassaf 2011: 2/120; Atâyî 2017: 1/562). Bu zaman dilimlerinde ilk hocasının, babası Ömer Efendi olması yüksek bir ihtimaldir. Ömer Efendi kadılık payesine erişen zâhirî ilimlerde yükselmiş bir zattır (Yüce 1992: 18). Nazmi Sevgen'e göre (1965: 3) Yahyâ Efendi, ilk tahsilini Trabzon'da müderrislerden Müftü Ali Çelebi'den alarak pâye-i mülâzemet¹⁵ elde etmiştir. Lowry ise, (1990: 40) buna ek olarak Sultan Süleyman ve Yahyâ Efendi'nin ilk hocalarının Hayrettin Efendi adında bir zatın olduğundan bahsetmiştir. Ancak Hayreddin Efendi'nin Yahyâ Efendi'nin hocası olduğuna dâir kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Sultan Süleyman'ın oğlu şehzâde Mustafa'nın da hocası olan (1548-53) Müslihuddîn Mustafa Surûrî Efendi'nin Sultan Süleyman'ın ve Yahyâ Efendi'nin hocalığını da yapmış olma ihtimali vardır (Öztuna 1969: II/ 156). Yahyâ Efendi'nin, zamanında Trabzon'da var olan; Hâtuniye, Fatih, İskender Paşa Medreselerinde (Baltacı 2005: 1/ 466; 2/ 845, 849) eğitim görme ihtimali yüksektir.

Yahyâ Efendi'nin medreseye başladıktan sonra onun hocalığını yapmış olması muhtemel kişiler şunlardır:

1-Molla Davut b. Kemal (öl. 948/1541-1542): Sultan Selîm döneminde fâzilet ve kemâl ehli, ilmiyle âmil Molla Davud lakabıyla bilinen bir zattır. İlk "müderrisi" sıfatıyla Trabzon'daki Hâtuniye Medresesi'nde, sonraları Bursa Kasım Paşa Medresesi, Edirne Çift Medresesi ve İstanbul'daki Sahn Medresesi'nde vazîfe

¹⁵ Osmanlı ilmiye teşkilâtında müderris olabilmek için medreseden mezun olduktan sonra belli bir süre (önceleri yedi yıl) yapılan staj. Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2016, 2: 2201.

yapmıştır. Yahyâ Efendi Trabzon'da eğitim gördüğü yıllarda, 921/ 1516'dan önce Trabzon Hâtuniye müderrisliğinde olmalıdır. Yahyâ Efendi'nin bu zattan ders görmüş olma ihtimali yüksektir (Taşköprülüzâde 2007: 295).

2- Gelibolulu Müslihuddîn Mustafa b. Hoca Şa'ban (öl. 969/1561): Gelibolu'da doğan Müslihuddîn Efendi, Yahyâ Efendi ve Sultan Süleyman'ın oğlu şehzâde Mustafa'nın da hocası olan (1548-53) Mustafa Surûrî Efendi'dir. Aynı zamanda Nakşî şeyhi olup Kasımpaşa'daki mescidinde medfundur. 36 eserin müellifidir (Sami 1898: 4/2558).

3-Şeyhülislâm Zenbilzâde Ali Efendi (öl. 932/1526): Sultan II. Bâyezîd, Yavuz Sultan Selim, Sultan Süleyman devirlerinde, 24 sene şeyhülislâmlık vazîfesini idâre eden derin bir âlim olan Zenbilli, Şeyh Vefa hazretlerinin¹⁶ sohbetinde yetişmiş, kendisinden istifâde etmiştir (Vassaf 2011: 1/333).

Ali Zenbilli Efendi, Yahyâ Efendi'ye hocalık yaptığı bilinen iki kişiden birisidir ve Osmanlı Devleti'nde önemli bir konuma sâhiptir. Yahyâ Efendi'nin son hocası olma ihtimali yüksektir.

2.3. Müderrisliği ve Talebeleri

Yahyâ Efendi, Zenbilli Cemâli Ali Çelebi'den iki yıl ders aldıktan sonra hocasının vefatıyla (932/1525-1526) İstanbul'da Canbâziye Medresesi'ne müderris olarak atanmış ve "Müderris" mahlası ile anılmıştır (Mehmet Nûri 1895-1896: 4-5; Sevgen 1965: 4; Atâyî 2017: 1/562).¹⁷ İstanbul'da öncelikle 20 sonra 25 akçeyle

¹⁶ Bk. Vassaf, Sefine-i Evliyâ, 2011, 1: 328.

¹⁷ Burada ek bir bilgi olarak şu verilebilir: Yahyâ Efendi'nin İstanbul'a ne zaman ve ne sebeple geldiği hakkında bilgi yoktur. Ancak rivâyetlerde Yahyâ Efendi'yi İstanbul'a çağırın kişinin Kânûnî Sultan Süleyman olduğundan bahsedilir (Şahin 2013: 43/243). Vassaf'a göre (2011: 1/333) Ali Efendi'nin vefatı 932/ 1525-1526 ise, Yahyâ Efendi'nin de tahmini olarak 930/ 1523 yıllarında İstanbul'a eğitim amaçlı gelmiş olabileceği düşünülebilir (Yüce 1992: 16). Sevgen ise

Canbâziye Mustafâ Medresesi'nde, daha sonra sırasıyla 30 akçeyle Hacı Hasan-zâde Medresesi'nde, 40 akçeyle Efdaliyye'de, 952/ 1545-1546 târihinde Emir Hasan Çelebi yerine Çoban Mustafa Paşa Medresesi'nde, 958/1551'de Üsküdar'da Garik Arapzade yerine Mihrimah Sultan Medresesi'nde ve 960/1552-1553 yılında Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin yerine tayin edildiği Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderrislik yapmıştır (Atâyî 2017: 1/562-563).

Talebeleri

Yahyâ Efendi yaklaşık olarak yirmi dokuz yıllık müderrislik döneminde yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Emeklilik döneminden önce resmi olarak müderrislik görevi sona erse bile Beşiktaş'ta, türbesinin bulunduğu yerde yapılan medresede talebe yetiştirmeye devam etmiştir (Sevgen 1965: 10; Âşık Çelebi 2010: 2/798). Bu talebeler hakkında ise bilgi yoktur (Yüce 1992: 30).

Yahyâ Efendi'nin müritlerinin fazla olmasından bahsedilse de, husûsen iki müridinin ön planda olduğu ve bu müritlerin çoğu işinde pire yardımcı oldukları bilgisi verilmiştir. Bu şahıslardan denizde yapılması gereken işlerdeki yardımcısı Baba Turak, tekke, medrese ve diğer yerlerdeki işler için yardımcısı ise, Hacı Kasım'dır. Hacı Ali Efendi ve Koca Köse de dergâha hizmet ettiği bilinen isimler arasında geçmiştir (Dâî 46b-50b). Kaynaklarda geçen talebeleri şunlardır:

Tabib Yusuf Sinan Rahiki: Yahyâ Efendi'nin türbesinin yakınlarında medfundur. Yeniçeri Ocağı'nda iken, Yeniçeri Ağası Mustafa Paşa tarafından maaşı kesilerek, Ocak'tan uzaklaştırılmıştır. Sonrasında Yahyâ Efendi ile görüşmeye başlamış ve Yahyâ Efendi onu dâimî olarak tekkeye çağırmıştır. Dîvânı olması muhtemeldir.

(1965: 4) Yahyâ Efendi'nin, 930/1521 senelerinde (30'lu yaşlarda) İstanbul'a gelmiş olabileceğini söyler.

Vefatı, 953/ 1546-1547'dir (Ayvansarâyî 1985: 18; Ayvansarâyî ve diğeri 2001: 515).¹⁸

Derviş Ali: Yahyâ Efendi'nin yanında medfun olması ve menkıbelerde kendisinden bahsedilmesi sebebiyle onun ilim ve feyzinden istifade ettiği söylenmiştir (Yüce 1992: 31).

Menâkıb-ı Beşiktaşî'de Dâî; Baba Turak, Kocaelili Hacı Ali Efendi, Hacı Kasım, Lenduha Mustafa, Yahyâ Efendi vesîlesi ile İslâm'la şereflenen Çoban Balaban ve Rum terzi Kosta'nın isimlerinden ve menkıbelerinden bahsetmiştir. Yahyâ Efendi'nin bu bahsedilen şahıslardan çok daha fazla talebesinin olabileceği yukarıda zikredilmiştir. Aktarılan bilgilere göre Yahyâ Efendi beş farklı medrese kurmuş ve buralarda yetişen öğrencilere yardımlarda bulunmuştur (Vassaf 2011: 2/122).¹⁹ Ayrıca cenazesine gelenlerin çokluğu da talebelerinin fazla olmasına bir delil olabilir.

2.4. Müderrislikten Azli

Yahyâ Efendi son görev yeri olan Sahn-ı Semân Medresesi'nin ikinci yılında, Şehzâde Mustafa'nın öldürülmesi olayı sırasında Sultan Süleyman tarafından saraydan çıkarılan Mâhidevrân/Gülbahar Sultan'ın yeniden saraya alınması için Sultan'a yazdıkları yüzünden araları açılmış ve görevinden uzaklaştırılmıştır. Ardından günlük 50 akçe ile 962/1554-1555 yılında emekliye sevk edilmesi dolayısıyla Yahyâ Efendi: "Yevmi elli akçe ekmek alırdım. Ekmeğimiz kestiler.

¹⁸ Ayrıca bk. Raif, *Mirât-ı İstanbul*, 1896, 293.

¹⁹ Geçen isimler ile ilgili aktarılanlar 2.10. Yahyâ Efendi'nin Menkıbevî Şahsiyeti Bölümünde ayrıntılı şekilde yer almaktadır.

Nihâyet birkaç gün çorbamız ekmezsiz içelim” diyerek yakınlarıyla üzüntüsünü paylaşmıştır (Âlî 2000: 2/123; Atâyî 2017: 1/563).²⁰

Görevden alınması ile ilgili diğer bir rivâyette ise; Yahyâ Efendi Ali Çelebi'nin (Zenbilli Ali Efendi) hizmetine girip Semâniye Müderrisliği'ne yükseldiği zaman “Burada eski hukuku yenileyelim” diye, Sultan Süleyman'a tezkere yazmıştır. Tezkere'de geçen “Hükümdarlarda vefâ olmaz” sözüne alınan sultan, Yahyâ Efendi'yi 60 akçe emekli maaşına bağlayarak görevinden azletmiştir. Yahyâ Efendi, kendisine Beşiktaş'ta bir yer edinerek burada gün geçtikçe kerâmet göstermiş, büyük küçük herkesi tekkeye akın etmiştir (Peçevî 1992: 1/320).²¹ Yahyâ Efendi'nin görevden alınması ile ilgili aktarılan ilk rivâyetin kaynaklarda daha sık geçmesi ikinci rivâyetin doğruluğunu gölgeler niteliktedir.

2.5. Sultan Süleyman ve Diğer Devlet Adamları ile Münâsebeti

Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, 4 pâdişah (II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim, Kânûnî Sultan Süleyman, II. Sultan Selim) zamanını görmüştür. Pâdişahların genellikle yakınlarında istişâre edebilecekleri âlim, basîretli kişileri bulundurmaları bir gelenektir. Sultan Süleyman da, bu geleneği Yahyâ Efendi ile devam ettirmiştir.

Yahyâ Efendi'nin sultanın sütkardeşi olmasından ötürü onunla olan yakın ilişkileriyle birlikte diğer devlet kademelerindeki, Rüstem Paşa (öl. 1561), Sokullu Mehmet Paşa (öl. 1579) Semiz Ali Paşa (öl. 1566) ve Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi (öl. 1574) gibi şahıslarla bağlantıları olmuştur.

²⁰ Yahyâ Efendi'nin müderrislikten azledilmesi ile ilgili ayrıca bk. Sevgen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri*, 1965, 4-5; Ayvansarâyî ve diğerleri, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, 2001, 513.

²¹ Yahyâ Efendi'nin emekliye ayrıldıktan sonraki Beşiktaş'ta kurduğu külliye hakkında tezin bk.2.11.Yahyâ Efendi Külliyesi.

Sultan Süleyman'ın Yahyâ Efendi'nin azline kadarki süreçte onunla yakın ilişkiler içerisinde olduğunu, sultanın devlet meselelerinin çoğunu Yahyâ Efendi ile istişâre ettiğini ve onun ne dileği varsa yerine getirdiği kaynaklarda zikredilmiştir (Yılmaz 2014: 21). Lowry ise bu rivâyetlere ek olarak (1990: 46) Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim'in, babasının Yahyâ Efendi'nin bir dediğini iki etmediğini, Yahyâ Efendi'nin saraya hiç gelmeyipsultanın onun ayağına gittiğini aktarmıştır. Bu ifâdeler, sultanın Yahyâ Efendi'ye verdiği kıymeti gösterir mâhiyettedir. Tanpınar "Beş Şehir" (2016: 220) adlı eserinde; Yahyâ Efendi'nin Kânûnî'nin hayatına bizzat karışabilecek yetkinliği, cesurluğu kendisinde bulan bir insan olduğunu ve pâdişaha darılması sebebiyle senelerce yanına gitmediğini ifâde etmiştir.

Yahyâ Efendi'nin sultana yazmış olduğu bir kıta şu şekildedir:

Pâdişâhâ bu cihānuñ mülkini gözler gerek
İki göz yitmez buña haylice çok gözler gerek
İki göz 'avretde de var düli göz emiriken
Er gerek server gerek gözler gerek gözler gerek (Mehmet Dâî 17b-18a)

Bu beyitlerde Yahyâ Efendi'nin sultanı uyarmaktan çekinmediği, devlet vazîfesinin ağır bir vazîfe olduğu ve bunun için sultanın hakikat gözünü de sürekli uyanık tutması gerektiği anlatılmaktadır. Sultan'la bu kadar yakın diyalog içerisinde olmasına rağmen Dîvânî'nda ona sunduğu kaside hiç yoktur. Onun yerine, bu beyitlerde olduğu gibi sultana öğüt veren beyitler söylemiştir. Yahyâ Efendi bu özelliğiyle kimseden korkmayan, doğru bildiğini azlolanmak pahasına da olsa kimseden çekinmeden söyleyen bir şahsiyettir.

Yahyâ Efendi'nin aşağıdaki güftesiyle de Sultan Süleyman gazâ düzenlemiştir:

Ne müdârâdur şehâ bu bir şeh-i muhtâcıla
Sürh-serdür el alup reng virmek ister tâcıla

Ger alaylar bağlaya nat^c-ı zemînde mekrile
Anı şâh-mât eyleñüz siz şan^cat-ı Leclâc'ıla
Üstine atlar sürüp eṭrâfı fil-bend eyleñüz
Ruḥların baydağların pâ-mâl idüñ târâcıla
Bir ṭarafdan ḳudret-i pençeyle Efrenc bula renc
Bir ṭarafdan Hind ü Sind İrân u Tûrân açıla
Ġayret-i İslâm odur ki bunca ḳudret variken
Ḳulzûme irişevüz ḳadırgadan birḳaçıla
Şulḥ-ı a^cdâyı dimişlerdür ḳıyâmetden nişân
Şânidür bu şânıla ceng eylemekden ḳaçıla
Ehl-i İslâm'ı İlâhî ḥ^vâb-ı ğafletden uyar
Sünnet ihyâsiyla 'arşa çıkalar mi'râcıla
Bir du^câ eyle Müderris ḳudsiyân âmin diye
Ehl-i imân şâd ola dünyâya rahmet saçıla (G 78/1-9)

Yahyâ Efendi, Sultan Süleyman'a fetih hedefleri göstererek, sultandan manevî yardımlarını, duâlarını esirgemediğini ifâde etmektedir. Bu şiirle, Sultan Süleyman'a, düşmânâkarşı acımasız, sert ve savaş taktiklerini öğreten bir gazâ gazeli söylemektedir (Asa 2003: 154). Ayrıca Yahyâ Efendi'nin beyitlerindeki ahenk, sultana âdeta cenk ortamını açmaktadır. Yahyâ Efendi, sultanı bu beyitleriyle coşkulandırır ve ondan fetih niyetlerini canlı tutmasını istemektedir. "Sen savaşa çık, Hakk'ın sana yardımı dâimdir; ancak ehl-i İslâm için düşmânâ karşı dikkatli ol!" uyarıları da sultanın tedbirli bir fetih politikası yürütmesi adına önemli uyarılarda bulunmaktadır.

Bu beyitlere benzer diğerk bir gazelden örnek beyitler:

Ehl-i sünnet emrünüze diriken baş üstine
Leşker-i İslâm'ı çek şâhâ Ḳızılbaş üstine

Hân Selim ceddün gibi ol tîğ-zen bir şeh-süvâr
Dinile tâ haşre dek şabaş şabaş üstine

Feth-i Şark'a kapusından olsa hikmetle şürû'
Dir Müderris heft kişver feth ola baş [üstine] (G 91/ 1-2-7)

Bu beyitlerde Yahyâ Efendi, ehl-i İslâm'ı sıkıntıya sokan Kızılbaşlar'ın üzerine İslâm askerlerinin sürülmesini söylemiştir. Çünkü Kızılbaş'ın dine verdiği zararlar büyüktür ve bu olayların durdurulması ancak savaş ile engellenebilecektir. Yahyâ Efendi'nin hedef gösterdiği nasihatleri Sultan Süleyman'ın dinlemesi, ona verdiği değeri göstermektedir.

“Beşerî ihtiras ve davalardan arınmış ruh planının üstünde yaşayan bu ilim ve irfan adamı”, kimseye boyun eğmeyen tavrı ile hakikatî ifâde etmiş, gerekirse sütkardeşine bile kafa tutmuştur. Sultan Süleyman bu sebeple ondan çekinmiştir. Dünya nimetlerine kulak asmayan istiğna sahibi, cesur, dürüst, ilim adamı, lüzum gördükçe pâdişahı uyarır, îtibar görmezse de yıllarca ondan uzaklaşmıştır. Onun böyle davranması ise makamından değil, Sultan Süleyman ile birlikte büyümesinden ötürüdür. Tezkirelerde de geçtiği üzere, insanlara ilmini sonuna kadar sunduğu gibi, kesesindeki son akçeyi de fakire fukarâya dağıtıp ziyâretine gelenlere kayık kirasını ikram edecek kadar cömert olan bu zatı günümüzde de halk yoğun şekilde ziyârete gitmektedir. Edebiyata da onun bu güzellikleri nakşolunmuştur (Ayverdi 2010: 1/ 424- 425). Şeyh Rıza Efendi meşhur bir gazelinde ondan şöyle bahsetmiştir:

Yahyâ-yı Beşiktâşı ziyâret idelim gel
Oldur sebab-i ziyânet-i kühsâr-ı Beşiktaş (Atâyî 2017: 1/565)

Yahyâ Efendi, Sultan Süleyman dışında; Rüstem Paşave Semiz Ali Paşa gibi önde gelen vezirlerle de temas kurmuştur. Kaynaklarda onun saraya sık sık şefâatnâmeler

yazarak kendisine başvuruların işlerinin halledilmesine aracı olduğu nakledilmektedir. Ancak devlet işlerine müdâhaleolarak algılanan bu tavrı, Rüstem ve Semiz Ali Paşalarla bazı gerginlikler yaşamasına sebep olmuştur. Mehmet Dâî, “Rüstem Paşa’nın Hz. Pîr İle Mâcerâsını Bildirir” başlığı ile Yahyâ Efendi ve Rüstem Paşa arasındaki gerginliğin sebebini, Rüstem Paşa’nın Yoros’taki kaleyi yıktırmak istemesine bağlamıştır. Paşa, Yoros’ta bulunaşehri düşmânâ karşı koruyan, Sultan Süleyman’ın da o bölgede bulunurken korunduğu kaleyi, câmi yapımında gerekli olan taş malzemeleri için yıktırmıştır. Câmi yapımında taş yine yetmeyince bu sefer Yoros Kalesi’ni yıktırmak isteyince Yahyâ Efendi bu kaleye önem verdiği için yıkılmasını istememiş ve bunun üzerine pâdişaha bir arz mektubuyla paşayı şikâyet etmiştir. Bu müdâhaleye çok sinirlenen Rüstem Paşa, kalenin hemen yıkılmasını emretmiş ve bu amaçla yola çıktığı sırada atından düşüp kafasını taşa çarpmıştır. Durumu anlayan Rüstem Paşaseyhteni’tizâr istesede Yahyâ Efendi “Atılan ok, geriye dönmez” der ve kısa zaman sonra bu olay ölümüne sebep olmuştur (Mehmet Dâî 57a-58a; Diler 1980-81: 40).²²

Sadrâzam Semiz Ali Paşa ile Yahyâ Efendi’nin arasının açık olmasının sebebi ise; sadrâzâmın Yahyâ Efendi’nin bir isteğini yerine getirmemesidir. Yahyâ Efendi bu davranışı karşısında Semiz Ali Paşa’ya gücenir, bir süre sonra sadrâzam hastalığının sebebini buna bağlayarak kendisinden özür dilemiş ve araları düzelmiştir (Şahin 2013: 43/ 244; Atâyî 2017: 1/566).

Yahyâ Efendi’nin, zamanın şeyhülislâmı Ebüssuûd Efendi ile de diyalogu olmuştur. Aralarındaki mektuplaşmaya Mehmet Nûri eserinde yer vermiştir. Mektupta Yahyâ Efendi, şeyhülislâma güncel bir konu hakkında soru sormuş, şeyhülislâm da, Yahyâ Efendi’ye övgülerde bulunduktan sonra sorduğu soruya cevabını arz etmiştir (Mehmet Nûri 1895-1896: 33-37; Demir ve Yıldırım 2005: 140-142).

²² Ayrıca bk. Yılmaz, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Hayatı, Tasavvufî Şahsiyeti ve Dîvânı*, 2014, 55.

2.6. İmar Faâliyetleri

Bu bölümde Yahyâ Efendi'nin inşâ ettiği yerlerhakkında bilgi verilecektir. Beşiktaş'ta inşâ edilen külliye²³ hakkında ayrı bir bölüm yer aldığı için burada bu külliye hakkındaki bilgilere ayrıntılı değinilmeyecektir.

Yahyâ Efendi hayatı boyunca îmar faaliyetlerine yoğun bir şekilde önem vermiştir. Kurduğu mescitlerin, medreselerin, binaların sayısı fazladır. Kendisi mühendistir ve inşaat işinde mâhir bir ustadır (Ayvansarâyî ve diğerleri 2001: 515; Âşık Çelebi 2010: 2/ 798). Kendisine “Neden bu kadar çok binâ yapıyorsunuz? Bunun hikmeti nedir?” diye sorulduğunda:

“Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır (Bakara 2/36; Araf 7/24). Âyeti buyuruldu. Bizim ve bizden sonra gelip yolumuzda olanlar için, en güzel kalma yerleri, en münasip ve lâzım olan yerler böyle binâlardır. Bunun için bu tip binâların inşâsına bu kadar gayret ediyoruz” şeklinde cevap vermiştir (Apak ve diğerleri 1984: 15/21).

Yahyâ Efendi, müderrislik vazîfesinden azledildikten sonra Hz. Mûsâ ile Hz. Hızır'ın buluştuğu yer olan Mecmaü'l-bahreyni (İki denizin birleştiği yer)²⁴ rüyâsında gördüğü, bir şahsın işaretiyle oraya mescit, medrese, hangâh, hamam kurduğu belirtilmiştir (Âlî 2000: 2/123-124). Kınalızâde Hasan Çelebi (öl. 1604) onun Yoros'ta (Anadolukavağı)²⁵ bir mescit, medrese ve hamam yaptırdığını ifâde etmiştir (Mehmet Nûri 1895-1896: 13; Demir ve Yıldırım 2005: 126). *Rumeli Kadaskerliği Ruznamçesi'ne* (4, 54-55) göre (Baltacı 1976: 257'den alıntı) 996/1588 târihinde Beykoz ilçesindeki Yoros'ta “Yahyâ Efendi Medresesi” olarak kayıtlı bir medrese yer almaktadır. Ancak kaynakta sahibi ve inşâtârîhi hakkında bilgiye yer verilmemiştir.

²³ Külliye yapıları hakkındaki bilgiler için: 1.10.Yahyâ Efendi Külliyesi bölümüne bk.

²⁴ Kehf 8/61. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2016), 2: 1971.

²⁵ Anadolukavağı için ayrıntılı bilgi bk. Halûk Y Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi'ne Dair* (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986),108-110.

Sevgen, Kınâlızâde'nin Yahyâ Efendi'nin Yoros ile olan bağlantısı hakkında verdiği bilgileri teyit etmiştir. İstanbul'da ilk önce Anadolukavağı'nda Haydar Paşa Çiftliği denilen yere bir çilehâne yaptırdığını, orada çilesini tamamlarken komşularının rahatsızlığından dolayı Yuşa Tepesi adını alan Sütlüce üzerinde, Beykoz ile Anadolukavağı arasındaki yere yerleştiği bilgisini vermiştir. Yuşâ Peygamber'in buradaki makamını Yahyâ Efendi'nin keşfettiği söylenmektedir. Yuşâ Tepesi civarından Yoros'a kadar uzanan geniş arazi, sahilde birçok ev, han, dükkân, fırın vb. Yahyâ Efendi'nin vakfına âittir. Günümüzde bu arazilerden hiçbiri vakfa âit gözükmemektedir. Bugünkü Çırağan Sarayı, Beşiktaş Stadyumu, Yahyâ Efendi'nin denizden doldurduğu yerlerdendir. O, bu îmar faaliyetlerinde devletten bir kuruş almamış ve kendi maaşı ile aldığı Beşiktaş'taki yeri mücâdeleleriyle kurmuştur. Eline geçen parayı binâ inşalarına, bahçelerin yapılmasına harcamıştır (Sevgen 1965: 4, 5, 7).

Yahyâ Efendi anlaşıldığı üzere bir binâ bitmeden diğerinin planlarını yapmıştır (Mehmet Nûri 1895-1896: 12). Âşık Çelebi (2010: 2/796) onun bu imâr işlerini: “Gâh yapup gâh yıkup denizler toldırup topraklar kazdırup taşlar taşdır” ifâdeleriyle dile getirmiştir. Yahyâ Efendi'nin bunları yapmadaki amacı halka huzurlu bir şekilde ilim hizmeti vermek, talebe yetiştirmektir.

Yahyâ Efendi İstanbul'da; Anadolu Kavağı, Yuşa Tepesi, Alemdağı gibi semtlerde belirli dönemlerde bulunmuş ancak Beşiktaş'ta, bugün de tekkesinin bulunduğu yerde ikamet etmiştir. Âlemdağı'nda bir makamı bulunmaktadır (Mehmet Nûri 1895-1896: 13).²⁶ Beşiktaş'ta külliyesinin bulunduğu yerde ikametinden dolayı Beşiktaşlı Yahyâ Efendi olarak günümüzde de anılmaktadır. Yahyâ Efendi'nin

²⁶ Ayrıca bk. İsmet Demir ve Hacı Osman Yıldırım, *Beşiktaş'lı Şeyh Yahyâ Efendi ve Üveysîlik*, (İstanbul: Şeyh Yahyâ Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı Yay. 2005), 126; İsmail Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Kelam ve İslâm Felsefesi Bölümü İslâm Felsefesi ABD, YLT, 1993), 16.

Beşiktaş'a yerleşip o mahalde çeşme, binâ yaptırdığına dâir düşürdüğü târih şöyledir:

Sebîl üzre binâ itdüm bu 'aynı Ola ki selsebîlüñ ola 'aynı
Târîk üzre kemer içinde bu âb Cihanuñ gencine fetḥ eyledi bâb
Gelen ârâm kılsun bu kemerde Açup 'ibret gözün baqsun kimerde²⁷
Binâ târîhi bu inşâlar olsun Kõnup içenlere şihhâlar olsun
(Âşık Çelebi 2010: 2/797)²⁸

Yahyâ Efendi'nin Beşiktaş'taki külliyesinden başka, İstanbul'da dört medrese daha yaptırdığı aktarılmıştır. Tabip olması hasebiyle tıp medresesi de inşâ ettirmiştir (Ayvansarâyî ve diğerkleri 2001: 515; Âşık Çelebi 2010: 2/798). Tıp medresesine dâir şu beyitleri kaleme almıştır:

İlm-ı tıbb için gerekdür medrese
Aña himmet lâzım olur herkese
Hak yolında yâr olanlar şıdkile
Kimi kuvvet harc ide kimi kese
Ey Müderris irdüñise nez'e sen
Bâki ihvânçün gerekdür medrese (G 87/1, 2, 8)²⁹

²⁷ “Ki mürde” şeklinde yazılışı; Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş Şakâik Zeyli* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1: 565.

²⁸ Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde bu beyitin 1538'de yazıldığını kaydeder. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2008), 1/2: 411.

²⁹ Ayrıca bk. Dâî 70a; Mehmet Nûri, *Menâkıb-ı Beşiktaşî müderris Yahya Efendi İbn-i Ömer el Arabi (k.s.)*, 1895-1896: 24-25; Diler, *Menâkıb-ı Beşiktaşî Yahya Efendi (k.s.)*, 1980-1981, 49; Demir ve Yıldırım, *Beşiktaş'lı Şeyh Yahyâ Efendi ve Üveysilik*, 2005, 134.

Diğer dört medresenin inşâsında kiremitlerin ihsan edilmesi ile ilgili Pâdişah'a sunduğu kaside aşağıda yer almaktadır:

Kerem idüp kiremid itdüñüz ihsân bize
İki 'âlemde ire rahmet-i Raḥmân size
Yapılan meskene ol câme ola eskimeye
Zahmete girmeyesiz dikmege kaftân bize
Kış u yazda geyeler anı niçe ehl-i du'â
Ola hem kûşeleri ravza-i Rıdvân size
Gice gündüz ideler medḥ ü senâ ḥazretüñe
Hubbu li'llâh ideler zümre-i 'irfân size
Ey Müderris yapagör sen Ḥaḳ için ḥücreleri
Yapmağñ emrini çün eyledi Qur'ân bize (G 92/1-5)³⁰

Bu beyitlerden, Yahyâ Efendi'nin nâzik bir üslûpla sultandan yardım istediği anlaşılmaktadır. *Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap* (Kasas 28/77) âyetine göre hayatını tanzim eden Yahyâ Efendi, hem yaptığı maddî hayırlarla hem de insanlara karşı sunduğu manevî zenginliklerle kendisini Hakk'a adanmış bir sûfidir. Onun maddî ilimlere vukûfu ile hezarfen bir kişiliğe sâhip olması, tasavufî yönüyle de yüzlerce müride gönül açması, onları yetiştirmesi mâhirlîğinin bir göstergesidir. O hem müderris, hem mürşit, hem de âile reisidir. Yahyâ Efendi; Ebû Hureyre'den rivâyetle, Efendimiz (s.a.s.): *Müslüman diliyle ve eliyle kimseyi incitmeyen kimsedir, mümin de, insanların canları ve malları hususunda kendisinden emin olunan kimsedir* (Sünen, İman, 4962) müjdesine nâil olan bir şahsiyettir.

Ayrıca bk. Dâî, age.,70b-71a; Mehmet Nûri, age.,26-27; Demir ve Yıldırım, age., 135.

2.7. Vefatı

Yahyâ Efendi'nin doğum tarihi kadar vefat tarihi ile ilgili bilgiler de ihtilâflıdır. Ayvansarâyî ve diğerlerinin *Hadîkatü'l-Cevâmi* adlı eserinde (2001: 513) H. 977/M. 1570 yılı işâret edilirken, Ayvansarâyî'nin diğer eseri *Vefâyât*'da (2013: 172), H. 978/M. 1571 yılı olarak geçmektedir. Süreyyâ, (öl. 1909) *Sicilli-i Osmanî*'de (1998: 4:2/235) H. 979/M. 1571 ve Âlî, *Künhü'l Âhbar*'da (2000: 2/124) târihlerini aktarmıştır. Çelebi, (öl. 1682) *Seyâhatnâme*de, (2008: 1:2/412) Yahyâ Efendi'nin vefatına düşen “Leyle-i ıyd-ı adhâ” târihinin H. 978/ M. 1570-71 olduğunu ifâde ederek târihe kesinlik kazandırmamıştır. Mehmet Nûri (1895-1896: 8; Yüce 1992: 24), Bursalı Mehmet Tahir (2016: 1/215), Atâyî (2017: 1/563) vefatını H. 978/M. 1571 Zilhicce ayı olarak vermesi sebebiyle doğru târihin bu olabileceği kanaatindeyiz.

Vefatında söylenen manzûme-i târihîyye şudur:

“Cenâb-ı hazret-i Yahyâ Efendi ol kim anun
Riyâzetiyle kılup tayy-i menzil- zühdü
Nidâ-yı eyyetühe'n-nefsü “ircü” tâ ki
İrişdi gûşuna kıldı sicill-i ömrünü tay
Eğerçi mest-i şârab-ı elest ammâ (ki)
İçirdi sâki-i peymâne-i ecel ana mey
Hümâ olur mu bu dâm-ı denîye hergiz sayd
Bilir teemmül iden işbu lâ-şey'i lâ-şey
Visâl-i Hakk'da buldu hayât bulsa n'ola
Şumâr- sâl-i vefatı “karîb-i rahmet-i Hay”
Karîb-i rahmet-i “Hay olmaz idi târihi
Enîsi olmasa Yahyâ her nefes “yâ Hay!

Buradaki “kârib-i rahmet-i Hay”ifâdesinin ebcet hesabı, 978 sayısına tekâbül etmektedir (Mehmet Dâî 72b; Mehmet Nûri 1895-1896: 10; Vassaf 2011: 2/122, 123). Bu da, Hicrî 978 Zilhicce, 1571 yılına denk gelmektedir.

Bu beyitler Yahyâ Efendi’nin zühd ve riyâzet üzere bir hayat yaşadığını ve “İrcîî” emri ile Hakk’ın sunduğu bâkî şarabı içip visale eriştiğini anlatmaktadır. O, Hakk’ın “Hay” isminin rahmet yakınlığında yok olan bir sûfidir. “İrcîî”, rucû kelimesinin emir kipindedir ve “dönmek” (Ayverdi 2016: 2/1428) anlamına gelmektedir. *Ey huzur içinde, mutmain olan nefis! Sen O’ndan râzı, O da senden râzı olarak Rabb’ine dön!(İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir* (Fecr 89/27-30) müjdesi ile Yahyâ Efendi’nin ölümde hayat bulduğu anlatılmıştır.

Yahyâ Efendi ömrünün sonuna kadar Beşiktaş’taki külliyesinde yaşamıştır. Cenaze namazı Ebüssuûd Efendi tarafından Süleymâniye Câmi’nde kılınarak oradan dergâhına sırlanmıştır. Cenazesine vüzerâ, ulemâ, fukarâ pek çok insan katılmıştır. Öyle ki, bugün İstanbul’dan Beşiktaş’a kayık fiyatının yükseldiği bildirilmiştir. Sultan Selim Han, Yahyâ Efendi’nin kabrinin üzerine Mîmar Sinan’a bir türbe yaptırmıştır (Mehmet Nûri 1895-1896: 8-9; Vassaf, 2011:2/122)³¹ Mezarı, Beşiktaş’ta Yahyâ Efendi Mezarlığındaki “11 sandukalı” türbededir (Bayrak 1979: 124). Türbe-i şerîfesinin kapısı üstündeki taşta, “Kutbu’l-ârifîn, gavsu’l-vâsılîn Hazret-i Pîr Mevlânâ Yahyâ kudisse sırruhu’l- âlî” yazılıdır. Sandukasının başındaki levhada şu dörtlük yer almıştır:

Kutub aktâb-ı kerem Hazret-i Yahyâ Efendi’dir

Bu zat-ı ma’nevînin şân-ı vasfı bî-nihâyetdir

³¹ Ayrıca bk. Mehmet Raif, *Mirat-ı İstanbul* (İstanbul: Maârif Nezâreti Celîlesi, 1896), 291; Hasan Kamil Aydın, *Beşiktaşlı Şeyh Yahyâ Efendi* (İstanbul: Fatih Gençlik Vakfı Yay. 1995), 51; Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 2006, 1/2: 412.

Ümîd-i müstefiz-i lutf-ı Hakk olmakla her tâlib

Bu zatın iltimâsı şüphesiz makbul-i hazret'tir (Vassaf 2011: 2/126)

Yahyâ Efendi'nin baş ucundaki levhada günümüzde olmayan şu manzumelerin yazılı olduğu rivâyet edilmiştir:

Mürşide ir mürşide sen

Göresin halıkı ahsen

Kalsın ağyar-ı cümle bir ten

Göresin halıkı ahsen

Hak'dan idersin sual

Cümle 'âlem zıll ve hayal

Hayâlîme gel olma melâl

Göresin halıkı ahsen (Raif 1896: 291)

2.8. İlmî, Edebî Şahsiyeti ve Eseri

Yahyâ Efendi'nin ilmî ve edebî şahsiyeti mutasavvıf kişiliği ile bir bütünlük arz etmektedir. Bundan dolayı bölümde ilmî, edebî şahsiyeti ile alakalı bazı yerlerde tasavvufî özelliğine yer verilse de, tasavvufî şahsiyetinin geniş bir muhteviyata sâhip olmasından ötürü buna diğer bölümde yer verilecektir.

Âşık Çelebi'nin Yahyâ Efendi'nin derin ilim, fehm sahibi, idraklı, basîretli, şâir kimliğinin de muazzam olması hakkında verdiği genel bilgileri Ahdî (öl. 1593-1594) *Gülşen-i Şu'arâ*'da (2005: 144-145), Kınalı-zâde Hasan Çelebi *Tezkiretü's Şuarâ*'da (2014: 2/882-883) benzer şekilde aktarmıştır. Yahyâ Efendi ile aynı dönem yaşayan Âşık Çelebi, gönderdiği mektupta kendisine arz etmesi için beyitler istemiştir. Yahyâ Efendi'nin gönderdiği husûsî beyit ve gazel aşağıdadır:

Beyit:

Hep gelenler yana yana geldi gitdi dünyeden
Şimdi nevbet baña geldi döne döne yanayum

Gazel:

Ledün ‘ilmini ehliyle hemîn Mevlâ bilür dediler
Mesâ’il ki ola şer’i anı monlâ bilür dirler
Göñül bahrinde meknûnı ne bilsün sâ’ir-i sâhil
Derûn-ı dürr-i deryâyı yine deryâ bilür dirler
‘Ûrûc-ı zevk-i rûhânî ‘alâ’ik ehli bilmezler
Tecerrüd lezzetini n’idüğini ‘Îsâ bilür dirler
Belâgat ehli nazm ile ider dil ehlini teşhir
Bu sırrı anlamayanlar anı emâ bilür dirler
Müderris sûhte cerr it medâris bâb-ı hikmetçün
Yalan olmasun anlar kim seni kîmyâ bilür dirler (Âşık Çelebi 2010:
2/800)

Yahyâ Efendi yaşadığı zaman diliminde ulemâ sınıfı içerisinde zikredilmiştir (Âli 2000: 2/125). Yahyâ Efendi’nin ilmî, edebî ve tasavvufî yolda yegâne bir ufuk olması onun, pâdişaha, etrafındakilere adâletli, insafî, güzel bir tabiatla söylediği şiirler ve sözler inkiyâdla karşılanmasına vesîle olmuştur (Ahdî 2005: 145).

Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi, Yahyâ Efendi’ye yazdığı bir mektubunda: “Seyyâh-ı sahhâr-ı hikmet ve sebbâh-ı bihâr-ı mârifet, hâzin-i mehâzin-i nukûd-ı maârif-i ilâhî ve hâfız-ı esrâr-ı kemâlâtı nâ-mütenâhî, ulemâ ve hükemânın mercî’ ü mesnedi” (Mehmet Nûri 1895-1896: 34; Vassaf 2011: 2/123) ifâdeleriyle onun edebine, ahlâkına medh ü senâda bulunmakla birlikte; aldığı ilim ile hakîkate, mârifete erişmesinden bahsetmiştir. Yahyâ Efendi bu şereflerle ulemâ ve hükemânın danışma meclisidir. Çünkü O, âyette geçen: *Onlar öyle kimselerdir ki,*

şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah'a âittir (Hac 22/41) vasıflarına nâil olan, ilmi ile âmil olmuş bir şahsiyettir.

Orhan Şaik Gökyay (öl. 1994) *Trabzonlu Birkaç Şâir* (Gökyay 1987: 280) başlığı ile kâleme aldığı çalışmasında Yahyâ Efendi'den müderris, molla, çelevi olarak bahsederken fazîlet ve zerâfet gösterişinden uzak, bâtın ve zâhir ilimlerini çok iyi bilen, dindar, temiz ahlâklı bir insan olduğunu aktarmıştır. Yahyâ Efendi'ye müşkülü olup da gelen herkesin, cevaplarını mutlaka alıp döndükleri anlatılagelmiştir. O ziyâretine gelen herkesle yakından ilgilenmiş, himmetini kimseden esirgememiştir. Esîriyat³² ilminde Aristo'nun talebelerinden daha ileri düzeyde olduğu bilinmektedir. Yahyâ Efendi'nin; matematik, geometri, felsefe, astronomi, mühendislik ilimlerinde mükemmel olduğu aktarılmıştır (Ayvansarâyî ve diğerleri 2001: 515; Âşık Çelebi 2010: 2/798).

Tıp ilmine nâildir. Nefesinin kuvveti, mübârekliliğinin hastalara şifâ olduğu aktarılmıştır (Ayvansarâyî ve diğerleri 2001: 515; Âşık Çelebi 2010: 2/798). Kânûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın hastalığına İstanbul'daki hekimlerinçâre bulamaması üzerineYahyâ Efendi saraya dâvet edilerek sultanın bu hastalığını tedâvi ettiği nakledilmiştir (Sevgen 1965: 9).

Yaptığı binâların şekilleri, ölçüleri, güzellikleri, geometri ilminde, "Micasti ve Öklidis"den ³³ üst bir seviyede olduğunu göstermiştir (Sevgen 1965: 8-10; Âşık Çelebi 2010: 2/798). O, ne kadar zâhirî ilimlerde üstün derecelere, müderrislik gibi bir pâyeye erişse de, mütevazı duruşunu beyitlerinde sürekli ifâde etmiştir:

³² Bütün boşlukları doldurduğu farz edilen, görülemeyen ve ağırlığı olmayan cevher. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2016, 1: 875.

³³ Batlamyus'un astronomiye dâir meşhur eseridir. Euclides: Eski Yunan'ın en büyük matematikçisidir. Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 1992, 30.

Gerçi ki adum Müderris'dür okuyup yazaram
Okuduğum yazduğum ne in ü ānı bilmedüm (G 57/6)

Yahyâ Efendi aldığı ilimleri beyitlerinde anlatmıştır:

‘Arif ol ey gönül sen kalma bu kıl ü kâle
Haqq’a yarar iş eyle aldanma az hayâle
Taşrif içinde‘ömrün i‘lâle şarf kılduñ
Şarrâf ide şanurduñ kendüni bâ‘-ı kâle
Kaşd eyledüñdi naḥvüñ naḥvine şarf oḡurken
Bir cāe zeydun için çekdüñ niçe melâle
Dil murğı nuḡka geldi mantıḡda oldı nâḡık
Lâkin düşürdi dâma anı ol üç maḡâle
Fenn-i belâğat içre bâb-ı beyân bedi‘de
Bilimedüñ ma‘ānî kıl bâri āh u nale
‘İlm-i kelām u vefḡ u iksîr³⁴ ü fenn-i cifrûñ³⁵
Aşlına irmekiçün çekdüñ niçe iḡâle
Ḥıbb ‘ilmi ile cifre virdüñ bu ‘ömrü cümle
İrişdürem şanurduñ ‘ilmi tamām kemâle
Fıḡh u uşül-ı fıḡha niçe zamân dürişdüñ
Giderdi dānişüñi şirket ile kefâle
Fenn-i ferāyîz içre zann-ı mahâret itdüñ
Viridi saña kelâle meséele-i kelâle

³⁴ İlm-i iksir: Eski kimyâcıların, toprağı ve mâdenleri altın yaptığına ve olağanüstü kuvveti olduğuna inandıkları mevhum sıvı. Ayrıca iksirin tasavvuftaki anlamı: Mânevî kemâlin en yüksek erişmiş olan kâmil mürşidin oldurucu, erdirici nazarıdır. Ayverdi, *Misalli Türkçe Sözlük*, 2016, 1: 1377.

³⁵ Başlangıcının Hz. Ali’ye dayandığı rivâyet edilen, harf, rakam ve semboller yoluyla gelecekte olacak şeyleri haber verdiğine inanılan ilim. Age., 1: 490.

Hikmetde bu ‘aceb ki kimdür hakim unuttuñ
Bu cümle hâdisâtı dehre kı lup havâle
Bu cümleñ me‘âlin isterseñ ey Müderris
Bezle eyle varuñı sür bezm ehline piyâle (G 79/1-11)

Bu beyitlerde Yahyâ Efendi tıp ilminden, sahv ilmine, fıkıh ilminden, fen, mantık, cifir ilimlerine kadar vâkıf olduğundan bahsetmektedir. “Bunlara hakikat ile vâkıf olmak istersen bütün varını bezm ehline, meyhânede olanlara, şarap kadehi olarak sun” der. İçki meclisinin, içki kadehinin tasavvufta derin anlamları vardır. Meyhâne tasavvufta: “Dostların sohbet meclisi, tekke, kulun aşk ve şevkle Rabbine münâcât mahallî; kâmil mürşidin kalbi” (Uludağ 2005: 248) mânâlarına gelmektedir. Âlemde her zerre ârif, sâlik için bir kadeh olur ve ârif bu kadehten zâhir-bâtın mârifet şarabını içmektedir (Uludağ 2005: 287). Meyhâne, Allah’a muhabbet meclisidir ve içki kadehinde olanlar Allah’ın muhabbetine dâirledün ilimleridir. Yahyâ Efendi de, bu kadehten sürekli içen ve çevresindekilerin de içmesine vesîle olan bir mürşittir.

Bu ilimlere ek olarak Evliya Çelebi (öl. 1684?) (2006: 2:1/110), Yahyâ Efendi ve Sultan Süleyman’ın Trabzon’da usta derecede kuyumculuğu öğrendiklerini söylemiştir. Bu mesleğin seçilmesinde Yavuz Sultan Selim’in Trabzon’da iken kuyumculukla ilgilenmesinin etkili olduğu düşünülebilir (Emecen 2010: 35).

Eseri

Sûfiyâne ve muhakkıkâne söylemiş olduğu *Dîvan’ı* mevcuttur (Raif 1896: 293; Vassaf 2011: 2/122).³⁶ Yahyâ Efendi’nin bilinen tek eseri mürettep *Dîvânı*,

³⁶ Ayrıca bk. Ezel Erverdi, vb., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1986), 6:464. Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar* (İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1973), 515; Sadık Tural, vd., *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. 2006), 6:461.

rivâyetlere göre vefatından sonra birleştirilmiştir (Raif 1896: 291; Ayvansarâyî ve diğerleri 2001: 515). Şiirlerinde, yaptığı vazife sebebiyle “Müderris” mahlasını kullansa da, halk arasında “Molla Şeyhzâde” olarak bilinmiştir. Eserin tesbit edilebilen tek nüshası Millî Kütüphane Fahri Bilge Bölümü’nde (nr. 210) kayıtlıdır (Yılmaz 2014: 60; Tombul 2018: 120). Yahyâ Efendi’nin arifâne yazılan şiirlerinden bir kısmı 1062/1651-1652 yılında yazılan menâkıpnâmelerinin yer aldığı bir kitapta mündericidir. Bu eser, Beşiktaşlı Mehmet Dâî namında bir şâire âittir (Mehmet Nûri 1895-1896: 2-3). Diğer bir menkıbe kitabı; İbnü’ş-Şeyh Mehmet Nûri Hasan Hüsnü’nün yazdığı *Menâkıb-ı Beşiktaşî* adlı eserdir. Bu eserde, diğer esere oranla şiirlerinin çok az bir kısmı yer alır ve daha çok Yahyâ Efendi’nin bilinen şiirlerine rastlanılmaktadır. Bu eserler hakkındaki bilgilere Yahyâ Efendi’nin “Menkıbevî Hayatı” bölümünde değinilecektir.

2.9. Tasavvufî Şahsiyeti

Yahyâ Efendi’nin ilmî, edebî şahsiyetinden bahsedilirken tasavvufî şahsiyetine de kısaca değinilecektir. Onun hayatında bu üç vasıf âdetâ ayrılmaz bir bütündür. Bu bölümde onun tasavvufî hayatına, meşrebine kendi beyitlerinden örneklerle daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

Mehmet Dâî, Yahyâ Efendi’nin; ilim, hilm, zühd sahibi, ulemâ ve sulehâ eshâbı, irfan erbâbı, tarikat-perver bir kişiliğe sâhip olmasından bahsetmiştir (Mehmet Dâî 10a-11a; Diler 1980-81: 7,8). Diğer menkıbe yazarı Mehmet Nûri (1895-1896: 12), onun yüzünün aydınlık, ehl-i dil, tabip, hekim, müşfik, zeki, hilm sahibi, Vassaf (2011: 2/120) da, geniş ihtisası olan bir insan olduğunu aktarmıştır. Yahyâ Efendi’nin; takvâ üzere bir hayat yaşaması hasebiyle gündüzleri çoğu oruçlu geçirdiği, geceleri az uyuduğu, halktan, devlet kademesine kadar insanların ondan sürekli feyz aldıkları belirtilmiştir (Yüksel 1993: I/31). O medresede talebe yetiştirirken, aynı zamanda dergâhına gelen her bir misafir ile ilgilenen, tekkede derviş yetiştiren bir âlim, sûfidir.

Yahyâ Efendi'nin sohbetinde kim bulunursa onlara “Âşık” hitabında bulunmuş, ziyârete gelenler Yahyâ Efendi'nin büyük lütuflarından, faydalarından hissedar olmuşlardır. Pir; büyük ile büyük, küçük ile küçük olmuş; her çeşit elbiseyi giymiş, her çeşit sarığı takmıştır (Mehmet Nûri 1895-1896: 12; Sevgen 1965: 9). Devrin bütün ricalleri; edipler, şâirler, devlet erkânı herkes Yahyâ Efendi'nin sohbetini çok sevmiştir. Tüccar, esnaf, bilhassa gemiciler, onu sevmiş, saymış ve sözünü dinlemişlerdir. Halk arasında Yahyâ Efendi'nin makamı, Hz. Ali'nin makamı gibi tutulmuştur (Araz 1958: 341).

Yahyâ Efendi'nin tasavvufî hayatı, Trabzon'da bir mağarada yedi sene riyâzat, mücâhedât ve ibâdetle başlamıştır (Süreyyâ 1998: 4:2/235; Atâyî 2017: 1/562-563). İstanbul'a geldiği zaman da bu mücâhedâtı ve halveti devam etmiştir. Öncesinde, Anadolukavağı'nda Haydar Paşa Çiftliği denilen yere bir çilehâne yaptırarak orada çilesini tamamlamaya çalıştığı, sonrasında da Beşiktaş'taki mekânında tasavvufî sülûküne devam ettiği söylenmiştir (Sevgen 1965: 3).

Ahdî (2005:145) Yahyâ Efendi'nin, Abdurrahmân Câmî'nin (öl. 1492) aşağıdaki rubâisindeki mânâ ile hemdem olarak, insanlardan ayrılıp Beşiktaş'ta gönül çeken bir mekânda Hakk'a ibâdet ile seyr-i sülûklara dem vurup hakikatlerin sırlarına sâhip bir hayata devam etmesinden söz etmiştir.

Rubâî:

Ey dil taleb-i kemâl der medrese çend
Tekmîl-i usûl ü hikmet ü hendese çend
Her fikr ki cuz zîkr-i Hudâ vesvese est
Şermî zi Hudâ be-dâr in vesvese çend

Anlamı: “Ey gönül, medresede daha ne zamânâ kadar kemal talep edeceksin? Usûl, hikmet ve hendeseyi tamamlamaya daha ne kadar gayret edeceksin? Allah’ın zikri dışındaki her fikir vesvesedir. Allah’tan utan, bu vesvese daha ne kadar sürecek?”

Yahyâ Efendi, dünyaya bakışını yaşadığı tasavvufî hayat açısından şöyle anlatmıştır:

N’idem bu mülk-i dünyâyı uşandum cümle varından
Çü bildüm bi-bekâdur bu çevirdüm yüz diyârından
Tecelliyyâtı bi-ḥaddür şu gibi bi-ḳarârdur çün
Odur ‘ârif ki seyr ide aḳarşuyı kenârından
Kimini câh u manşıbla ider maḡrūr ḳılır şādân
Kimisinüñ il uyumaz dün ü gün âh u zarından
Şonı çün devletüñ letdür gerekmez bize ol devlet
Şafâ-yı bâdesinden geç ḥalâs ol var ḥumârından
İriş dergâh-ı bâḳiye beḳâ bul geç bu fâniden
Ḳıvâmsuz fâninüñ tiz geç şehinden şehriyarından (Mehmet Dâî 16b-17a)

Yahyâ Efendi birçok beytinde ve sohbetlerinde sürekli olarak dünyanın geçiciliğini, bâkî olanın Hak olduğunu vurgulamaktadır. Yaratılan her varlık ona âittir. *İnsanoğlunu ve amelleriniyaratan Allah’tır* (Saffat 37/96). Dünyadaki hevâ, heves ve meyilleri azaltmanın ancak fenâ makamı ile yâni ölmeden evvel ölmek ile mümkün olacağını dile getirmektedir. Yoklukta var olanlar belirli makamlardan sonra varlıkta yok olanlardır. Bu da bekâ makamlarına girişi temsil etmektedir. Bu şiirinde Yahyâ Efendi, tasavvuftaki fenâ ve bekâ makamlarına işâret etmektedir.

Yahyâ Efendi usandığı dünya mülkünden kurtuluşun ancak Allah’a kul olmakla mümkün olacağını işâret etmektedir. Allah’ın ilmine tâlip olan sûfi, kalbini dünya

adına her varlıktan tecrîd ettikçe, kesretten sıyrılıp vahdet ile buluştukça hakîkî safâya erişmektedir. İnsanın arzusu ne ise tekâmülü de o arzu üzerine olmaktadır:

Devlet olmaz şūfiye bir kûşe-i ḥalvet gibi
Māni‘ olur yok şafāsına anuñ kesret gibi
Kesb-i ‘ilme t̄alib olana gerek tecrid-i ḳalb
Ḳābil-i feyz ola tā āyine-i şafvet [gibi] (G 111/ 1-2)

Yahyâ Efendi, bu beyitlerde işâret ettiği kâmil insan vasfı ile bağlantılı olarak, bu dünyada insanın bir mürşid-i kâmil vesîlesi ile dâim güleceğine dâir şöyle demiştir:

Dutmayınca kişi bir mürşid-i kâmil etegin
Ağlamaḳlarda geçer ‘ömri açılıp gülmez (G40/2)

Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler (Âl-i İmrân 3/191) âyeti ile Allah’ı sürekli zikretmenin fazîletlerini:

Ḥalkile bâzârı terk it Ḥaḳḳ’a döndür ḳalbünü
Her nefesde zâkir ol virdinde dâyimler [gibi] (G 104/6)

Beytiyle dile getirmiştir. Ayrıca birçok beytinde dünya-âhiret dengesinin bilincini insanlığa aşlamıştır. Bu dengenin bir insanda var olabilmesi için, *Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz* (Enbiyâ 21/35) âyeti ile hemdem olmak gerekmektedir. Bu dünyada kimseye muhtaç olmadan bir sūfi hayatı yaşamanın örneği ise kendisidir.

Ġāfil olma cür'et-i cehlile cennetten eger
Devlet isterseñ bugün dünyā-yı bi-bünyāddan (G 69/ 3)
Müderris ger faķiriseñ gider keslānı sā'î ol
Her aķşamuñ yarağın görmege ceħd eyle gündüzden (G 68/7)

“Dünyadan hisseni ihtiyacın kadar al ve bu dünyada kimseden beklentiye girme”nasihati ile ilgili şöyle bir beyti örnek verilebilir:

Devlet-i dünyādan el çek gir ferāğat küncine
Hişşe alduñsa Müderris kışşa-i Ferhād'dan (G 69/7)

Müderris'in yüzlerce talebesi, muhibbi, arkadaşı vardır; ancak o, kalabalıklar içerisinde yalnızdır. Bu tasavvufta bir öğretiler, Allah'a ulaşabilmenin bir yoludur. Süfî, halk içinde sürekli Hak ile olma çabasında yâni celvet halindedir. Kimi zaman da gerektiği ölçüde halvet halindedir. Ahmed Yesevî hazretleri (öl. 1166) altmış üç yaşından sonra tekkesinin bir bölümüne üç arşın derinliğinde yaptırdığı çile-hâneye belirli aralıklarda girerek halvete çekilmiştir (Köprülü 2007: 96). Abdülkâdir Geylânî hazretlerinin de yirmi-yirmi beş yıl harâbelerde halktan uzaklaşmak amaçlı gezindiği aktarılmıştır (Ebû'l Hasan 2013: 77). Bu içerikteki vak'alar tasavvuf tarihinde sıkça yer almaktadır. Yaşanılan manevî hâller çetindir, kimseye anlatılmaz ve yalnız olmayı gerektirmektedir. Ondan haberdar olan yalnızca Hak'tır. *Allah, kuluna yetmez mi?* (Zümer 39/36) kâidesince halden anlayan, dert bilen yalnızca odur.

Müderris gibi bulunmaz bu 'âlemde ġarîb ġalmış
Ne hālinden bilür vardur ne ġod dilinden añlar var (G 23/5)
Çeküp miñnet belā kūhın kesüp boynını tağ itmiş
Müderris gibi bu yolda ten ü cānı virenden şor (G 31/5)

Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'nda olmayan ancak *Tezkiretü's Şuarâ*'da (Kınalı-zâde 2014: 2/884) nakledilen bir beyti de şudur:

Ferhâd kimdürür ki külüngüm şala benüm
'Âşık içinde bencileyin taş dögen mi var

Bu beyitten yola çıkarak, Yahyâ Efendi'nin tasavvufî hayatında aşkı, muhabbeti ön plana çıkardığı, aşk yolunda nice dağları delmek için nefsi ile mücâhedelere girdiği anlaşılmaktadır. Aşk, tasavvuf yolunun membaıdır. Herkes âşığın özelliklerine nâil olamamaktadır. Ferhat, dağı delmek için külünk vururken, Yahyâ Efendi muhabbet yolunda taş dövmektedir.

Yahyâ Efendi'nin tasavvufî şahsiyeti içerisinde yer alan tarîkatine dâir şunları belirtmek gerekmektedir:

Hangi tarîkata bağlı olduğu bilinmemiş tir ancak ilmî noktada kendisini yetiştiren Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin tarîkatının Zeynîyye (Vassaf 2011: 1/333) olması açısından ondan istifâde ettiği söylenmiştir. Reşat Öngören'in *Zeynîler* hakkındaki kaynağında (2003), Vassaf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'da (2011: 2/120-127) Yahyâ Efendi'nin Zeynî olduğu bilgisine yer verilmemiştir.

Meral Asa, "Bir 16.Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahyâ Efendi" adlı makalesinde, Yahyâ Efendi Dîvânı'ndaki:

Ey Müderris'den şoranlar kisvetüñ kıandan durur
Bâtımdur Mevlevî vü zâhiri hândan durur (B/21)

“Müderris’in elbisesinin nereden olduğunu sorarsan, (onun) bātını mevlevî, zâhiri handadır” beytinden hareketle ve Yahyâ Efendi Dergâhı’nın, Beşiktaş Mevlevîhânesi’ne yakın bir mekâna kurulmasının da etkisinin olduğunu düşünerekonun Mevlevî olabileceğini ifade etmiştir (Asa 2003:135-136). Ancak Yahyâ Efendi’nin Mevlevî olduğuna dâir birincil kaynaklarda geçen bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Kaynaklarda genelde Yahyâ Efendi’nin hangi tarîkatten olduğuna dâir bilgilerin meçhul olduğu, Yahyâ Efendi’nin bu konuyu gizlemeye dikkat ettiği aktarılmaktadır. Ancak onun üveysî meşrep olduğu mazbûttur (Süreyya 1998: 4:2/235; Vassaf 2011: 2/123)³⁷ ifâdesi geçmektedir. Lowry (1990: 44) de, Yahyâ Efendi’nin Üveysî Dergâhı’nın kurucusu olduğunu ifade etmektedir.

Kaynaklarda dergâhın tarîkat silsilesine ve Yahyâ Efendi’den sonra tarîkatini devam ettiren şeyhler hakkındaki bilgilere yer verilmemiştir. Bunun sebebi, Yahyâ Efendi’nin bağlı olduğu yolu gizlemesi olabilir. Ayrıca Yahyâ Efendi’den bahseden kaynaklar yukarıda geçen konular yerine, genellikle onun şâirliği, müderrisliği, sultana yakınlığı gibi konuları ön planda işlenmiştir. Onun sûfî kimliğinin daha çok Mehmet Dâî’nin nakillerinden sonra gelişmiş olabileceği düşünülebilir (Raif 1896: 291; Şahin 2013: 43/244). Kaynaklarda geçtiği üzere Yahyâ Efendi’nin üveysî-meşrep olması ihtimaline binâen burada üveysîlik hakkında bahislere kısaca yer verilecektir.

Allah velî kullarına, ledün ilmini bahşettiği seçkinlerini terbiye ve tâlim için göndermiştir. Hızır (a.s.) da bu seçilmiş kullardan birisidir. Kur’an’da Hz. Hızır’dan: *Derken, katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan*

³⁷ Ayrıca bk. Mehmet Nûri, *Menâkıb-ı Beşiktaşî müderris Yahya Efendi İbn-i Ömer el Arabi (k.s.)* (Dersâdet: Matbaa-i Osmaniye, 1895-1896), 12; M. Orhan Bayrak, *İstanbul’da Gömülü Meşhur Adamlar* (İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yay. 1979), 124; Develioğlu, *Büyük İnsanlar*, 1973, 515; Aydın, *Beşiktaşlı Şeyh Yahyâ Efendi*, 1995, 51. Ayvansarâyî ve diğerleri, *Hadîkatü’l-Cevâmi*, 2001: 515.

kendisine bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulu buldular (Kehf, 18/65) diye bahsedilmiştir. Hz. Hızır ve Hz. Musa kıssası ile³⁸ Allah'ın kullarına bağışladığı ledün ilmi anlatılmıştır. Allah dilediği kullarına Hz. Hızır'ı ve Hz. Veysel Karanî'yi (öl. 657) mürşit olarak göndermiştir. Bunlar diğer tarikatlerden ayrı olarak “üveysî” adını alan sûfilerdir. Üveysîlikte irşât olunanların modelini Ahmet Yaşar Ocak (2009: 105) beş gruba ayırır:

- a) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) veya büyük peygamberlerden birinin rûhâniyetinden nasip alanlar,
- b) Hz. Veysel Karanî'nin rûhâniyeti ile irşât olunanlar,
- c) İlk dört halifeden birinin rûhâniyetinden feyz alanlar,
- d) Herhangi bir büyük şeyhin veya kutbun rûhâniyetinden irşât olunanlar,
- e) BizzatHz. Hızır aracılığıyla velâyet mertebesine erişenler.

Bunların ortak noktası, daha önce üveysîlik üzere yaşamış birinin rûhâniyetinden feyiz almalarıdır (Tosun 2012: 42/ 400). Üveysîlik tasavvufta devam edegelen bir gelenektir.

Hz. Peygamber zamanında Yemen'de yaşayıp İslâmla şereflenen ancak Hz. Peygamber'i bizzat göremeyen Üveys el- Karanî'nin (Veysel Karanî) rüyâ veya tasavvuftaki diğer manevî yollarla Hz. Peygamber tarafından irşât edildiği nakledilmiştir. Bu şekilde “görmediği bir mürşidin rûhâniyetinden aldığı feyizle onun mânevî terbiyesinde olan kişilere “Üveysî” (Ayverdi 2016: 3/3280), bu metoda da “Üveysîlik” adı verilmiştir. Kaynaklarda ilk üveysînin sûfi İbrâhim b. Edhem (öl. 161/778?) olduğu aktarılmıştır. “Onun Hızır'dan yahut Veysel Karanî'nin ruhanîyetinden feyiz aldığı nakledilmiştir. Yine ilk dönem sûfilerinden Bâyezîd-i Bistâmî'nin (öl. 848?) Ca'fer es-Sâdık'tan (öl. 765), Ebü'l-Hasan el-Harakanî'nin (öl. 1033) Bâyezîd-i Bistâmî'den üveysî yolla mânevî eğitim gördüğü kabul edilir” (Tosun 2012: 42/400).

³⁸ Kehf 18/65-82.

Mustafa Kara *Türk Tasavvuf Târihi Araştırmaları* adlı eserinde (2005: 75) üveysîliğin bir tarîkattan öte meşrep olduğunu, adının Veysel Karanî hazretlerinden geldiğini ifâde etmiştir. Nakşibendiyye Tarîkatı'nı Anadolu'ya getirdiği bilinen ve ilk Nakşî şeyhlerinden olan Abdullah-ı Îlâhî (öl. 1491), üveysîliğin Allah tarafından özel seçilen insanlara has bir yol olduğunu ve bu pâyenin herkese nasip olmadığını söylemiştir. Ona göre, Veysel Karanî'nin rûhanîyetinden feyiz alan kişilerdebelirgin olan hasletler arasında: “uzlet, riyâzet ve gönlü dünya bağlarından kurtarma hali” görülmüştür. Hakîm et-Tirmizî (öl. 932) ve İbnü'l-Arabî'nin rûhanîyetinden feyiz alan kişilerde “gaybe âit sırların açılması”, Ebu'l-Hasan Harakanî ve Bâyezîd-i Bistâmî eliyle yetiştirilenlerde, “fenâ, gaybet ve kendinden geçme” gibi vasıflar, Sadreddin Konevî'den feyiz alanlarda ise, “hakikat ilimleriyle samediyet (ihtiyaçsızlık) hali” vukû bulmuştur (Îlâhî 86a-b; Tosun 2012: 42/400).

Ocak, “üveysî, üveysîlik, üveysî-meşrep” tâbirlerinin ilk defa ne zaman kullanıldığının bilinmediğini ancak bu ifâdeleri ilk defa Ferîdüddin Attâr'ın (öl. 1221) Tezkiretü'l Evliyâ adlı eserinde bahsettiğini ifâde etmiştir (Ocak 2009: 99). Ferîdüddin Attâr (2007: 64), “Üveysîler” denen bu zümrenin şeyhe ve başka aracıya ihtiyaçları olmadan nübüvvetin bunları direkt kendi kucağında terbiye ettiğinden bahsetmiştir. Bu duruma Attâr da, örnek olarak Veysel Karanî hazretlerini vermiştir. O zâhiren Efendimiz'i (s.a.s) görmemiştir ama bâtinen onun (s.a.s.) rahle-i tedrisinden geçmiştir. Attâr, üveysîlik makamının çok yüce bir makam olmasını ve kolay kolay kimseyi o makama ulaştırmadıklarınız ikretmiştir. Üveysîlik, *Bu Allah'ın dilediğine bahsettiği bir lütuftur* (Mâide 5/54) ayetindeki lütfâ mazhar olanlar şeklinde idrak edilebilmektedir.

Evliya Çelebi (2008: 1:2/412), Yahyâ Efendi'nin her cuma gecesi dünyayı terk ederek Hızır Peygamber ile buluşup ondan ledün ilmi aldığını ifâde etmiştir. Yahyâ Efendi'nin tasavvufî görüşünde yer alan “üveysî-meşrep” söylemi hakkındaki

yorumları, Dîvânî'nda Hızır'a (a.s.) dâir aktardığı beyitlerinden hareketle de yorumlanabilir. O, Dîvânî'ndaki birçok beyitte Hızır'dan (a.s.) bahsetmiştir. Örnek bir beytinde Hızır'ın (a.s.) makamındaki bilinmeyen sırları Allah'ın kendisine bahşetmesi için kendisini saf kılmasını istemiştir. Çünkü bu makamın ilmüne vâkîf olmak temiz olanlara mahsus kılınmıştır:

Muşaykal eyle zâtımı ola şâf
Maķâm-ı ke's-i Hızır'ı ola keşşaf (M 1/49)

Diğer beytlerde Hızır'ın (a.s.) ilminden vekendisinin Hızır'a (a.s.) olan bağlılığından bahsetmiştir:

Ṭutuşdum âb-ı luṭfuñdan irişmez çün bir avuç şu
Yoluñda ey Hızır-devrân baña cân virmedür ancak (G 47/6)

Yahyâ Efendi'nin kaynaklarda geçen üveysîlik makamından, iki denizin birleştiği yer olarak anılan “Mecmaü'l-bahreynden” ilim alması (Âlî 2000: 2/123-124) tasavvufta, iki denizin birleştiği, Hz. Hızır ve Hz. Musa'nın buluştuğu yer, Kâbe kavseyn makamı olarak geçmektedir. Kâbe kavseynden kasıt burada, *iki yay mesafesi* (Necm 53/9) kadar olan yakınlığın temsilidir. “Zorunluluk ve imkân dâireleri burada birleşir. İlâhî isimlerin ve kevnî hakikatlerin birleştiği yer olması itibariyle cem'ü'l-vücût makamı” olduğu söylenilmektedir (Kâşânî 2014: 32; Uludağ 2005: 239).

Divâne gönlüm egleyen şimdi Hızırlık tağ[ı]dur
Anı teferrüc eylemek gam leşkerini tağıdur
Gel mecma'ü'l-bahreyne gel âb-ı hayâtı bunda gör
Eṭrâfını seyrân kıl her kûşe bir uçmağıdur (G 15/1,4)

Yahyâ Efendi'nin gönlünü divâne eyleyen, "Hızırlık Dağı"dır. Hızırlık Dağı, Hızır (a.s.) ile görüştüğü, ondan ders aldığı yerdir. O mekânda gelen ilimler ve hakikat cevherleri, gönlünü divâne etmektedir. Ancak bu divâneliği huzura erdiren, gamı gideren, gönlü genişleten yine gam askeridir. Niyazî-i Mısrî'nin (öl. 1694) (Erdoğan 1998: 6): "Ey derde dermân isteyen yetmez mi derd dermân sana" buyurduğu gibi sūfînin derdi kendisine dermandır. Burada Yahyâ Efendi, Hızır'dan (a.s.) gelecek ledün ilimleri için gönlünü gam askerlerine bırakması gerektiğini söylemektedir. Bir yere askerler hâkim olursa, o yeri kuşatıp ele geçirir. Kalbi gam askerleri ele geçirirse o kalp Allah muhabbetinin derdi ile yanmaya başladığı için Hızır'dan (a.s.) gelecek ilimlere hazır hale gelmektedir. O ilimler âb-ı hayat kaynağı olan, Hak'tan tevârüs eden ilimlerdir. İki denizin birleştiği yer olan Hızır'ın (a.s.) makamını seyretmeye başlarsan, o ilimlerin her köşesinin cennetten olduğuna şâhit olursun.

Bu beyitte bahsedilen "Hızırlık Dağı- Hızırlık Makamı" *Seyâhatnâme*'de (2008: 1:2/411) Beşiktaş bölgesi "Yahyâ Efendi Mesiresi" başlığı altında anlatılmıştır. Yahyâ Efendi'nin bahsedilen bu mesirelik alanı meşhurdur ve kendisi buradan "Hızırlık" olarak bahsetmiştir (Gökbilgin 1992: 6/253; Koçu 1961: 5/2563). Yahyâ Efendi'nin bu mekâna "Hızırlık Makamı" adını verdiğini Baba Turak'a söylediği: "Tolanur her dem Hızırlık tağını" (G 45/2) mısırândan da öğrenmekteyiz. Ayrıca Yahyâ Efendi Külliyesi'nin son postnişini Abdülhayy Öztoprak Efendi'nin (öl. 1961) akrabası İrfan Kırdar Bey, Abdülhayy Efendi'nin, Yahyâ Efendi'nin kabrinin bulunduğu yerin, Hızır'dan (a.s.) ledün ilmini aldığı yer olarak belirttiğini keşfenaktarmaktadır (Yüce 1992: 25). Bu ifâdeleri Sevgen (1965: 13-14) de destekleyerek, Yahyâ Efendi'nin Hızır (a.s.) ile bulunduğu yerde, türbenin kuzey kenarında bugün kurumuş bir asma olduğunu vebu asmayı ikisinin diktiğine dâir rivâyet olduğunu belirtmektedir.

Yahyâ Efendi'nin tasavvufî kişiliği ile ilgili Evliya Çelebi *Seyâhatnâme*'de (2008: 1:2/93) şu olaydan bahsetmiştir: Sultan II. Selim devrinde İstanbul'da büyük bir vebâ salgını olmuş ve binlerce insan ölmüştür. Bu hastalığa şifâniyetine, Kadir Gecesi'nde Ayasofya Câmî'nde insanlar omuz omuza, diz dize toplansın ve Şeyh Beşiktaşî Yahyâ Efendi'nin öğüt ve uyarılarını dinlesinler diye duyuru yapılmıştır. Çelebi burada Yahyâ Efendi'nin, II. Selim zamanında kutupluğa ayak bastığını, onun öğüt ve uyarılarından önce nurlu yüzünü görmek için bütün İstanbul halkının üç gün önceden Ayasofya'da hazır olduklarını aktarmıştır.

Dâî, Yahyâ Efendi'nin beyitleriyle kendi tarîkini şu şekilde aktardığını kaydetmiştir:

Ders-i 'ışkı biz fenâ şahnında tekmil itmişüz
Şanmañuz seyr-i Semâniyye'yle tahsil itmişüz
Sûht'olup yatduķ tetimmât-ı talebde niçe yıl
Me'kel-i devr içre ğam tāsını taķbil itmişüz
Müsta'idd-i 'ilm olup kılduķ medâris seyrini
Ma'rifet ders-hānesin pür kâlile kıl itmişüz
Bulduķ istiġnâyıla tevhid ü hayret bābını
Hücre-i fakr u fenāda nefsi tezlil itmişüz
Şafha-i zilletde bulduķ şübheye şāfi cevāb
Kāyināt icmālin ol vech üzre tafşil [itmişüz] (G 36/1-5)³⁹

Uzel (1978: 6/91), Yahyâ Efendi'nin kâinatta var olan her varlığa bakışının Yaradan ile bağından, tasavvuf neşvesinden kaynaklandığını dile getirir. Pirin tasavvuf görüşünü: “Derûn-ı dürr-i deryâyı yine deryâ bilir ancak (G 14/2)” ifâdesi

³⁹ Ayrıca bk. Mehmet Nûri, *Menâkıb-ı Beşiktaşî müderris Yahya Efendi İbn-i Ömer el Arabi (k.s.)*, 1895-1896, 18-19; Demir ve Yıldırım, *Beşiktaş'lı Şeyh Yahyâ Efendi ve Üveysilik*, 2005, 130.

açıklar. Yahyâ Efendi o deryâda zerresini yok eden ve Hak ile bâkî olan bir şahsiyettir.

Dîvânı'nda yer alan beyitlerin genel temasından onun tasavvufî kişiliği ile ilgili çıkarılabilecek yargılardan bir diğeri de; zâhirinde halkla, bâtınında dâim Hak'la olma bilincinin hâkimiyetidir. Yahyâ Efendi mârifet ilmine ancak bu usûlle erişileceğinden bahsetmiştir. Tasavvufta halk içinde dâim Hak ile olma bilinci yer almaktadır. Allah'ın velî kulları, yeryüzünde Hakk'ın mir'atı olarak onun işâreti üzerine gezmiş ve meşreplerini, muhabbetlerindeki ateşi zâhirîbir şekilde belli etmeden, sırlamışlardır. Nefislerini melâmîler gibi hor hakir görüp zillete düşürmek adabıyla yaşamışlardır. İnsan acizliğini, fakirliğini bildikçe kendini, haddini bilmişve Rabbini de bu şekilde bilmeye başlamış ve zamanla mârifet derecelerine bu bilinçle ulaşmıştır. Allah da bu niyette olan kuluna mârifet yolunda HIZIR (a.s.) gibi yüce, kutlu bir yoldaş bahşetmiştir.

2.10. Menkıbevî Şahsiyeti

Mehmet Dâî'nin aktardığı menkıbelerde, Yahyâ Efendi'nin menkıbevî kişiliğine bağlı olarak, halk arasında kerâmetlere vâkîf, sevilen, sayılan bir sûfi olduğundan bahsetmiştir. Bu başlığın içerisinde Yahyâ Efendi'nin dervişleri, muhipleri arasında geçen olağanüstü, menkıbevî olayların anlatıldığı kıssalara yer verilecektir. Öncelikle menkıbe ve kerâmet kelimelerinin anlamlarına değinelim:

“Din büyüklerinin, kahramanların ve târihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlâkî meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destânî- efsânevî bir üslûpla anlatan fıkra, hikâye vb.”(Ayverdi 2016: 2/2004) türe“menkıbe” denilmektedir. Kerâmet ise: “Bir ermişin Allah'ın kendisine yakın kullarına lutfettiği olağanüstü özellikleri yapma gücü ile ortaya koyduğu, akıl sınırlarını aşan tabiatüstü iş, hârikulâde hal” demektir ”(Ayverdi 2016: 2/1649). Kerâmetler menkıbelere zenginlik katan temel hususlardır.

Kerâmet, Hakk'ın, velîsi olan kuluna bir çeşit ikramıdır. Velîler kerâmeti istemezler, Allah onlara ikram olarak bahşetmektedir. Kerâmetler iki çeşittir. Birincisi, ilim ve ahlâka dayalı tüm konularda gösterilen yüce meziyetler, fazîletler olan manevî ve hakîkî kerâmettir ki; en büyük kerâmet kişinin kötü ahlâktan iyi ahlâka geçişidir. Bu sebeple sûfiler “istikamet, kerâmetten üstündür” demişlerdir. İkincisi, kevnî ve surîkerâmettir, “uzun mesafeyi kısa zamanda alma (bast-ı zaman, tayy-ı mekân), az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama” vb. gibi örnekler çoğaltılabilir. Ancak hakîkî dervişler bunları özellikleri istemezler hatta halkın bu özellikleri kendilerinden bilmesinden korkmuşlardır. Çünkü “Kerâmet zâhir olur, izhâr edilmez” kâidesine uymuşlardır (Uludağ 2005: 211).⁴⁰

Evliyâ menkıbelerinin doğuşunu İslâmiyetle birlikte olan tasavvufun etkisine bağlayabiliriz. İslâmî gelenek, evliyâ menkıbelerinde önemli rol oynamaktadır. Yahyâ Efendi hakkında aktarılan menkıbeler, Ahmet Yaşar Ocak'ın *Kültür Târihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler* adlı eserinde yer verilen menkıbe türlerinden “Evliyâların Târihi Gerçeklere Dayanan Menkıbeleri” içeriğine uymaktadır. Bu tür evliyâ menkıbeleri, gerçek, kutsal kişiler üzerinden olağanüstü olarak aktarılsa da, gerçek olay, mekân, zaman anlatımını da içermektedir (Ocak 1992: 31, 33,35).

Halk tarafından “evliyâ” diye tanımlanan Yahyâ Efendi; halkın içinde yaşayan, insanî vasıflara sâhip bir ferttir. Ancak zamanla seyr-i sülûkündeki tekâmülü ile hazret-i insan olma konusundaki başarısı, onu halktan ayırır ve: “Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nâil olanlar” (Uludağ 2005: 130) zümresine girmesini sağlamıştır. Evliyâ olan kullar doğumlarından itibaren Hakk'ın özel himâyesinde korunmuş, Allah takdirettiği vakitte evliyâ olarak bilinmiş ya da bilinmemişlerdir.

Yahyâ Efendi ile ilgili, *Menâkıb-ı Beşiktaşî* adıyla İbnü's-Şeyh Mehmet Nuri Hasan Hüsnü'nün yazdığı bir eser bulunmaktadır. Eserde genel olarak Yahyâ Efendi'nin

⁴⁰ Kerâmet hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkerîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi* (İstanbul: Dergâh Yay. 2003), 433-465; Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf* (İstanbul: Dergâh Yay.1992), 106-117.

hayatı hakkındaki ilk kaynaklara yer verildikten sonra, şeyhin hayatı, tekkesi hakkında genel olarak ilk bölümde verilen bilgiler ve bir kısım güfte ve şiirleri aktarılmaktadır. Bu menkıbede zamanın şeyhülislâmı Ebüssuûd Efendi'ye yazdığı bir mektup ve cevabının olması eserin diğer menkıbeden farklılığını ortaya koymaktadır (Mehmet Nûri 1895-1896: 33-37; Demir ve Yıldırım 2005: 140-142). Diğer menkıbe kitabı *Menkıbet-i Yahyâ*, Beşiktaşlı Dâî namında asıl adı Mehmet Dâî olan bir şâirin 1062/1651-1652 yazmış olduğu H. 1313/M. 1895-1896 yılında basılan eserdir (Mehmet Nûri 2-3). Bu eser, İÜ Edebiyat Fakültesi'nde Mehmet Yılmaz, Viyana Üniversitesi'nde Meral Asa ve AÜ İlâhiyat Fakültesi'nde Bülent Diler tarafından ayrı ayrı Latin harflerine çevrilmiştir. Mehmet Dâî'nin eserinde ise genel olarak; Yahyâ Efendi'nin doğumu, İstanbul'a gelmesi, tekkesi, talebeleri ve halk ile olan menkıbeleri yer almaktadır. Yahyâ Efendi'nin şiir ve güftelerine de sıkça yer verilmektedir. Diğer bir çalışma ise A.Ü. İlâhiyat Fakültesi'nde Faik Gözen tarafından *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hazretleri'nin (r.a.) Hayatı, Menkıbeleri, Divançesi*⁴¹ başlığı ile ortaya konulan lisans tezidir. Çalışmada verilen menkıbelerin çoğu bu tezde de yer almaktadır.

“Yahyâ Efendi'nin Menkıbevî Hayatı” başlığı genel olarak Yahyâ Efendi'nin Beşiktaş'taki Dergâhı ve Anadolu kavağı-Yoros'taki mekânında olan olayları içermiştir. Bu menkıbelerin ilk kaynağı Mehmet Dâî'nin mesnevi türünü taşıyan menâkıpnâmesidir. Bu eser, aruzun Fa'ilâtün Fa'ilâtün- Fa'ilün kalıbı ile yazılan, alıntılarla birlikte toplam 1891 beytin yer aldığı, ayrıca Yahyâ Efendi'nin doğaçlama söylediği 190 beyite yer verilmiştir (Asa 2003: 138).⁴²

Bu eserler dışında Yahyâ Efendi ile ilgili meşhur menkıbelerden bazılarında da yer verilecektir. Bunlar, “Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim ile muhipleri ile ve diğer menkıbeler” şeklinde üç başlık altında değerlendirilecektir.

⁴¹ Faik Gözen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hazretleri'nin (r.a.) Hayatı, Menkıbeleri, Divançesi* (Ankara: AÜ İlâhiyat Fak., LT.,1979-1980).

Ayrıca bilgi için Meral Asa'nın, “*Menkıbet- i Yahyâ” des osmanischen Dichters Mehmet Dâ'î*, yayınlanmamış YLT, 1998.

2.10.1. Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim ile Olan Menkıbeleri

1. Neme Gerek

Sultan Süleyman Yahyâ Efendi'ye bir hatt-ı şerif göndermiş ve Yahyâ Efendi'nin büyük, sırlara vâkıf bir insan olduğunu, Osmanoğulları'nın gelecekte âkıbetlerinin ne olacağını ona söylemesini istemiştir. Yahyâ Efendi de bir kâğıda büyük bir yazı ile "Neme gerek" yazmıştır. Sultan Süleyman yazıya bakmış ve anlayamamıştır. Yahyâ Efendi'nin cevap vermek istemediğini düşünerek bir gün ziyâretine gittiği zaman gönderdiği bu ifâdeyi ona sormuştur. Pir de, "Neme gerek" ifâdesi ile ona cevabını verdiğini söylemiştir. Ama sultan hâlâ anlamamıştır. Yahyâ Efendi sultana: "Zulüm ve haksızlık yayılır, bunları işitip görenler 'neme lazım' der ve görmemezlikten, işitmemezlikten gelir; fakir ve gariplerin feryatları göklere çıkar ama görevliler bu feryatlara karşılık vermezlerse, kişinin menfaati, devletin menfaatinin önüne geçerse bu bir felâkettir, işte o zaman neslinizin yok olmasından korkun" demiştir. Yahyâ Efendi'nin "Neme lazım" demesindeki kastı budur. Sultan Süleyman, Yahyâ Efendi'ye şükranlarını dile getirmiştir. (Demir ve Yıldırım 2005: 88-89).

2. Hz. Hızır

Yahyâ Efendi'nin Hızır (a.s.) ile ara sıra buluştuğu, türbenin kuzey kenarında bugün kurumuş olan asmayı ikisinin diktiği rivâyet edilmiştir. Hızır'ın (a.s.) Yahyâ Efendi'yi ziyârete geldiğini Sultan Süleyman duymuş ve Yahyâ Efendi'ye bunun doğruluğunu sormuştur. O da doğru olduğunu ifâde etmiştir. Sultan da Hızır'ı (a.s.) görmek istediğini söyleyince, Yahyâ Efendi onu bir şekilde göreceğini buyurmuştur. Bir gün Yahyâ Efendi ve sultan tebdil kayığına binmiş ve hareket edecekleri sırada güzel yüzlü birisi de kayığa atlamıştır. Pâdişah denize elini soktuğu sırada kıymetli yüzüğünü denize düşürmüş ama sesini çıkarmamıştır. Gidecekleri yere varmışlar ve bu sonradan binen zat denizden yüzüğü çıkarıp,

sultanın eline vermiş ve kaybolmuştur. Sultan şaşkınlıkla kim olduğunu sorunca, Yahyâ Efendi: “Hızır (a.s.) idi” demiştir. Yahyâ Efendi’ye neden bir işaret ile anlatmadığını söyleyince, pîr de, Hızır’ın (a.s.) kendisini anlattığını söylemiştir (Sevgen 1965: 13-14).

Nezihe Araz *Anadolu Evliyaları* adlı eserinde, Yahyâ Efendi’nin türbesini ziyârete gittiğinde menkıbelerini yaşlı bir amcanın kendisine aktardığından bahsetmiştir. Yukarıda bahsedilen asmaya dâir aynı bilgileri vermiş ve Yahyâ Efendi’nin en yakın arkadaşının Hızır (a.s.) olduğunu, onların hemen hemen sürekli birlikte olduklarını ifâde etmiştir (Araz 1958: 342). Araz, Sultan Süleyman ile olan menkıbenin bir diğer rivâyetinde; Hızır’ın (a.s.), sultanın parmağındaki yüzüğü istediğini ve sonrasında yüzüğü denize attığını aktarmıştır. Sultan bu duruma çok öfkelenmiş ama sesini çıkarmamıştır. Ortaköy’de denize attığı yüzüğü Kuruçeşme’de denizden alan Hızır (a.s.), yüzüğü sultanın eline vermiştir. Olayın devamı yukarıda aktarıldığı şekildedir (Araz 1958: 342-343; Bursalı 1986: 321-322).⁴³

3. Yahyâ Pehlivan

Avrupa’dan gelen Frenk güreşçileri, Osmanlı güreşçilerini devirmişti. Yenilen Osmanlı güreşçilerini izleyen Sultan Süleyman üzölmüş, Yahyâ Efendi sultanın üzölmesine dayanamayarak, ondan izin istemiş ve güreşe girmiştir. Yahyâ Efendi, Frenk adama güreş için, yenilen kişi yenen kişinin dinine girecek şartını koşmuştur. Adam Yahyâ Efendi’ye yenilmiş ve İslâmiyet ile şereflenmiştir. Bu olaydan sonra şeyhin adı “Yahyâ Pehlivan” olarak anılmıştır. Sultan ve halk bu duruma çok sevinmiştir (Araz 1958: 343-345; Bursalı 1986: 326-328).⁴⁴

⁴³ Ayrıca bk. Kazım Büyökaksoy, *Hak Yolunun Önderleri* (İstanbul: Kit-san Yay. 1979), 504-505; Özdamar, *Yahya Efendi*, 1997, 65-69; Okan, *İstanbul Evliyaları*, 2008, 24-25.

⁴⁴ Ayrıca bk. Demir ve Yıldırım, *Beşiktaş’lı Şeyh Yahyâ Efendi ve Üveysilik*, 2005, 89-92; Aysel Okan, *İstanbul Evliyaları* (İstanbul: Kapı Yay. 2008), 26-28.

4. Sultan II. Selim'in İmtihani

Sultan Süleyman vefat ettikten sonra Sultan Selim tahta çıkmıştır. II. Selim'in bir gün deniz gezintisine çıkmak istemesi üzerine kayığı donatıp sultanı gezdirmeye başlamışlar. Beşiktaş'a geldiklerinde, Sultan II. Selim, Yahyâ Efendi hakkında anlatılanları dinleyince onun babasının sütkardeşi olduğunu hatırlamıştır. Sultan II. Selim de onun babası ile olan yakınlığını, babasının ona gösterdiği iltifatı, yüceliği ve Yahyâ Efendi'nin söylediği her işi yaptığını, onun saraya ayak basmadığını, sultanın onun huzuruna gittiğini söylemiştir. Sonra da, görelim velâyetten eser var mı hâlâ diye, kale bahçesinin birine pîri dâvet etmiştir. Ancak Yahyâ Efendi Kavak'a gitmiştir. Şeyhi dâvet için birini Kavak'a göndermişler ve aynı zamanda şeyhin yolunu gözleyen bir gözcü bırakmışlardır. Sultan II. Selim şeyh gelince ayağa kalkmamaya niyet etmiştir. Yahyâ Efendi'ninona yaklaştığını görür görmez hemen ayağa kalkmış ve önüne gelmiştir. Yahyâ Efendi sultana kızmış ve tahtına dönmesini söylemiştir. Şeyhin eteğini öpmek isteyince şeyh sultanın iki kulağını bükmüş ve sultan acısından gözyaşı dökmüştür. Yahyâ Efendi sultana, abdestinin olup olmadığını sormuş, ancak onun kast ettiği abdest namaz abdesti değil, tövbe abdestiymiş. Yahyâ Efendi ona bir daha eline şarap almamasını nasihat etmiş. Pâdişah tövbe etmiş ve iki taht kurdurmuş. Orada Yahyâ Efendi ile halvet olup, sohbetler etmiştir. Pâdişaha bu sohbet pek tatlı gelse de, Yahyâ Efendi gitmek için izin istemiş ve Sultan II. Selim, onu kayığına kadar yolcu etmiştir. Şeyh, Kavak'a gidecekmiş ama deniz soğukmuş. Sultanın hizmetçilerinden birisi şeyhe bir kürkle eşlik etmiş ve sultanın hediyesi olduğunu söylemiştir. Yahyâ Efendi bunu kabul etmemiş ama hizmetçi çok ısrar edince Yahyâ Efendi de kürkü birine hediye etmiştir. Sultan saraya gidince vâlidesine olanları anlatmıştır. Vâlidesi, Yahyâ Efendi'ye gücenmiş, oğluna edepsizlik yaptığını düşünmüştür. Sultan da, vâlidesine hemen böyle düşünmemesi ve dememesi gerektiğini, şeyhin bu dediklerini duyacağını, keşf ve kerâmet ehlinin dünyaya meyillerinin olmadığını, kendisinin şeyhi imtihan ettiği için bunları yaşadığını anlatmıştır (Dâî 65a- 68b; Diler 1980-1981: 46-48; Yılmaz 2014: 58-59).

2.10.2. Muhipleriyle Olan Menkıbeleri

1. Yahyâ Efendi'nin Baba Turak ile Denizdeki Olayı

Bir sefer vakti Yahyâ Efendi Baba Turak'ı çağırarak kendisini denizde gezdirmesini istemiştir. Baba Turak ise gece eşinin, evlilik çağına gelmiş kızının çeyizinin olmamasından şikâyet etmesinden dolayı üzgün bir haldeymiş. Ayrıca eşi, Yahyâ Efendi'yi kayıkla gezdirip oyalanmasından dolayı ona kızmıştır. Yahyâ Efendi bu durumu hissetmiştir. Denizde kayıkla gezerlerken Baba Turak'a, teknede balık tutmak için ağ olup olmadığını sormuş, Baba Turak da:“Ağ olsa da balık yoktur.” demiş ve üzülmüştür. Yahyâ Efendi de ona, “Üzülme, bak Mevlâ'nın kudretine” demiş ve ağ taze kefal balıkla dolmuştur. Yahyâ Efendi bunları hemen satın kızına babalık yapmasını söylemiştir. Baba Turak, balıkları pazara satmak için götürdüğünde bu balıklar gibi balık görmediğini, hepsini yüksek bir ücrete sattığını evde eşine anlatmış, işleri hallolmuştur (Dâî 32a-33a; Diler 1980-1981: 23-24; Yılmaz 2014: 49-50).

2. Baba Turak ile olan Diğer bir Olay

Yahyâ Efendi'nin Karadeniz Boğazı'nın yakınlarında çiftliği bulunmaktadır. Onun Baba Turak adında her işini gören, izdaşı, muhibbi olan bir zat vardır. Baba Turak, Yeniköy sahilinde oturmaktadır. Baba Turak gece uyuduğu zaman kapıyı birisi çalmış. Kapıya gelince gelenin Yahyâ Efendi'nin olduğunu görmüş veşaşmıştır. Yahyâ Efendi ona sabaha ekme getirmesini söylemiştir. Baba Turak heyecanla seher vakti ekmeği yüklemiş ve şeyhin yanına gitmiştir. Oradakilere durumu anlatınca onlar da pirin gece yanlarında olduğunu söylemişlerdir. Yahyâ Efendi yaşanan bu olaya uygun bir güfte söylemiştir:

Ĥamdü li'llâh ne yakındır ne ırak
Cehd ider bulur bizi Baba Turaĥ

Tolanur her dem Ĥızırılık taĥını
Ĥızır olur irişdürür dürlü yarak⁴⁵

Niĥe açı toyrurur bir laĥzada
Eyleye Ĥaĥĥ aña cennetde turaĥ (G 45/ 1-3)

3. Turak Bey

Yahyâ Efendi'nin oĥlu Hacc'a giderken kale kapısında duran bir adam onlara nereden geldiklerini sormuş, onlar da, İstanbul'un, Beşiktaş'ından geldiklerini söylemişlerdir. Bunu duyan kişi hemen Yahyâ Efendi'nin hayatta olup olmadıĥını sormuş, onun Ĥakk'a kavuřtuĥunu öĥrenmiřtir. Ama kervanda oĥlunun olduĥunu duyunca sevinmiş ve elini öperekonu misafir etmek istemiştir. Sofralar kurdurmuş, oĥlanın gönlünü hoş etmiş: "Sana ahvâli anlatayım, ceddinin sırrını bildireyim" diyerek Yahyâ Efendi'nin ne kadar büyük bir zat olduĥunu oĥluna aktarmıştır. Bu kaleyi yıllardır koruyanım, gözleyenin kendisi olduĥunu, sonra vazîfesinden azledildiĥini, bu haksızlıĥı bildirmek için İstanbul'da yargıya ıktıĥını, ama kime gittiyse kimsenin ona yardımcı olmadıĥını, başından geĥenleri bir bir anlatmış. Çok üzgün, gamlı bir şekilde ortalıkta kalmışken, bir kişinin kendisine, Yahyâ Efendi'ye gitmesini, bu şehrin nâzendesinin o olduĥunu, nice düşkünlere yardım ettiĥini, onun işinide mutlaka halledebileceĥini söylemiştir. Bu sözlerden sonra Turak Bey, Yahyâ Efendi'yi bulmuştur. Yahyâ Efendi ona geĥ kaldıĥını ama iřininçözüleceĥini bildirmiştir. Turak Efendi ona derdini anlatmamıştır. Yahyâ Efendi, Sadrâzam Mehmet Paşa'ya bir mektup yazmış ve Dîvan ehli onun işini çözüme kavuşturarak adama vazîfesini geri vermiştir. Ayrıca bu iş için İstanbul'da kaldıĥı sürede harcadıklarını da akĥe olarak ödemişlerdir. Adam bunları anlattıktan sonra Yahyâ

⁴⁵ Ĥazırlık, malzeme. Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2016, 3: 3372.

Efendi'nin oğluna çokça hürmetler etmiş ve onu kâfileye geri götürmüştür (Dâî 40b-45b; Diler 1980-1981: 29-32; Yılmaz 2014: 51-52).

4. Terzi Kosta'nın İmana Gelmesi

Yahyâ Efendi'nin Kosta adlı bir Rum terzisi vardır. Onun Müslüman olmasını arzulayan Yahyâ Efendi bir gün, Kosta'ya diktirdiği kaftanın kapalı olan ceplerine kerâmetle kaftanın değeri olan ücreti koymuştur. Kosta Efendi'yi çağırmiş ve ceplerinin kapalı olduğunu söylemiştir. Kosta kaftana bakmış, ceplerin açılmamış olduğunu fark etmiş ve cebin içindeki akçeleri görünce titremeye başlamıştır. Aklı başına gelince de Müslüman olmuştur. Yahyâ Efendi ona kendi tülbendini sarmış, kelime-i şehâdeti telkin ettirmiş, adını da Ali koymuş ve bâkî bir dost kazanmıştır (Dâî 33a-34b; Diler 1980-1981: 24; Yılmaz 2014: 50).

5. Pazara Giden Bende

Yahyâ Efendi'nin düzenli pazara giden, ihtiyaçlarını gören bir bendesi vardır. Seher vakti İstanbul'a gider, işini görür ve geri dönermiş. Yine bir gün İstanbul'a giderken fırtınaya tutulmuş, her yeri su içinde kalmış, ayakkabısı kopmuş veyalın ayak kalmıştır. Hayatından ümidini kesmiş ve bir daha pazara gitmeyeceğini ah edip inleyerek söylemiştir. Allah onu karaya çıkarmış ve Yahyâ Efendi'nin yanına gidebilmiştir. Yahyâ Efendi ona kaybettiği üstünü vermiş ve insanın kaderine, yaşayacaklarına karşı koyamayacağını, bu sebeple şikâyet etmemek gerektiğini nasîhat etmiştir. Bende, bundan sonra işine can û gönülden devam etmiştir (Dâî 35a-36a; Diler 1980-1981: 25; Yılmaz 2014: 50).

6. Hindistan'dan Gelen Hediye

Bu menkıbeyi nakleden Yahyâ Efendi'nin torunu aziz İbrâhim'dir. Dedesinin yanında otururken onun şu beyitleri okuduğunu söylemiştir: “Nasibin var ise gelir Yemen'den, ya Yemen'den Hind'e, Hind'inde Hind'ine.” Ardından kapı çalınmış ve bir kara Hindî misafir adam hem mektup hem de hediyeler getirmiştir. Adam Yahyâ Efendi ile görüştüktan sonra geri dönmüştür (Dâî 36a-36b; Diler 1980-1981: 26; Yılmaz 2014: 50).

7. Ledünha Mustafa

Yahyâ Efendi deniz kıyısında Kavak yakınlarında bir bahçeye sahipmiş. Yahyâ Efendi orada gizlice çoğu kere Ledünha adında birisiyle buluşur ve sohbet edermiş. Bir gece yine gizlice sohbet ederlerken Yahyâ Efendi ondan su getirmesini istemiş. Suyun yolu kötü, karanlık bir taraftaymış ve Ledünha suyu almaya cesaret edemiyormuş. Ama şeyhin yoluna başı fedâ olduğu için yolundan dönmek de istemiyormuş. Dışarı çıktığında ortalığın sanki gündüz gibi apaydınlık olduğunu görmüş. Suyu şeyhe getirdiğinde şaşkınlık içerisindeymiş. Dolunay olmadığı halde ortalık ne sebeple böyle aydınlık olmuş? Bunu tahkik etmek için yine dışarı çıkmış ama ortalık bu sefer kapkaranlıkmış. Yahyâ Efendi ona, “Gördüğünü kimseye söyleme, bizi dillere düşürme” demiştir (Dâî 37a-37b; Diler 1980-1981: 26-27; Yılmaz 2014: 50-51).

8. Hacı Kasım

Mağripli Hacı Kasım adındaki bir zat, Yahyâ Efendi'ye sadâkat ile aşırı muhabbet beslemekteymiş. Mısır, Şam ve Halep'i dilinde Yahyâ Efendi ile gezmiş ve İstanbul'a şeyhin ziyaretine gitmiştir. Şeyhi hayatında hiç görmemiş ama ona çok

muhabbeti varmış. Beşiktaş'a gittiğinde onun Kavak'a gittiğini öğrenmiş ve hemen oraya gitmiş. Bağdat, Irak neresi olursa onu bulacağım demiş. Kavak'a gitmiş ve havuz yanında güneşten daha nurlu bir zatın oturduğunu görmüş. Yanına gitmiş ve uzun zamandır gönlünün kendisinde olduğunu, derdine derman olmasını söylemiş. Hacı Kasım aslında şeyhi imtihan etmek niyetindeymiş ve ondan kimyâ ilmini kendisine öğretmesini istemiştir. Yahyâ Efendi bu ilmi bilmediğini söylese de adam ısrarcı olmuştur. Yahyâ Efendi Hacı'dan, yerdeki taşı kendisine vermesini isteyince, taşı alırken taş altına dönüşmüş. Sonra taşı hemen havuza atmıştır. Hacı Kasım bunu görünce, Yahyâ Efendi'ye mürit olup kendisine canını, başını vereceğini söylemiş, sonrasında şeyhe çok yardım etmiş, oraları kasaba haline getirmiştir. Şeyhin denizde ihtiyaçlarını gideren, ona yoldaşlık eden Baba Turak, kara da ise aynı vazîfeleri gören Hacı Kasım olmuştur (Dâî 45b-48a; Diler 1980-1981: 32-34; Yılmaz 2014: 52).

9. Yahova İmamı

Yalıova'da bir imam, Yahyâ Efendi'nin muhibbiymiş. Ziyâretlerine gelir, istenilene yaparmış. Âilesi fakirmiş, ama fakirliğini ortaya çıkarmaz, gizlermiş. Bir gün yine Yahyâ Efendi'yi ziyârete geldiğinde Yahyâ Efendi onu dışarıya götürmüş, yalnızlarmış. Ondan yeri kazmasını istemiş ve imam kazmış. Yahyâ Efendi onun refaha ermesini istermiş. İmam'ın kazdığı yerden küp dolu mal zuhur etmiş ve Yahyâ Efendi, "İmdi ne durursun, gözün aç. Budur maraz-ı kalbe ilaç!" demiştir. İmam, heybesine ihtiyacı kadarını doldurmuş. Yahyâ Efendi: "Yedir, sefasını sür ama kimseye deme ki, mânâ ölmesin." diye tembihte bulunmuştur. İmam altınlarla eve gelince hâtunu da bu duruma şaşırmıştır. Hem yemişler hem yedirmişler ve çok zengin olmuşlardır. Herkes bu duruma şaşırmış, ya defîne buldu ya emanet aldı, demişlerdir. İmam hastalanıp, Hakk'a kavuşacağı zaman Yahyâ Efendi'nin kerâmetini etrafındakilere anlatmıştır (Dâî 52a-54a; Diler 1980-1981: 37-38; Yılmaz 2014: 54).

10. Reis'in Merakı

Reis adında, Koca Köse diye anılan bir zat, kayığı ile dergâha odun taşımış. Yahyâ Efendi bir gün ondan bir kayık kuru meşe odun getirmesini istemiştir. O da, dergâha meşeleri taşımıştır. O gün Yahyâ Efendi'nin yanında borç ehilleri vardır. Herkes birbirine hakkını helâl eylemiş ve duâ etmişlerdir. Şeyh para kesesi kullanmaz, onun yerine bir küçük sepet kullanırmış. Bu sepeti nereye gitse yanından ayırmaz, kim ne istese Hakk'ın ismini anar ve sepete elini sokar, karıştırır, istenileni verirmiş. Reise odunların parasını vermek için elini sepete atmış. Reis de merak etmiş, aklından şeyhin neden kese yerine bu sepeti kullandığını düşünmüştür. Yahyâ Efendi ona dönüp demiş ki:

Yed'iklim gerçi genc-i sım ü zerdür

Veli bir ejdehâ-yı heft serdür

Yakın olma şakın ol ejdehâya

Ki kırb-ı ejdehâ cāy-ı haţardur

İnen cān virme cānā cem'-i māla

Ki 'aks-i cem' yokluğdan ħaberdür

Cihānuñ ħil'atin gözüñi aç gör

Görinen fāyide ancak eserdür (G 24/ 1, 2, 4, 7) (Dâi 58b-59b; Diler 1980-1981: 41-42; Yılmaz 2014: 56).

Yahyâ Efendi bu beyitleri ile yedi iklimin yâni dünyanın hazîne, altın, gümüş ile dolu olmasına rağmen yedi başlı korkunç bir ejderha olmasından bahsetmiştir. Bu ejderha olan dünya, kendisine yakın olanı yutmaktadır. Ejderhanın yedi başı, insanın hiç bitmeyen arzu ve istekleridir ve Yahyâ Efendi bu ejderhadan uzak olmayı öğütlemektedir. O, Hakk'ın kudreti ile sepetinden insanlara ihtiyaçlarını

dağıtmaktadır. Ama asıl olan isteklerinden yoksun olmayı bilmek ve yokluğa gönül bağlayabilmektir. Ayrıca zâhirde görünen olaylar görüldüğü gibi değildir. Yahyâ Efendi'nin elindeki sepet olarak gözükür ama içi sırlarla dolu bir hakikat nesnesidir. Yahyâ Efendi fitnat ehli bir şahsiyet olarak Reis denilen şahsın aklından geçenlerin cevabını hikmetli nazım incileri ile aktarmaktadır.

11. Hacı Ali

Kocaeli'nde hangâhı olan takvâlı, ehl-i hâlden anlayan meşhur Hacı Ali adında zat yaşarmış. Yahyâ Efendi'nin adını duymuş ve onu görmek hevesiyle yola düşmüş. Yahyâ Efendi o geldiği zaman Yeniköy'deki bağındaymış. Oraya gitmiş ama onu bulamamış. Oradan birisi şeyhin Kavak'a gittiğini söylemiş. Hacı Ali bunu duyunca, şeyhin bağdan bağa hevâ ile gezdiğini, nerede halvet olduğunu, onda velâyet olmadığını aklından geçirmiştir. Kocaeli'nden dert çekip bu kadar yol geldiğini, onu görmeden gitmemesi gerektiğini düşünmüş ve şeyhi imtihan etmek için Kavak'a gitmiştir. Yahyâ Efendi Hacı Ali'nin kafasından geçen her suale beyitlerle cevap vermiştir:

Şüfi degülem ben ki çekem çille vü halvet
Bârî çekilüp eyleyeyin tağlara 'uzlet

Tağda dutuşup tağda yanayum kül olunca
Şehr içre odum kimselere virmeye zağmet

Tağlarda vü bağlarda şular kim ide cevlan
Dünyâda dahı buldı olar lezzet-i cennet

Kim Kâf-ı kanâ'atde muğim olsa muğarrer
'Uzlet sebebiyle bulur 'izzet ü devlet

Çün mülk-i cihândan elini çekdi Müderris
Ol sülhteyi incitmeyenün cânına rahmet (G 8/1-5)

Hacı, Yahyâ Efendi'nin beyitlerinden etkilenmiş ve Pîr'in ölünceye kadar muhibbi olmuştur (Dâî 60a-62a; Diler 1980-1981: 42-43; Yılmaz 2014: 56-58).

12. Çoban Balaban

Balaban isminde bir çobanın iki koyunu sürüden ayrılarak Yahyâ Efendi'nin tekkesine gelmiştir. Çoban bunları aramış ama bulamamıştır. Yahyâ Efendi'ye sormak için geldiğinde, birilerinin ona ekmek, bal ve tereyağı getirmelerini söylemiştir. Yahyâ Efendi burada şu beyitler ile ona iltifat etmiştir:

İşde saña tereyağı mumlı bal u taze nân
Dileriseñ yağa ban sen dileriseñ bala ban (B 1)

Çoban bu ilgiden dolayı Müslüman olmuş ve o iki koyunun İslâm şerefine kesilmesini söylemiştir. Yahyâ Efendi ona aşağıdaki beyitlerle teşekkürlerini sunmuştur:

Şubh-dem iki ğanem menzile mihmân geldi
Her görenler didiler tekyeye kurbân geldi
Kurd tabi'atludan anı şaķınıñ luţf eyleñ
Hażm idüp dirler aña ni'met-i Sübhân geldi
Yolda çokdur çalıcı anları çaylak gibi
Her aç olan aña dir derdüme dermân geldi
Bir koyuna şıgurur iki koyunu niçeler
Çeküp avurda yudar dir bize ihsân [geldi]

Yiticek arayu gider tolanur tağ u daşı

Kaķınup dir bu araya nice şeytān [geldi]

Ey Mūderris olıgör rā'i bugün bunlara sen

Enbiyā zümresi hep 'āleme çübān geldi (G 101/ 1-6)⁴⁶(Dâi 50b-51b: Diler 1980-1981: 36; Yılmaz 2014: 53-54).

13. Apostol'un Müslüman Olması

Yahyâ Efendi gemiciler tarafından çok sevilirmiş, onu pirleri gibi görürlermiş. Bu gemicilerden bir Rum, bir gün Trabzon'dan İstanbul'a gelirken Karadeniz'de fırtınaya tutulmuş ve batma tehlikesinde iken Yahyâ Efendi'den himmet istemiştir. Sağ sâlim İstanbul'a gelince bir küp şarapla Yahyâ Efendi'yi ziyârete gitmiş ve başına gelenleri anlatmıştır. Yahyâ Efendi ona getirdiği küpte ne olduğunu sormuş, şarap cevabını alınca, yanındakilerden bir tas istemiştir. Önce kendisi biraz içmiş, sonra da yanındakilere sunmuş ancak içenler tastakinin şarap değil nar şerbeti olduğunu anladıkları zaman hayretler içinde kalmışlardır. Bu kerâmet karşısında Rum gemici, Müslüman olmuş ve adı Ali olarak değişmiştir. Yahyâ Efendi'nin ayakucundaki sandukaya defnedilmiştir (Araz 1958: 339-340; Bursalı 1986: 319-320; Yalçın 1996: 164-166; Okan 2008: 22-23).

2.10.3. Diğer Menkıbeleri

1. Yahyâ Efendi'nin Kâfir bir Pehlivan ile Güreşi

Yahyâ Efendi, muhipleriyle seher vaktinde Yeniköy'e vapurla gitmiştir. Muhiplerinden birine, çarşıya gidip ortalığa bir bak diye görev vermiştir. Çarşıda halkın içinde bir kâfir adam meydan okuyor, beni yere düşüren olursa Müslüman olacağım diye bağıryormuş. Yahyâ Efendi bu haberi alınca, meydana gelmiş, o

⁴⁶ Ayrıca bk. Mehmet Nûri, *Menâkıb-ı Beşiktaşî müderris Yahya Efendi İbn-i Ömer el Arabi (k.s.)*, 1895-1896, 22-23; Vassaf, *Sefine-i Evliyâ*, 2011, 1: 123-124.

pehlivan kâfiri yıkmışve ondan sözüde durmasını istemiştir. Adam da Müslüman olmuştur (Dâî 29b-30a; Diler 1980-1981: 21-23; Yılmaz 2014: 49).

2. Değirmende Yaşanan Hâdise

Yahyâ Efendi Beykoz'daki Yoros Kalesi'ne giderken kayıktan inmiş ve Değirmenci Hasan'dan taze yumurta almak istemiştir. Ustanın yumurtaların hepsini az önce götürdüğünüduyan Yahyâ Efendi: “Kimse kimsenin nasibini alamaz, alayım dese dahi yolunu bulamaz.” demiş ve ondan kümesi açmasını istemiş. Kümesi açan değirmenci bir sepet dolu yumurtanın olduğunu görünce şaşırıp kalmıştır. Yahyâ Efendi akçeleri vermiş, yumurtaları almış, yola revan olmuştur (Dâî 34b-35a; Diler 1980-1981: 24-25; Yılmaz 2014: 50).

3. Mîr-i Livâî

Mîr-i Livâî adında divâne misâl,nüktedân bir kişiliğe sâhip bir adam varmış. Yahyâ Efendi bir gün işrak vakti tesbih çekip duâ ederken, bu zatın cemali önüne gelmiş ve ona duâ, himmet etmiştir. Sonra ona bir avuç akçe vererek bununla ekmek ve ihtiyaçlarını almasını buyurduktan sonra Hakk'ın kalbine şifâ vermesini söylemiştir. Bu duâyı ona nazar ederek yapmış ve duâ biiznillah kabul olmuştur. O mecnun olan Mîr-i Livâî seçkin bir zat rütbesine erişmiştir (Dâî 37b-38b; Diler 1980-1981: 27; Yılmaz 2014: 51).

4. Gülşenî Fukarâsına Cevap Vermesi

Yahyâ Efendi deniz kenarında bir gün asâsı suyun içinde otururken yanına bir kayık içinde Gülşenî dervişlerinden gelenler olmuş. Birisi Yahyâ Efendi'nin yanına koşmuş, ancak bana sizden medet gelir, demiştir. Yahyâ Efendi de olayın ne

olduğunu sormuştur. Derviş, Mısır'a birinin kadı olarak görevlendirildiğini, bu kişinin ortalığı karıştırmak niyetinde olduğunu söylemiştir. Bunu duyan Yahyâ Efendi elindeki asayı denize sokmuş ve denizi karıştırmıştır. O anda o asâ Hak izniyle Yahyâ Efendi'nin elinde vazîfesini yapmıştır. Sonra dervişler geri dönmüşlerdir. Yahyâ Efendi her zamanki geleneği olan misafirliğine gelenlerin kayık ücretini ödemiştir. Haber gelmiş, bu kadı Mısır'a gitmek için yola çıktığında adaları geçince ortalığı kara bir duman kaplamış, fırtına kopmuş ve kadıyı büyük bir dalga alıp öldürmüştür. Kadı öldükten sonra fırtına dinmiştir. O fırtına, Yahyâ Efendi'nin asâsıyla denizi karıştırdığı fırtına imiş (Dâî 38b-39b; Diler 1980-1981: 27-28; Yılmaz 2014: 51).

5. İmtihan olan İki Yahûdi

İki Yahûdi dünyâlık bir işlerini danışmak için Yahyâ Efendi'yi ziyârete gelmişler. İkisi de şeyhi imtihan etmeye niyetlenmiş. Biri içinden bal ve kaymak, diğeri de pişmiş bir kaz geçirmiştir. Amaçları Yahyâ Efendi'yi zor durumda bırakmakmış. Yahyâ Efendi sofrayı kurdurmuş. Sofraya bal ve kaymağın olduğu iki tabak koydurmuştur. Kazı isteyene de demiş ki: “Senin için dışarıda gezen kazı pişirmek istedik ama kendisini kestirmek istemedi. Sen de bu bal ve kaymak nasibinden ye, işlerin îmar olur.” Yahyâ Efendi'nin bu sözleri üzerine Yahûdi adamlar elini öpmüşler. “İnandığın dinin bu kadar doğru olmasa sende bu keşf nasıl olur?” demişlerdir. Gönülden ona muhabbet eylediklerini söyleyip Müslüman olmuşlardır (Dâî 40a-40b; Diler 1980-1981: 28-29; Yılmaz 2014: 51). Burada görüldüğü üzere, Yahyâ Efendi'nin külliyesi her ırktan, dinden insana kapıyı açan bir mekândır.

6. İki Papazın Kurtulması

Bu menkıbe Yahyâ Efendi'nin torunundan nakledilmiştir. Bir gece uyurken dedem Yahyâ Efendi beni uyandırdı ve kayığı hazırlamamı söyledi. Ancak şiddetli rüzgâr

olduğu için kayığın indirilemeyeceğini söylesek de, dedemkendisi kayığı indirerek denize açılmıştır. Yahyâ Efendi denizde açılınca iki keşişin denizde boğulmak üzere olduklarını görmüştür. Onları kurtarıp, Yeniköy’de sahile bırakmıştır. Kendisi ise Beşiktaş’a dönmüştür. Bu keşişler metropolit tarafından köyleri gezmek için vazîfelendirilen kişilermiş. Keşişler, metropolitin yanına Sakız Adası’na dönmüşler ve olayı anlatmışlardır. Metropolit, Yahyâ Efendi’ye götürmeleri için onlara hediye vermiş ve: “Yüzünü görmeden ona kul olduk” demiştir. Keşişler İstanbul’a döndüklerinde Yahyâ Efendi’yi aramış, dergâhı bulmuş, ona hediyeyi sunarak önünde diz çökmüşlerdir. Bu kişiler Türkçe bilmiyorlarmış, Rumca konuşuyorlarmış. Yahyâ Efendi onları dinledikten sonra onlara Rumca cevap vermiş. O gün de Yahyâ Efendi’nin meclisi ulemâlar ile doluymuş. İçlerinden Rumca bilen birisi keşişe, Yahyâ Efendi’yi nereden tanıdıklarını sormuş. Keşiş, Yahyâ Efendi için “Hızır’dır bu” demiş. Başka bir kişi de zarûret olmadan kâfir dilini konuşmak câiz midir? diye sorunca Yahyâ Efendi de: “Allah Hz. Âdem’e cümle isimleri öğretti. Hz. Yusuf’a mekânı nice zaman diri eyledi, mahpusta kaldıktan sonra bildiği dil ile yaptığı rüyâtâbiri onu sultan eyledi. Hz. Süleyman’da, cümle dillerden öğretildi. Bizim bildiğimiz on, on beş dil onlarınkinin yanında ne ola ki?” diye cevap vermiştir (Dâî 54a-56b; Diler 1980-1981: 38-40; Yılmaz 2014: 54-55).

7. Papazın Şikâyeti

Yahyâ Efendi medrese vakitlerinde yolda giderken bir papaz onu durdurmuş ve: “Dininizde ölen bir kâfirden vergi alma var mıdır?” diye sormuştur. Yahyâ Efendi, sultanın değil ölüden, muhtaçlardan bile para almayacağını, onun paraya ihtiyacı olmadığını söylemiştir. Papaz, alırlar, diye ısrar etmiş hatta bunu Sultan Süleyman’a arz etmesini istemiştir. Yahyâ Efendi medreseye varır varmaz hemen sultana mektup yazmış ve ona ağır ithamlarda bulunmuştur. Onun yaptığı bu işi ceddinin yapmadığını söylemiştir. Sultan Süleyman, Yahyâ Efendi ile Beykoz’da

bahçede görüşmek istemiştir. Yahyâ Efendi dâvete icâbet etmiş ama sultanın kayığına değil, Baba Turak'ın kayığına binmiştir. Sultan mekâna varınca, “Birâder, bu mektup ne ola? Bu işin aslı nedir? Saltanat bana neden haram oldu?” diye sormuştur. Müderris Yahyâ Efendi de, papazın anlattıklarını, ölü kâfirden bile haraç toplandığını sert bir üslûp ile anlatmıştır. Sultan adamına bunun kontrol edilip düzeltilmesi emrini vermiştir. Yahyâ Efendi'ye de duâ etmiş ve tahta desturunun olup olmadığını sormuştur. Yahyâ Efendi, sultanın elinden tutmuş, tahtına iletmış ve ona nasihatler vermiştir (Dâî 62a-64a; Diler 1980-1981: 43-45; Yılmaz 2014: 58).

Bu vâkıanın ayrıntılı şekilde anlatımı Hırzû'l-Mülûk'un *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dâir Kaynaklar Kitâb-ı Müstetâb Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il-Mü'minîn* (1988: 108) adlı kitabında yer almaktadır. Müslüman olmayan bir kişiden ölen babasının ardından yedi yıl haraç alınması vak'asını Yahyâ Efendi'ye anlatması üzerine, o da menkıbede olduğu gibi üzerine düşeni yapmış ve müşkül durumlar çözülmüştür.

8. Yahyâ Efendi'nin Bulduğu Defneler

Kavak yakınlarında bulunan Dikili Burnu adlı mekânı Yahyâ Efendi mâmur etmiştir. Yahyâ Efendi için orası “kûşe-i vahdet” yâni “vahdet, halvet yeri” olduğu için şeyh orayı çok severmiş. Yine bir gün ahbablarıyla orada gezinirken yanındakilere toprağı kazdırmış. Kazdıkça toprakta bir küp dolusu mal olduğunu görmüşler. Yahyâ Efendi bu durumu hemen pâdişaha bildirmiştir. Pâdişah bunun yarısını Yahyâ Efendi'ye diğer yarısını da hazîneye almıştır. Yahyâ Efendi yine zaman zaman böyle mekânları sezmiş ve kazılmasını pâdişaha söylemiştir. O, bu kadar malı ne yapacaktır? Gelen geçen herkese yedirmiş, içirmiş, dağıtmıştır. Kendisi bir öğün yer, günleri de genelde oruçlu geçirir. Mülkü çokmuş ama hepsi vakfa âitmiş. Fukarâ, onun zamanında mutluymuş. Yirmi gemi odunu her yıl hâtulara gönderirmiş. Her kimin müşkili var ise ona gider ve her müşkil orada Hak

izni ile çözülmüş. Hak için malını sürekli sarf etmiş ve medreseler kurmuştur. Medresedeki talebelere harçlıklar, kıyafetler vererek onları mutlu etmiştir. Sadece ilim ile insanları doyurmaz, elinde ne varsa gelenlere dağıtırmış. Bir binâyı sadece tıp ilmi için yaptırdığı aktarılmıştır (Dâî 68b-72a; Diler 1980-1981: 48-50; Yılmaz 2014: 59).⁴⁷

9. Seyâhatnâme’de Aktarılan Olay

Sultan II. Selim devrinde İstanbul’da büyük bir vebâ salgını olmuş ve binlerce insan ölmüştür. Buna vesîle için, Kadir Gecesi’nde Ayasofya Câmii’nde insanlar omuz omuza, diz dize toplansın ve Şeyh Beşiktaşî Yahyâ Efendi’nin öğüt ve uyarılarını dinlesinler diye duyuru yapılmıştır. Yahyâ Efendi vaaza başladığında kendisini dinleyen yaşlı Gülâbî Ağa’nın⁴⁸ şiddetli şekilde büyük abdesti gelmiş, Ağa’nın utancından vücudu şişmiş ve ayağa kalkarak nasıl çıkabileceğine düşünmüştür. Ortalık insan seline dönmüştür ve bir yere basmak mümkün değildir. Yaşlı Ağa, Yahyâ Efendi’ye doğru yönelmiş ve gönülden ondan himmet istemiştir. Yahyâ Efendi’nin oturduğu yerin kırklar makamı olduğunu aklına getiren Ağa: “İlâhî! Bu Yahyâ Efendi Aziz’in yüzü suyu hürmetine ve bu kırklar makamı sâhipleri için beni burada halka rezil etme” diye duâ etmiş ve hemen yanında bir asker görünüşlü adam belirerek ona: “Senin derdin nedir ki, yüzün, gözün şişmiş. Derdine çâre olayım, ama ilâhî sır burada kala” diye yemin etmesini söyleyince, ağa yemin etmiş ve o asker cübbesinin sağ kol kısmını Ağa’nın başına örtünce, Ağa kendisini Kâğıthane Nehri kenarında bulmuştur. İhtiyacını giderdikten sonrakırk kere şükür secdesine varmıştır (Çelebi 2008: 1:2/93-94).

⁴⁷ Bu medrese adına söylediği beyit için “2.11. Yahyâ Efendi Külliyesi” bölümüne bk.

⁴⁸ Sultan Süleyman’ın üzenği hizmetinde yetişmiş derviş bir kimsedir.

10. Rüyâ

Bu menkıbelerden farklı olarak Nezihe Araz *Anadolu Evliyaları* adlı eserinde dinlediğini şu menkıbeyi aktarmıştır: 1900 yılının ilk ayları, Trabzon'dan bir âile Beşiktaş'tan bir ev satın alıp, buraya yerleşmiştir. Bu âilenin iki evladı vardır. Âilede zamanla çatırtılar, huzursuzluklar olmaya başlayınca kadının bu duruma çok üzülür ve sürekli ağlamış. Eşinin eve gelmediği bir gece dertli bir şekilde beklerken uyuyakalmış ve rüyâsında ufak tefek birisinin gülümseyerek elini kadının omzuna koyduğunu, neden kendisine gelmediğini sormuştur. Kadın tam kim olduğunu soracağı anda uyanmıştır. Sonrasında bir daha rüyâsında aynı kişiyi görmüş ve bu sefer hemen kim olduğunu soruncazat: “Ben Yahyâ'yım, senin hemşerimim.” demiştir. Kadının üzüntüsü geçmiş, merakı artmış ve Trabzonlu Yahyâ Efendi'nin türbesini gördüklerine sormasına rağmen bulamamıştır. Pirin, kendisine nerde olduğunu bildirmesi için Allah'a çok duâ etmiştir. Bir gün Beşiktaş Meydanı'nda iken bir kadının Yahyâ Efendi'yi ziyârete gideceğini duymuş ve hemen peşine takılarak Yahyâ Efendi'yi bulmuştur. Türbede, çok duâ ve niyazda bulunmuş, ağlamıştır. O gece eşi bir anda uykudan fırlayarak karısını da uyandırmıştır. Rüyâsında, falanca boyda, falanca yüzde bir zatın tokat attığını, heyecanla kendisine gelmesini söylediğini eşine anlatmıştır. Adam da toparlanmış ve sık sık Yahyâ Efendi'yi ziyârete gitmişlerdir (Araz 1958: 346-348).

11. Kaptan Paşa'nın Duâ İstemesi

Sultan II. Selim zamanında gemilerden denize donanma sağlanmaktadır. Fetih için yola çıkmadan önce Kaptan, şeyhten duâ almaya gitmiştir. Yahyâ Efendi'nin gözleri dolu ve üzgün bir şekilde: “Rabbim dilemeden hayırdûâ bile olacağı değiştiremez. Rabbimden gece ve gündüz haberiniz gelmesin diye duâ dilerim” demiştir. O yıl donanmanın düşmânâ yenilmesi haberi gelmeden Yahyâ Efendi Hakk'a vuslata erişmiştir (Dâî 72a-72b: Diler 1980-1981: 51; Yılmaz 2014: 59).

Yenilmeyi görmemeyi Hak'tan niyaz etmiş ve Hak bu niyazı kabul etmiştir. Yahyâ Efendi devletini, milletini bu derece seven, yüce, müşfik bir insandır.

Bu menkıbeden sonra Mehmet Dâî'nin aktardığı menkıbeler son bulmuştur. Sonrasında Mehmet Dâî, kendi âilesinin, hûsusen dedesinin Yahyâ Efendi'ye olan bağlılığından bahsetmiştir. Bununla birlikte, "Yahyâ Efendi'nin Güzel Ahlâkını Bildirir" kısmı ve son münâcatı ile de eserine son vermiştir. Bu kısımda Yahyâ Efendi'nin kimseye tenezzül etmeden bir hayat yaşadığını, her yaptığı işin hayır üzere olduğunu, zulmü hemen adâlete sevk ettiğini, ömrünü bir dem dahi zâyî etmeyerek geçirdiğinden bahsetmiştir. Dâî bu menkıbeleri; dedesinden, halktan dinleyip aralarından güvenilir olanları yazdığını aktarmıştır (Dâî 77b; Yılmaz 2014: 55).

Menkıbelerin çoğunda Yahyâ Efendi'nin iyilikleri, kerâmetleri, merhameti konuları üzerinde durulmuştur. Bu menkıbelerden hareketlepirin hayatı, herkesle muhabbet üzerine kurduğu bir bağ üzerine şekillenmiştir. Bunun kaynağı da, Yahyâ Efendi'nin muhabbeti hayat âdabı haline getirmiş bir muhabbet erbabı olmasıdır. Bu menkıbeler yıllarca dilden dile, nesilden nesile aktarılarak Yahyâ Efendi'nin ve dergâhın canlı bir misyonasâhip olmasına vesîle olmuştur. Günümüzde her ne kadar bu menkıbeler unutulsa da, yapılan bu araştırmalar unutulmuş milli, manevî soyut mirası, hatıraları canlandırma mâhiyetinde olacaktır.

2.11. Yahyâ Efendi Külliyesi

"İlâhî mağfîret Yahya Efendi dergâhı'nda âdeta güzel bir insan yüzü takınır. Ölüm, burada, hemen iki- üç basamak merdiven ve bir iki sedle çıkılıveren bu bahçede hayatla o kadarkardeştir ki, bir nevi erme yolu yahut aşk bahçesi sanılabilir. Burası kendisine mahsus zamanı olan ilhamlı yerlerin başında sayılmalıdır" (Tanpınar 2016: 220).

Yahyâ Efendi Külliyesi'nin yeri; Beşiktaş İlçesi, Yıldız Mahallesi, Çırağan Caddesi, Yahyâ Efendi Çıkmaşı, Çırağan Sarayı karşısındır. Bu arazinin Yahyâ Efendi'ye bağlı olduğu *Vakıflar*⁴⁹, *Mecmua-i Tekâyâ* (Münib 1889: 16) *Mir'at-ı İstanbul* (Raif 1896: 290) ve *Hadikatü'l- Cevâmi* (Ayvansarâyî ve diğerleri 2001: 513) gibi kaynaklarda geçmektedir. 1589-1590 târihli *Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmesi*'nde Yahyâ Efendi'nin Beşiktaş'taki medresesi kayıtlıdır (Uzan 1980: 12,17). Onun Beşiktaş yakınındaki bu araziye satın alması, araziye işlemesi, tekkenin inşâsı hakkındaki târihi bilgiler muhtelifdir. Sevgen (1965: 5), Yahyâ Efendi'nin bu araziye 1554 yılında, emeklilik târihinden sonra almaya başladığını ve vefatına kadar borcunu ödemeye devam ettiğini ifâde etmiştir. Ancak Sevgen sonrasında (1965: 8) Yahyâ Efendi'nin yaptırdığı çeşmeye düştüğü târihin 945/1538 olduğunu, türbe etrafındaki tesisatın bu târihlerde başladığını söylemiştir. Sevgen'in bu ifâdeleri hakkında, Yahyâ Efendi'nin emekliliğinden önce bu külliyei kurmaya başladığı, azledildikten yâni 1555 yılından sonra da kendi haline çekildiği için külliyein kurulmasını hızlandırdığı düşünülebilir. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nde (1994: 7/409) Yahyâ Efendi'nin tekkeyi 1538'de yıllarda kurduğu geçmektedir. Bu târih, onun yaptırdığı çeşmeye düştüğü târihtir. Bu birinci ihtimaldir. Diğer bir bilgidense; Yahyâ Efendi'nin rüyâ üzerine Beşiktaş'a geldiğini ve sultanın onu şeyhülislâm yapmak için çağırdığını iletmesine rağmen gitmek istemediğini öğreniyoruz (Dâî 22a-24b; Diler 1980-1981, 8-16; Yılmaz 2014: 47). Bu sebeple vazîfeden azledildikten yâni 1555 yılından sonra Beşiktaş'a gitme ihtimali vardır. Ancak bu ihtimalde çeşmenin yapılışı göz ardı edilmektedir. Bu sebeple ilk ihtimalin doğruluğu daha kuvvetlidir.

Yahyâ Efendi'nin Beşiktaş'a nasıl gittiği hakkındaki bilgiler *Menâkıpnâme*'de şöyle aktarılmıştır:

Dinle desem sana bir sırr-ı 'aceb

H'âb gâhında yaturken bir şeb

Emri derler ana rü'yasında

Durmaya bir dahî me'vâsında

⁴⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 3015 sayılı, 574 numaralı defterin 53/20 sırasında kayıtlı (tefrişat müdürü Hacı Mahmud Efendi) ye âit 12 Sefer 1330 tarihli vakfiye belgesi.

Terk ide şehir-i Sitambûli hemîn	Olmaya bir dahî ol yerde mekân
Pes o bîdâr olıcak h'âbından	Hayrete düşer o efkârından
Gûş kıl imdi begüm mâ-vak'a'ı	Çün görür üç gice bu vâkı'ayı
Dîr ki, seyrinde o şahsa âhir	Beni bu vâkı'a itdi hâir
Bilmezem ben ne yire 'azm ideyin	Bana bidür ki o semte gideyin
Leb-i deryâda Beşiktaş'a hemân	Gösterirler ki ola ana revân
Ol mahalle gelicek ol yalı	H'âbdan uyanıcak gör neyler (Dâî 14b)

Yahyâ Efendi beyitlerde bahsedildiği üzere, aynı rüyâyı üç kere görmüş ve rüyâsında ona: “İstanbul'da durma, hemen sana gösterilen yeri bulmaya revan ol.” denilmiştir. Bu rüyâdan sonra Yahyâ Efendi kayığa biner ve rüyâsında gördüğü yerleri hatırlamak için seyâhate başlamıştır. Beşiktaş o zaman İstanbul dışında bir semt olarak geçmektedir. Yalıları gezerken, rüyâsında gördüğü yere (Beşiktaş'a) kayıktan indikten sonra yukarı doğru yürümüştür. Burada bir kilise vardır. Yahyâ Efendi orada iken öğlen ezanı vakti olmuş ve Yahyâ Efendi ezan okumuştur. Râhipler şaşırarak buldukları bu yerin kendilerine âit olduğunu söylemişlerdir. Yahyâ Efendi onlara buradan gitmeyeceğini söyleyince ondan korkmuşlar ve gitmişlerdir. Yahyâ Efendi üç gün üç gece orada kalmıştır. Karşılaştığı bir insanın kendisinden bir akçe karşılığında bahçeyi ona vermesi teklifine karşılık akçeyi vermiş ve vefatına kadar kendisine burayı mekân yapmıştır. Yahyâ Efendi'nin olmadığı fark edilince etrafta onu aramaya başlamışlar, bir muhibbi tarafından Beşiktaş'ta görülünce, yanına gelmişler ve geri dönmesi için ısrar etmişlerdir. Ama o, geri dönmek konusunda kararlı davranmıştır. Sultan Süleyman, dönmesi, kendilerini terk etmemesi için mektup yazmış, ulemâyı Yahyâ Efendi'yi şeyhülislâm olması adına iknâ etmeleri için yanına göndermiştir. Yahyâ Efendi bu isteğe iki ayrı gazelle karşılık vermiştir:

‘İd-i vaşl umarısak kendümüzi aç idelüm
Baş açuğ yalın ayak yolda yalıñ aç idelüm
Künc-i ‘uzlet dutalum genc-i kanā‘at bulalum
Toymayan nefsi niçe her hasa mihtâc ide[lüm]
Naşara yensurudan⁵⁰ nuşret-i dîn añlayalum
Nâşır-ı Hâkğ olalum Manşür’ı hallâc [idelüm]
Bize lâzımsa mülâzımlığ udile dilenüp
Yüzümüz kızdıralum nānumuza sac ide[lüm]
Unı [vü] şoğanı cerr eylemekile ünümüz
Gözyaşıyla yoğurup şorvamız omaç [idelüm]
Hâdi Hâkğ olmayıcağ ders-i hidāye necidür
Biz gerek medresede dersleri minhâc ide[lüm]
Çün selâtinini şehrũñ bu Müderris güdemez
Küya iltüp biz anı bārı sığırtmaç idelüm (G 55/ 1, 2, 4, 7, 8, 11, 12)

Diğer gazeli:

Atlas-ı çarğa değışmem hırğa-i peşminümü
Bir libāsa irmişümdür zir-i şalumda [benüm]
Halvetiler gibi olsam şūfiyâ halvet-nişin
Niçe derdler devr ide tâc üzre dalumda [benüm]
Hâlet-i nez‘e irişdüm ben Müderris dostlar
Koñ beni incitmeñ ölem kendü hâlümde benüm (G 65/2, 3, 5)⁵¹

⁵⁰ Arapça’da nasara: Yardım etti; yensuru: Yardım ediyor, yardım edecek.

⁵¹ Ayrıca bk. Dâî, 15a-24a; Diler, Menkıbe-i Beşiktaşlı Yahya Efendi (k.s.), 1980-1981, 10-11, 14, 16-17; Yılmaz, Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Hayatı, Tasavvufi Şahsiyeti ve Dîvânı, 2014, 24, 47; Atâyî, Hadâ’ıku’l-Hakâ’ik Fî Tekmileti’ş Şakâik, 2017, 1:564.

Sultan Süleyman bu beyitlerden sonra Yahyâ Efendi'den ümidini kesmiş ve kaldığı yerleri kendisine hediye edip ihtiyacı olacak birkaç odayı mîmara yaptırmıştır. Yahyâ Efendi, bu hazîrenin geri kalan kısmını malını vakfederek kendisi yapmış, yaptırmıştır (Dâî 22a-24b; Diler 1980-1981, 8-16; Yılmaz 2014: 47).

Bu beyitlerden de anlaşıldığı üzere o, derviş hayatının gerektirdiği hususlar üzere bir hayat yaşamayı istemektedir. Kimseye muhtaç olmak istemez, halini yalnızca Hakk'a anlatarak Hakk'ın sohbetine tâlip olmaktadır. Bu halvetin neşvünemâsı da, büyük bir dergâh kapısının halka açılmasıdır.

Yahyâ Efendi'nin rüyâsında gördüğü yerin üst tarafında bulunan kilise, İstanbul'un fethinden sonra sâhiplerine bırakılmıştır. Pir burayı kendisine mesken edinince Sultan Süleyman burada oturanları başka bir mekâna yerleştirmiştir (Yüksel 2004: VI/729-730).

Yahyâ Efendi'nin bu bölgedeki arazi ve emlakı, bugün Yıldız Sarayı bahçesine dönüştürülen bir arazi ile Çırağan Sarayı'nın ve Yüksek Denizcilik Okulu'nun bulunduğu geniş yeri içermekteydi. Bu alana yedi gözlü vakfa âitbüyük kayıkhâne, çalışanların kalabileceği bir ev, bahçe, havuz, bahçıvan odaları, ev, ekmekçi, karakol, çeşme Yıldız Tepesi'nden denize kadar kesintisiz bir külliye yapısınınşâ etmiştir. Yalnız türbe etrafında altmış, Beşiktaş ile Ortaköy arasında on ev ve arsa olmak üzere toplam yetmiş parça vâkıf ve arazi bulunmaktadır. Bu mülkiyetler 1864 yılında Sultan Abdülmecid (öl. 1861) ve 1873 yılında da Sultan Abdülaziz'e (öl. 1876) geçmiştir (Sevgen 1965: 5; Tanman 1994: 7/409).⁵²

Kuruluşundan 1970'lere kadarki zaman zarfında tekkenin de içerisinde yer aldığı geniş arazi birçok yapıyla birlikte "tarikat külliyesi" niteliğini taşımaktadır. Bu

⁵² Ayrıca bk. Baha Tanman, İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri (İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, DT, 1990), 3: 625.

binâların çoğu günümüze intikal etmemiştir. Bânînin türbesinin etrafı ve tekkenin çekirdeğini teşkil eden mekânlarile birlikte hazîregünümüzde yer almaktadır (Tanman 1990: 3/625-627).

“Pek çok tarikat yapısında olduğu gibi burada da ilk tekkenin çekirdeğininibizzat Yahyâ Efendi'nin evinin teşkil ettiği anlaşılıyor. Söz konusu mescid-tevhithânedaha sonra Velîzade Ahmed Efendi adında bir hayır sahibinin minber ilavesiyle cami-tevhithâneye dönüşmüştür.” Tekkelerin kapatılmasından sonra Yahyâ Efendi Tekkesi bu fonksiyonunu günümüze kadar taşımıştır (Raif 1896: 292; Tanman 1990: 3/625).

Yahyâ Efendi'nin ilk inşâ ettirdiği yer, deniz kenarında bir evdir. Sonrasında mekânı genişleterek geniş bir hazîre haline getirmiştir. Bu satın alma ile ilgili bahsi beyitlerinde görebiliriz:

Cihânuñ zuhrufına⁵³ aldanup halk

Kızıl yaşılca yaprag⁵⁴ ile oynar

Faķîri⁵⁵ tıfla dönmiştir arada⁵⁶

Beşiktaş'ında toprak ile oynar (Âşık Çelebi 2010: 2/797)

Seyâhatnâme'de Çelebi (2008:1:2/411), Beşiktaş bölgesi “Yahyâ Efendi Mesiresi” başlığı altında burada; büyük çınarların, salkımsöğütlerin, sakız ağaçlarının, servi ve Rum ağaçlarının olduğu bir vâdîden bahsetmiştir. Çelebi, mesire alanını hayır sâhiplerinin akarsuyun dibinde sofalar kurmuş, sohbet edebilecekleri, eski bir

⁵³ “ziynetine” Sevgen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri*, 1965, 8.

⁵⁴ Bu beyit “toprak ile “şeklinde; Kınalı-zâde Çelebi, *Tezkiretü'ş Şuarâ*, 2014, 2: 882-883.

⁵⁵ “Huzur-ı tıfla”, age., 883; “Müderriş” Sevgen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri*, 1965, 8.

⁵⁶ Huzur-ı tıflı bulmak isteyüp dil” şeklindeki hali; Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş Şakâik*, 2017, 1: 565.

dinlenme yeri olarak resmetmiştir. Yahyâ Efendi'nin bahsedilen bu mesirelik alanı meşhurdur ve kendisi buraya “Hızırlık” adını vermiştir (Koçu 1961: 5/2563; Gökbilgin 1992: 6/253). Bu bilginin devamında “Hz. Yahyâ Efendi Tekkesi” başlığı ile Yahyâ Efendi'nin ziyâret yeri ile ilgili olarak dört köşe duvarının dört tarafında yüz binlerce âşık hattatın çeşit çeşit beyitleri, şiirleri ve hatlarının yazılmış olduğunu aktarmıştır (Çelebi 2008: 1:2/411-412). Günümüzde bu yazıların çoğu silinmiş, korunak olarak üzerlerine camlar yerleştirilmiştir.

Sultan II. Mahmud (öl. 1839), dergâhı tâmir ettirerek yeni hücreler ekletir, mekânı nispeten müstakil bir zâviye haline getirmiştir. Sultan II. Abdülmecit (öl. 1944), Sultan II. Abdülhamid (öl. 1909), Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyâl Vâlide Sultan (öl. 1884) zamanında tâmirlere devam edilerek bazı yeni ilave hücreler yapılmıştır. 1901 senesinde Hacı Mahmud Efendi dergâha bir kütüphane yaptırmıştır. Kütüphane binâsı giriş kapısının yanındadır. “Hacı Mahmud Efendi, 4492 yazma, 2512 basma ki cem'an 7004 kitabı dergâha vakfetmiştir.” Sonradan eserleri artan bu kütüphane 1940 senesinde Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Ayrıca Hacı Mahmud, Yahyâ Efendi'nin 1538'de yaptırdığı çeşmeyi 1903'te tâmir ettirmiştir (Mehmet Nûrî 1895-1896: 10, 26-27; Sevgen 1965: 8,12).⁵⁷ Hacı Mahmud'un yaptırdığı kütüphanenin kitâbesinde şu yazılıdır: “Muhıbb-i hanedân-ı Resûlullah sahibü'l- hayrât ve'l- hasenât el-Hac Mahmud Efendi'nin ruhuna Fatıha Sene 1319 (1901).”

Dergâh-ı şerîfin cümle kapısı üzerindeki levhada Pertevniyâl Vâlide Sultan'ın yaptırdıkları ile ilgili de şunlar yazılıdır:

Vâlide Sultan Han Abdülaziz kim zatını
Hayr için halk eylemiş Hallâk-ı bîçûn u çirâ

⁵⁷ Ayrıca bk. Ayvansarâyî ve diğerleri, Hadikatü'l-Cevâmi, 2001,516; Baha Tanman, “Yahyâ Efendi Külliyesi” (İstanbul: TDV, 2013), 43: 246-249.

İtti inşâ bir sebîl ve mektep ve câmi‘ halk
Su içe ilm öğrene kıla namâz ide duâ
Bir de havz-ı bedel yaptırdığım tersânede
Anda indi bahre bir zırlı sefine ibtida
Ruhunu hoşnûd için Yahyâ Efendi'nin dahi
Kıldı ihyâ türbe-i pâk-i şerîfib bî ri-i şerîfib bî riyâ
1290 (Raif 1896: 292)⁵⁸

Beyitlerde geçtiği üzere Pertevniyâl Sultan külliyyeye; câmi, sebil, mektep, tersaneye bir havuz ve avlu arası girişi sağlayan bir de kapı yaptırmıştır. İlk defa bir zırlı buradaki tersaneden denize indirilmiştir.

Tekkenin ara avlusunda yer alan merdiven ve hafif yokuş, türbenin solunda bulunan geçidin “Edeb Yâ Hû” kapısına varmayı sağlamaktadır. Bu kısım Yahyâ Efendi Türbesi’ni, câmi-tevhidhâneyi, selâmlığı, haremi ve Güzelce Ali Paşa Türbesi’ni barındırmaktadır. Bu kapının solunda “1324/1906 târihli bir Hamidiye Çeşmesi, önünde bir kuyu bileziği”, sağında da kadınlar için mescide ve mahfile girmeyi sağlayan iki kapı bulunmaktadır. Bu çeşmenin arkasındaki yerde Yahyâ Efendi ile Hızır’ın (a.s.) buluştuklarına inanılan servi ağacı yer almaktadır. Bahsedilen kuyudan bir tane daha bulunmaktadır ve bu kuyulardan birisi önceleri“niyet kuyusu”olarak bilinen, ne niyet ile kuyuya nazar edersenio niyetin zâhir olacağı özelliğine sâhibbir kuyudur. Bahsedilen geçitin sağında üç pencere, solunda türbenin duvarı ile küçük bir abdest alma yerine vardır ve üzerindeki kitâbede “1227/1812 Sultan II. Mahmud’un tuğrası” bulunmaktadır. Buralar günümüzde ziyâretçilere kapalıdır. Bu koridor aşağı kadar devam etmektedir ve günümüzde ziyâretçilere açık olan türbe ile bitişik mescide ve aşağı tarafta bulunan Güzelce Ali Paşa Türbesi’ne, meşrutaya⁵⁹ uzanmaktadır. Güzelce Ali Paşa’nın Türbesi’ne

⁵⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi,3015 sayılı, 574 numaralı defterin 53/20 sırasında kayıtlı (tefrişat müdürü Hacı Mahmud Efendi) ye âit 12 Sefer 1330 târihli vakfiye belgesi.

⁵⁹ Câmilerde imam, müezzin, hatip vb. hizmetlilerin, hastahâne, imâret gibi kuruluşlarda çalışanların oturmalarına ayrılan yer. Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2016, 2: 2035.

girmeden evvel burada 1191/1777 târihli Cezayirli Gâzi Hasan Paşa'nın hayratı olan bir abdest yeri daha vardır. Güzelce Ali Paşa'nın⁶⁰ Türbesi içinde ayrıca beş kabir daha bulunmaktadır. Yahyâ Efendi'nin türbesi muazzam haşmeti ve güzelliği ile iç kısımda yer almaktadır. Türbede, Yahyâ Efendi'nin "ahşap, sedef kakmalı" sandukası ile birlikte on sanduka daha görülmektedir. Geçen yüzyıllardaki onarımlarla tekkenin üst yapısı ve pencere yapıları değişime uğrasa da türbenin konumu ve planı 1570'ten beri muhâfaza edilmektedir. Câmi-tevhidhâne kuzey yönünde türbe ile sınırlı olup aralarında pencere ve kafesler gibi şeritler türbe ile bütünlüğü sağlamaktadır. Bu özellik, on altıncı yüzyıl ve sonrasında Anadolu'daki Türk mîmârîsinin tarikat yapılarında görülmektedir. "Binânın içinde, Yahyâ Efendi'nin kubbesini süsleyen geç devire âit bazı kalem işleri, sandukaları kuşatan sedef kakmalı korkuluklar, cami-tevhithâne duvarını süsleyen levhalar ve Güzelce Ali Paşa'nın Türbesi'ndeki mermer lahitlerdeki kabartmalar dışında" tezyinat yoktur. Yahyâ Efendi'nin Külliyesi Tanman'ın ifâdesi ile, dînî ilimler ve tasavvuftan başka tıp, astronomi, matematik, geometri, çiçekçilik, edebiyat gibi bütün konuları içerisinde barındıran bir büyük kompleks iken geriye ne yazık ki, Yahyâ Efendi'nin velâyetini simgeleyen, tekke/türbe/hazîre grubuna ev sâhipliği yapmaktadır. Günümüzde sadece Yahyâ Efendi'nin rûhâniyetinden istifâde etmek amaçlı gidilen bir ziyaretgâhtır (Tanman 1990: 3/628-635; Yüksel 2004: 6/ 732).⁶¹

Cahid Baltacı *Osmanlı Medreseleri* adlı eserinde "Yahyâ Efendi Medresesi" başlığı ile yukarıdabahsi geçen bilgileri aktarmıştır. Ayrıca bu medresede müderrislik yapan Mehmet Efendi ve Kara Cafer Efendi'nin isimlerine de yer vermiştir (Baltacı 1976: 112-113).

⁶⁰ Güzelce Ali Paşa, Çelebi namı ile bilinen zat şehit Osman Hân hazretlerinin mühür sahibidir ve 1621'de vefat etmiştir. İstanköylü'dür. Yemen Beylerbeyi, Tunus Valisi, Mora ve Kıbrıs sancaklarının mutasarrıfı, Dîvan veziri, kaptan-ı deryâ gibi vazîfelerde bulunmuştur. Ayvansarâyî ve diğerleri, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, 2001: 515-516.

⁶¹ Ayrıca bk. Raif, *Mirât-ı İstanbul*, 1896: 293; Ayvansarâyî ve diğerleri, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, 2001: 515-516.

Yahyâ Efendi'nin türbesinde medfun olanlar:

Yahyâ Efendi'nin oğlu Şeyh İbrâhim Efendi, türbede sol tarafta, yanında Yahyâ Efendi'nin “evlâd-ı ma'nevîsi”, Sultan Süleyman'ın evladı olan Tasasız Râziye Sultan (öl. 1570), onun yanında Sultan II. Abdülhamîd'in kızı Hatîce Sultân sırlıdır. Türbe kapısından girilince ortadaki kabir Yahyâ Efendi'nin eşi Şerîfe Hâtun'a ve yanlarında sırayla Yahyâ Efendi'nin küçük oğlu Şeyh Ali Efendi, bendesi Derviş Ali Efendi'ye âit sandukalar yer almaktadır. Kapının sağ tarafında Şeyh Nûri Muhammed Şemsî ve Hasan Hayrî Efendiler (Raif 1896: 291; Vassaf 2011: 2/121-122.).

Yahyâ Efendi Türbesi'nin bahçesinde II. Abdülhamid tarafından yaptırılan bir türbe vardır. Buradan “Şehzâdeler Türbesi” denilen başka bir yere geçilmektedir ve orada Sultan Abdülmecid ile Sultan II. Abdülhâmid'in eşleri ve sultanları gömülüdür (Yalçın 1996: 171; Laqueur 1997: 49-50).⁶² Laqueur, *Hüve'l-Baki* (1997: 50) adlı eserinde Osmanlı Devleti'ndeki yüksek rütbeli şahıslar ve eşlerinin Yahyâ Efendi Külliyesi'nde gömülü olması sebebiyle hazîrenin korunmuş mezarlıklar arasında sayılabileceğini ifâde etmektedir.

Yahyâ Efendi Külliyesi'nin son postnişini olan Abdülhayy Efendi, vefatına kadar dergâha hizmet etmiştir. Kabr-i şerîfi dergâhın hazîresinin ön kısmında Boğaz'a bakan yerde bulunmaktadır. Tekkedeki meşâyihin tam listesine ulaşılamamıştır. “Şecere-i Üveysiyye”nin yer aldığı kaynaklarda (Seyyid Muhammed Hoca Efendi 2005: 4/ 391-394; 399-401; Vassaf 2011:2/234-235) Yahyâ Efendi'nin adına rastlanılmamıştır. Dergâhta şeyhlik vazîfesi yapanlardan tespit edilenlerin listesi aşağıdadır. Yanlarında soru işâretli olanlar vazîfe yapma ihtimâli olan kişilerdir.

1. Şeyh Yahyâ Efendi (Üveysî)-Şeyh
2. ? Şeyh İbrâhim Efendi (Yahyâ Efendi'nin büyük oğlu)

⁶² Ayrıca bk. Hâluk Y. Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul Eserleri Olayları Kültürü*, (İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 2005), 187-188.

3. ? Şeyh Ali Efendi (Yahyâ Efendi'nin küçük oğlu)
4. Türbedar Şeyh el-Hac Hafız Ali Efendi (Nakşî-şeyhlik1836/1837)⁶³
5. Şeyh Seyyid Mustafa Efendi (Kadirî)⁶⁴
6. Türbedâr Şeyh Mehmet Nuri Şemseddin Efendi (Nakşî-şeyhlik 1836/1837-1866)
7. Şeyh Seyyid el-Hac Mehmet Nuri Efendi (Nakşî-şeyhlik 1866/1872)
8. Şeyh Hasan Hayri Efendi (Nakşî)
9. Şeyh Abdülhay (Öztoprak) Efendi (Üveysî-Nakşî-Kadirî- şeyhlik?-1925)⁶⁵

Silsilede dördüncü sıradan itibâren yer alan şahısların kesin olmasının sebebi, On dokuzuncu yüzyılda yer alan kayıtlarda dergâhın Nakşibendî tekkeleri arasında gösterilmesidir (Münib 1890: 16; Şimşek 2006: 168). Yahyâ Efendi'den sonra tekkenin hangi târihte Nakşî usûlüne geçtiği hakkında bilgi bulunmamaktadır (Yılmaz 2015: 35). Yahyâ Efendi Dergâhı tekkelerin kapatıldığı zaman bile bir Nakşî Dergâhı olarak irşat vazîfesini devam ettirmiştir (Uzel 1978: 6/90). Ayrıca bu silsilenin dışında İsmet Demir ve Hacı Osman Yıldırım'ın (2005: 51-53) *Beşiktaş'lı Şeyh Yahyâ Efendi ve Üveysîlik* adlı eserinde verilen Üveysî silsilenin kaynakları tarafımızdan BOA'nde yapılan araştırmada yer almadığı için buraya alınmamıştır.

Yahyâ Efendi ibâdet ü tâatle birlikte talebe yetiştirerek ömrünü külliyesinde geçirmiştir. Ahâli, tüccar, gemiciler Yahyâ Efendi hazretlerini ziyâret etmişler, hediye, nezirler götürmüşler, hâcetleri için duâ istemişlerdir. Yahyâ Efendi gelen bu ikramları ziyâretçilere yedirmişve Hz. Ali'nin: “Benim bu makamım gelene geniş bir konaktır. Taâmım yiyene mübahtır. Ekmek ve sirkeden başka bir şey olmasa bile, yanımda bulunan her şey gelene ikrâm edilir” beytini söylemiştir. Her sene Efendimiz'in (s.a.s.) velâdetinde büyük bir ziyafet vermiş ve talebelere, fukarâya sadakalar saçmıştır (Raif 1896: 291; Vassaf 2011: 2/121-122).

⁶³ Adı geçen şahsın yer aldığı kaynak için bk. Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri*, 1990, 3: 626; Hatice Aynur, *Salih Sultan'ın Düğününü Anlatan Surnâmeler(1834)* (Boston: Harvard Üniversitesi, Yakın Dilleri Ve Medeniyetleri Bölümü,1995), 86: 15a.

⁶⁴ Adı geçen şahsın yer aldığı kaynak için bk. Aynur, age.-19b, 93; Tanman, age., 3:626.

⁶⁵ Adı geçen şahsın yer aldığı kaynak için bk. Tanman, age., 3: 626-627.

Hayattan ümidini kesmiş dertli insanlara sığınak yeri, gönül yapıcı, dağılan yuvaları onaran, Hakk'ın vefîlerinin türbeleri her yüzyıl insanlığa kucak açan mekânlar olarak vazîfelerini sürdürmektedir. İstanbul'da ön plana çıkan bu ziyaret yerlerinden birisi de Yahyâ Efendi'nin Türbesi'dir. Yahyâ Efendi'nin ziyaretçisi hiçbir zaman diliminde eksilmemiş, aksine artmıştır. Bu külliye, şehzâdelerden sultânlarla, sadrâzamlardan vüzerâyâya, vükelâdan ulemâyâya, ehl-i târikten erbâb-ı aşka ve daha nice kimselere ziyâretgâh ve mezâristandır. Halk arasında “Yahyâ Efendi Tekkesi” diye anılmıştır. Tekkenin şeyh silsilesinde kesinlik yoktur ve şeyh denilen kişi, türbedârlık vazîfesiyle uğraşmıştır. Bir zaman türbedarlık yapan Ebû'l- fukarâ Şeyh Yûsuf Efendi ve dâmâdı Şeyh Ali Efendi, ricâl-i Nakşîyye'den olduklarından ziyâretçileri eksik olmamıştır. Bu vesile üzerine gelenlerle pazartesi ve perşembe günleri hatm-i hâcegân zikirleri ve zikirden önce sohbet yapılmıştır. Dergâhın vakfına yardımlar arttıkça vâkıf zengin hâle gelmiş ve Rebû'l- evvel ayından Ramazân-ı şerîfe kadar her hafta vâkıf ashâbından birisi için mevlid okunmuş, zikri şerîf yapılmıştır. Türbe ve külliye İstanbul'un en ferah-fezâ yerlerinden birisidir ve oraya gidenler maddî manevî ferahlık bulmuşlardır (Mehmet Nûrî 1895-1896: 9-10; Vassaf 2011: II/127).

Yahyâ Efendi, Allah ile olan yolculuğunda sürekli tekâmülü ile hemhal olduğu için etrafına da onun nurlarını sirâyet ettirmiştir. Dergâhın kapısı Müslüman olan, olmayan herkese açıktır. Dergâha gelip sonradan Müslüman olanların çokluğu menkıbelerde aktarılmaktadır. Ziyaretine gelen her insanın muhabbetle kucaklamış, duasını esirgememiştir. Herkese merhametle, müşfik bir şekilde yaklaştığı için Allah da onun makamını yüceltmiş, yüzyıllara rağmen muhabbet halkasını dergâhında diri tutmuştur. Yahyâ Efendi'nin Külliyesi yüzyıllar geçmesine rağmen vazîfesini îfâ etmeye devam etmektedir. On altıncı yüzyılda, halkın her kesiminden ziyarete gelenler olduğu gibi günümüzde de bu geleneğin devam ettiği görülmektedir. Ziyarete gelenler ile yapılan görüşmelerden hareketle bu genel bilgilere ulaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHABBET KAVRAMI

Bu bölümde muhabbet kavramının lügat mânâlarına yer verildikten sonra, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bu kavramın geçtiği yerlere değinilecektir. Devamında, muhabbetin türlerine ve mertebelerine yer verilecektir. Muhabbetin türleri ve mertebeleri tasavvuf terminolojisine göre açıklanacaktır. Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'ndaki muhabbet ve muhabbete dâir kullanılan diğer kavramlar tasavvuftaki muhabbetin türleri ve mertebelerindeki isimlendirme ile aynı değildir. Yahyâ Efendi Dîvan Edebiyatı şâiri olduğu için bu edebiyata özgü terminolojiyi sıkça kullanır. Ancak onun sûfi bir divan şâiri olması hasebiyle, muhabbet ve türleri için kullandığı kavramlar, tasavvuftaki türler ve mertebeleri içerik olarak barındırır.

3.1. Muhabbet Kavramının Tanımı ve Tasavvufi Açıdan Yorumlanması

Muhabbet (محببت), “saflık, halislik, sevmek, bağlanmak, sebat etmek, muhâfaza etmek” (el-Cevziyye 1991: 3/11) mânâlarında kullanılan hubb (حب) kökünden türemiş geniş muhteviyatı olan bir kelimedir. Muhabbet, “Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı velî ve dost edinmesi” (Uludağ 2005: 232) demektir. Sevene “muhip”, sevgiliye “habip ve mahbup” denilir. “Allah aşkı” tâbiri Hicri dördüncü asırda ortaya çıkan fakat hicri altıncı asırda yaygınlaşan bir kavramdır. Muhabbet ve hub kelimeleri âyet ve hadislerde Allah sevgisine dâir geçtiği hâlde ilk sûfiler direkt bu kelimeleri kullanmazlar, çoğunlukla “Allah sevgisi” tâbirine yer verirler. Bunun sebebi; tasavvufun ilk dönemlerinde sevgi, aşk, âşık, mâşuk gibi kelimelerin daha çok beşerî, cinsî sevgi yerine kullanılmasıdır. Onlar bu kelimeleri kullanmadıkları gibi başkalarının da kullanmasını hoş karşılamamışlardır. Sonraki sûfilerinise yaygın bir şekilde bu kelimeleri kullandıkları görülmektedir (Kelâbâzî 1992: 161; Kuşeyrî 2003: 404). Bu sûfilerin aktardıkları konular, âyet ve hadisler genellikle

Allah'a ve Peygamber'e muhabbet, bağlılık üzerinden ilerlemektedir (Uludağ 2005: 30/386).

Arapça'da kaynayan suyun üzerine çıkan kabarcıklara “habab (حباب)” denir. “Habâbu'l-mâ (حباب الماء)” ise suyun fazlalığı ve bu fazlalığın bulunduğu kaptan taşması demektir. Bu ifâdeye göre muhabbet; aşırı ateşten, sıcaktan dolayı susuzluk durumu ile kalbin kaynaması, taşması, kabarması, sevgiliye daha iyi nasıl ulaşabilirim hâli ile çırpınmasıdır. Bu düşünce kalbi kapladığı zaman orada “hubb” yâni “muhabbet” baskın olur (Ateş 1992: 417-418; Bardakçı 2015: 170). Kalptebaskın olan “hub” diğer varlıkların önüne geçer, onları kovar. Muhabbet kıskançtır, kendisinden başka bir varlığı istemez ve belirli bir zaman sonra da kalbi yalnızca kendisi kaplar.

Muhabbet şiddetli yağmurlardaki suyun habbeleri ve galeyanı olarak da kaynaklardageçer. Bu galeyan ve coşma bol yağmur suyunun taşmasından doğar. Şiddetli yağmurlar sebebiyle yükselen su üstündeki kabarcık ve damlacıklara “hubâb (حبَاب)” denir. Muhabbet, içinde su bulunan kap anlamına gelen “hubb” kökünden türediği için, kap içine ne konulursa onu tutar, sarar ve içine başka bir şey almaz. Muhabbet bu anlam ile bütünleşir. Kalp, muhabbet ile dolunca içine sevgiliden başka bir şeyi almaz. İnsanınbu ateş, susuzluk ile kalbi galeyana gelir, coşar. Sevgilinin dîdarına olan iştihakiyle mustarip olur, kararsız kalır. Bedenler ruh vesîlesi ile ayakta durur, kalp de muhabbet ile kâim kalır. Bu hâl ve hisler insanı Hakk'a ta'zîm etmeye, ondan ayrı kalınca sabırsızlanmaya, onsu yapamamaya, onun rızâsını dâim tercih etmeye, ünsiyet ve ülfeti sürekli kalbi heyecana, dili zikre yönlendirir. Bu durum böyle artarak devam eder (el-Cevziyye 1991: 3/9-12; Hücvirî 2016: 368).

Habbe (حَبّ) ve Habbete (حَبَّة) kelimeleri buğday ve arpa gibi yiyeceklerin taneleri için kullanılırken; hibbe (حَبّ) ve hibbete (حَبَّة) ise hoş kokulu bitkilerin tohumları anlamına gelir (El-İsfahânî 2017: 241). *Mallarını Allah yolunda harcayanların*

durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohumun durumu gibidir (Bakara 2/261) ayetinde geçen tohum buna örnektir. Hibbet, sahra bitkilerinin tohumlarına denir. Tohum nasıl bitkinin özü ise, muhabbet de kalbin velayatın özüdür. Habbe denilen tohum yere düşünce toprak onu örter, üzerine yağmur yağar, güneş açar. Zamanı gelince o tohumdan çiçekler açar, meyveler olur. Hak onu maksadına göre oldurur. Kalbe yerleşen, orayı mekân edinen muhabbet de habbe gibi büyür, gelişir ve makamlarının tezâhürüyle meyvelerini verir. İbn Atâ muhabbeti kalbe dikilen fidana benzetir ve bu fidanın, âşığın istidadı ölçüsünde meyve vereceğini söyler. Falan bir kişiyi sevdim deyince, kalbinin çekirdeğine dokundum, onu “bütün kalbimle sevdim” anlamındagelen “muhabbe (محبّ)” kelimesi bu sebeple kullanılır (Kuşeyrî 2003: 405-406, 408; Hücvirî 2016: 367-368; el-İsfahânî 2017: 241).⁶⁶

Muhabbet diğer bir kökü olan “habbe” kelimesinin cemi olan “hıbb” kökünden, kalbin hakîkati anlamında “habbetü'l- kalp (حَبَّةُ الْقَلْبِ)” anlamında da kullanılmaktadır. Kalpteki muhabbet, kalp yerinin adını alır ve hıbb burada kalbin siyah kısmını, gözünü, ana merkezini işâret eder. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere habbe, tohum ve dâne anlamına gelir, kalbin görüntüsü de dâneye benzer. Bu sebeple de, “habbetü'l- kalp” muhabbetin kapladığı kalp olarak anılır (el-İsfahânî 2017: 241). Hücvirî bu tanımlara *Keşfu'l- Mahcûb* adlı eserinde tafsîlâtı şekilde yer verir. Kalbin habbesini, kalbin kıvamı ve latîfesi olarak tanımlar. Muhabbet kalpte dâimî olmayı karar kılan bir kavramdır. Yeri kalp olması hasebiyle ona, “habbetü'l- kalp” denilir. “Hıbb” olan siyah nokta, zıkr-i mahal, irâde-i hâl yeri, habb, habbe, nokta-i süveydâ olarak anılır. Âşıklara bu sebeple “kara sevdalı” denilir. Muhabbet özel bir hâl ile başlar, makamlar ile devam eder. Bu makamın kuldaki rahmeti, müjdesi dâima o kulda varlığının olmasıdır. Muhabbet kelimesinin muhabbet diye adlandırılmasının nedeni, mahbubun dışında kalpte mevcut olan her şeyi silip süpürmesi, yok etmesindedir (Hücvirî 2016: 367-368).

⁶⁶ Ayrıca bk. Mikail Dumlu, *Tasavvufî Düşüncede Muhabbet* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri ABD, YLT, 2002), 1,10; Muhabbetin “hub” kelimesinden türediğine dâir ayrıca bk. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yay. 2014), 123; İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (İstanbul: Litera Yay. 2017), 8: 210.

Muhabbet, Muhabbet ve Ma'rifet Mektebi diye anılan Mısır Mektebi'nin isimlendirilmesinde etkindir. Zünnûn el-Mısrî (öl. 859) tarafından temelleri atılan bu mektebin tasavvufun sistemleştirilmesinde büyük rolü vardır. Mısrî, Ma'rifet Mektebi'nden sonra mârifet ve muhabbet konusunda ilk fikir beyan eden sûfilerdendir. Mısrî'ye göre muhabbet ve mârifet arasındaki bütünlük kulu, Allah'a yakınlaştırır. Bu birlik ile kul, Hak'ta yok olur (Yılmaz 2012: 113).

Muhabbet, bulunduğu mahalli yâni kalbi tamamen kaplamasından dolayı âşığın vasıflarını yok eder. Âşık, mâşuka olan aşırı sevgisinden dolayı muhabbetindeki ikiliği hatta üçlüğü kaldırır. Aşk, âşık, mâşuk kelimeleri ortadan kalkar ve sadece o kalır. Her var ondan ötürü vardır ve onun varlığı geri kalan her varlığı yok eder. Aşka bakar, aşk onun membaındandır. Âşık'a bakar, yine dönüşü onadır. Mâşuka döner, belirtileri, her vasfı yine odur. O zaman “Çekil aradan kalır yalnız Yaradan” güzelliği ile muhabbetinde yok olur, bakîliği bulur. Abdülkâdir Geylânî *Gavsîyye Risalesi* (1968: 21)'ndeki Allah'ın kendisine muhabbetin tanımı ile ilgili buyurduğu ifâdeleri bu hususları destekler mâhiyettedir: “Ey Gavs-i A'zam, muhabbet âşık ile mâşûk arasında bir perdedir. Âşık ondan fenâ bulduğu zaman mahbuba vâsıl olur.”

Tasavvufta muhabbetin hakîkati, kişinin her şeyini sevdiğine bağışlayıp kendinde hiçbir şey bırakmamasıdır (Cebecioğlu 2014: 169). “Mahabbet, kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma sûretiyle sevgiliye layık olma ve yaklaşma” demektir (Uludağ 2005: 49).

Abdürrezzak Kâşânî *Tasavvuf Sözlüğü*'nde (2004: 488) “Muhabbet” kelimesini: “Kalbin verip vermemede ünsiyet ve himmet arasında kalması” durumu olarak yorumlar. Kalbin yakınlık noktasında zamanla ünsiyet bağını kurması ve kulun kalbinde ihlasın, tevekkülün artışına göre Allah'ın da kulunun kalbini kendisine çekmesi ve himmeti söz konusu olur.

Bayezid-ı Bistamî muhabbeti, “senden olan çok şeyi (ibâdet ve tâatı)” az olarak görmek, “sevgiliden olan az şeyi (lütuf ve ihsanı)” çok görmendir, diye tanımlar. Cüneyd-i Bağdadî (öl. 909), “Âşıkın kendi sıfatlarını terk etmesi ve bunun yerine sevgilisinin sıfatlarına girmesi” olarak tanımlarken, Ebû Abdullah Kureşî, “muhabbetin hakîkati kendine hiçbir şey bırakmayacak şekilde bütün varlığını sevgiline hibe etmektir” (Kuşeyrî 2003: 407) buyurur.

Hâce Ahmed el-Mâlikî (2016: 15-16), Bayezid-ı Bistamî'nin manevî makamlarda bahsettiği sıranın muhabbet konusunda da aynı düzende olduğunu ifade eder. Bu sıra, avam müminlerin, makamlarının sona erdiği nokta, evliyânın makamının başlangıç noktasıdır. Evliyânın makamının bittiği yer, şehitlerin makamının başlangıcı, şehitlerin makamının sonu ise, sıddıkların makamının başlangıcıdır. Sıddıkların mertebelerinin sonunda ise, peygamberlerin hâllerinin başlangıcı yer alır. Bütün peygamberlerin makamlarının son bulunduğu yerde Makam-ı Mustafa (s.a.s.) vardır ve tüm peygamberlerin makamını içerisinde barındırır. Hz. Peygamber bütün varlıkların muhabbetin itaşıdır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (öl. 1240) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin 178. Bölümünün, “Muhabbet Makamının Bilinmesi” (2017: 8/171-221)⁶⁷ başlığında muhabbet kavramını geniş bir şekilde izah eder. İbnü'l-Arabî ve diğer birçok sûfiye göre varlığın aslı muhabbetir. Muhyiddin Arabî muhabbetin, ilahî, değerli bir makam özelliği taşımasının, Allah'ın bu kavramla kendisini niteleyerek “el-Vedud (Seven)” diye isimlendirmesinin üzerinde durur. Bir rivâyette “el-Muhib” adı geçer ki, Tevrat'ta Hz. Musa'ya (a.s.) şöyle vahyeder: “Ey Âdemoğlu! Senin hakkın için ben sevenim. Senin üzerindeki hakkım için sen beni sev.”

Bu bölümde İbnü'l-Arabî, sevginin tanımlanmasındaki görüş ayrılıklarından, sevginin zatî tanımını açıklayıcı işitmemesinden ve muhabbetin de

⁶⁷ Bu bölümün devamındaki kısımlarda farklı başlıklarla sayfa 296'ya kadar sevgi üzerine bahisler devam etmiştir.

tanımlanamayan bir ifâde olmasından bahseder. Muhabbetin tanımını ancak yaşayan bilir ve yaşayan da muhabbetten başka her şeye sağır, kör, dilsiz olur. Muhabbeti yaşayan, muhabbeti anlatma derdinde olmaz. Onun her hâli muhabbeti yansıtır ölçüdedir. Sevenin kalbine mühür, kilit çekilir ve o kalbe sevgiliden başka hiçbir varlık giremez. Bu makamda muhabbeti yaşayan, dünya hayatında sadece sevgili için yaşamaya başlar. Bu durumdaki insanı Hakk'ın muhabbeti kuşatır. Bu kuşatmadan dolayı insanın kendi cinsindeki sevgilere karşı meyli yok olur. Bu muhabbetin kaynağı ise, insanın ilahî sûrete göre yaratılmış olmasıdır. İnsan Allah'a duyduğu bu muhabbet ile beslenir ve büyür. Arabî Hz. bu durumu şu olayla aktarır: “Hayal gücü beni öyle bir noktaya taşıdı ki, sevgim benim için sevdiğimi dışta göreceğim şekilde bedenleştirdi. Bu durum, Hz. Cebrail'in Hz. Peygamber (s.a.s.) için bedenlenmesine benzer.” Bana bakıyor, bana hitap ediyor, söylediklerini anlıyordum. Günlerce yemek yiyemiyordum. Önüme gelen sofrada ise şöyle diyordu: “Beni görürken nasıl yemek yiyeceksin?” Ben de yemekten kesiliyordum, açlık hissetmiyor ve doyuyordum. Bu süreçte şişmanladım, arkadaşlarım, ev halkım yemek yemeden şişmanlamama şaşırды. Günlerce yemek yemesem, açlığımı unutturdum. Çünkü sevgilim karşımdaydı (İbnü'l-Arabî 2017: 8/179-180). Bu muhabbet makamlarına özlem eklenince muhabbetin şiddeti daha çok artar, özlem yerini şevke bırakır ve muhabbet şiddetlenmiş olur. Bunların ayrıntılı açıklanmasından sonra Muhyiddin Arabî, bu makamların hususlarından, İlahi sevginin özelliklerinden, dervişlerin bu makamlarda tefekkür etmesi gereken inceliklerden bahseder. Diğer başlıklarda konuların içeriklerine göre açıklamalara yer verilir.

Allah'ın kulunun kalbini sadece muhabbete döndürmesi, muhabbet ile kaplaması kulun özel bir şeref ile şereflendiğini gösterir. Muhabbeti dâim tutan insan, başka bir varlık ile kıyaslanamaz bir cevhere sâhiptir. Bu cevherle şereflenen kul da Hakk'ın sevdiği kul olarak müjdelenir.

Kur'an'da: *Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler* (Maide 5/54) âyetinde Allah için ilâhî bir aşk, muhabbet boyutu yer alır. Bu muhabbet, Allah'ın ve onu

sevenlerin muhabbetidir, onlar bu muhabbetullâh makamında cem olurlar. Önce Allah bizi sever, bu sevgiden dolayı biz Allah'ı ve diğer yaratılanları severiz. Onun sevgisi olmasa, bizde sevgi varlığını yaratmasa, biz sevginin ne olduğunu nasıl bileceğiz? Kur'an'da geçen "hubb" kelimesinin anlam kaynağının "balon" olduğunu ifâde edenler vardır. Bir kaba su koyup onu ateşin üzerine koyarsanız suyun üzerinde giderek küçük hava kabarcıkları oluştuğunu görürsünüz. Bu küçük yuvarlaklar suyun alt kısmında birbirlerini bulur ve birleşirler. Ateş arttıkça bu hava kabarcıkları da heyecana kapılır ve şevke gelerek suyun üzerindeki yüzeye hızlıca erişip patlayana kadaryükselmeye başlar. Patladıkları zaman da, suyun içindeki hava dışarıdaki hava ile temas eder. Bu da aynı muhabbetin, şefkatin dolu olduğu hubb gibidir. O balon kendisini aşkın ateşinden içeride tutamaz, dışarı fırlatır. İşte aşk da böyledir. Aşk, benzer bir şekilde kalbimizde küçük küçük habbelerin birleşimi ile kubbeleri oluşturur ve bunların hepsi birleştiği zaman büyük sevgi, ilâhî sevgiye dönüşür. İlâhî aşkın olabilmesi için küçük habbenin büyük habbenin içinde yok olması, erimesi şarttır. Böyle olduğu zaman habbe büyür ve kuşatıcı bir sevgi ortaya çıkar. Âşık kelimesi de, muhabbet kelimesinden türemeyen, anlamısarmâşık olan "aşeka" kökünden türeyen bir kelimedir. Sarmâşık ağacı sarar, oradan beslenir, büyür ama sarmaşığı besleyen onun için kendisini fedâ eder ve ölür. İşte bizim öldürmemiz gereken kısım o aşkla sarmalanan ağaç yâni, nefsimiz, egomuz, muhabbetimize engel olan her türlü kötü hasletlerimizdir. Bunları yok edince, ölmeden evvel ölünce, aşk insanı kaplar, âşık olunan ile âdeta bütünleştirir. Bu aktarılanlardan çıkan sonuç; muhabbetin de, aşkın da asıl kaynağının Hak olduğunun ifâde edilmesidir. (<https://akademi.nefesyayinevi.com/ask-dini-mezheb-i-ask-insanliktan-ilahiye-erisim-yolu-olarak-ask-omid-safi-konferansi/>, et. 02. 23. 2019).

Bazı âlimlere göre muhabbet, irâdenin eş anlamlısı olan "eğilim, meyil" mânâlarında kullanılır. Bu mânâ "kişinin iyi olduğunu bildiği veya zannettiği şeye meyil göstermesi, daha istekli olmasıdır." Bununla birlikte muhabbet, irâdeden daha güçlü bir istek mânâsına sâhiptir (Uludağ 2005: 30/ 386; el-İsfahânî 2017: 241-242). Ayrıca irâde, muhabbetin ikinci derecesinde yer alır. Muhabbet iradeyi kapsar. Muhabbet pekiştikçe, irâdede yer alan meyil, istek ortadan kalkar. Çünkü

muhabbet o kuldaki isteği, meyli kendisinde yok eder ve kul, başlı başına muhabbet hâlini alır.

Râbiatü'l Adeviyye (öl. 801?) muhabbet makamını şu şiirle açıklar: “Seni iki sevgi ile seviyorum. Biri benim aşkım, diğerı sevmeye lâıık oluşun. Sana olan sevgim mâsivayı bırakıp sadece seni zikretmeme sebep oldu. Sevmeye lâıık oluşun, Seni görmedikçe kâinatı görememe durumuna getirdi, beni. Ne o ne de bu sevgiden dolayı övünecek bir yönüm yok benim. Hem o hem de bu sevgiden dolayı övülmeye lâıık olan sadece sensin”(Kelâbâzî 1992:162).

Tasavvufta muhabbetin hakîkati, iyilik gördüğünde muhabbetinde artma, kötülük gördüğünde de eksilme olmamasıdır. “Seve seve öl dese eğer bana, derim hoş geldin merhaba can alıcı olana (Cânâna)” (Dal 2013: 262).

Ebû Tâlib el-Mekkî (öl. 996) (1999: III/167) muhabbeti, ariflerin makamlarının en üstünü, Allah'ın ihlâs sahibi kullarınahusûsî bir tercihi ve fazîletin son mertebesini o kullarında yaşatması olarak tanımlarken, Ma'rûf-i Kerhî de, muhabbetininsana Allah tarafından verilen bir fazl-u kerem olmasından bahseder (Dal 2013: 261).

Harîs el-Muhasibî (öl. 857), “Muhabbet, önce bütün mevcudiyetinle bir şeye meyletmen sonra onu nefesine, ruhuna ve malına tercih etmen, sonra hem sırren hem de alenen onu muvâfakat etmen ve daha sonra ona olan sevginde kusurlu olduğunu bilmendir” şeklinde daha geniş bir tafsîlât yapmaktadır (Kuşeyrî 2003: 410).

Muhabbet kalbi yakan öyle bir ateştir ki, orada başka hiçbir nesne bırakmaz. Muhabbetin ateşi, âşıkların ciğeridir. Bir insana âşık denilirse, o insanda irâde kalmaz. Muhabbet sarhoşluktur. Sarhoş olan âşık ancak sevgiliyi müşâhede edince ayılır. şibli'ye (öl. 949) sorulur: “Niçin muhabbet hep mihnetle (meşakkat ve zorluklarla) beraber oluyor?” şöyle cevap verir: “Aşağı (layık olmayan) insanlar muhabbet iddiasında bulunmasınlar diye!...” Zünnûn el-Mısri de, şibli'yi destekleyen şu ifâdeleri aktarır: “Herkesin yanında muhabbet konusunu

konuşmayın ki, bunları duyup muhabbet iddiasında bulunmasınlar... Muhabbet takvâ iledir, pisliklerden temizlenmekleedir” (el-Makdisî 2002: 45-46).

Ebû Bekir Kennânî anlatır: Mekke’de muhabbet hakkında şeyhler konuşurlarken küçük yaşta olan Cüneyd’in de yorumunu sorarlar. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri başını önüne eğerek ve gözünden yaşlar akıtarak şunları söyler:

“Bir kul ki, kendisinden geçmiştir. Rabbinin zikriyledir. Rabbinin hukukunu yerine getirir, kalbi ile de O’na bakar... Allah Teâla’nın zât nurları ile kalbi yanmıştır... O’nun Aşk Kâse’sinden berrak şarap içer... Hak Tealaona, gaybının perdelerini açar. Konuştuğunda Allah ile konuşur, işittiği zaman Allah’tan işitir... Hareket ettiğinde Allah’ın emriyle hareket eder, sakın olduğunda Allah ile beraberdir... O (kul) Allah iledir, Allah içindir, Allah ile beraber (huzurdadır).” Şeyhler bu cevabı duyunca ağladılar ve:“Bundan daha üstünü olamaz, ey ‘tacu’l ârifin’ (ariflerin tacı) Allah seni zengin eylesin...” dediler”(el-Makdisî 2002: 46).

Serî es-Sakatî (öl. 865), biri diğerine “Ey ben” demedikçe, kendi bedenini onda yok etmedikçe, “iki kişi arasındaki mahabbet salih ve sahih olmaz. (Ene’l Hakk, Sen bensin, ben Sen’im) demiştir” (Kuşeyrî 2003: 410). Muhabbet Hakk’a duyulan öyle bir sevgi pınarıdır ki, o pınardan ne kadar içsen doyamazsın. Çünkü Hak bâkîdir. Ona duyulan muhabbet de bu sebeple bâkîliğin özelliklerini taşır. Yahyâ b. Muâz (öl. 872), Bayezîd-i Bistâmî’ye (öl. 848?): “Mahabbet kadehinden o kadar çok içtim ki sarhoş oldum” diye yazınca Pîr de ona: “Başka biri semavât ve arzın okyanuslarını içtiği halde hâlâ (aşk şarabına) kanmış değildir, dilini dışarı çıkarmış, daha yok mu? demektedir” diye cevap verir (Kuşeyrî 2003: 411).

Ârif olan kişi halkın eziyetlerine katlanır, fakirliği bal sayar, ilâhî muhabbetin, sevginin zevkine varır. Muhabbet, korkudan daha fazîletlidir. Seven sevdiğini dâim sayar ve ona olan bağlılığını korur. Korkan kişide bu durum böyle olmaz. Herkesin kendi değeri kendi gönlünün himmetidir. Himmeti muhabbet olanın değeri sonsuzdur. Çünkü gönle dâim tecelli eden Hak’tır ve o gönül muhabbet-i tecelli ile

buluştuğunda insan hazret-i insan olma yolunda ilerleyecektir. Allah sevgisi ile meşgul olanlar, sıcağı, soğuğu, zevki, derdi, saf ve dumanı ayırt etme yetisini yitirir. Muhabbetullâh bir ateş ocağıdır ki, Hak bunu velilerin kalplerinde yakar. Muhabbet ateşinin yandığı yerde başka da hiçbir nesne kalmaz (Erzurumlu İbrâhim Hakkı 1991: 2/ 823-824).⁶⁸

Sûfilere göre sevginin bir kulda gerçek anlamda anlaşılabilmesi için ma'rifet ve idrak gerekir. Kalp ancak yüceliğini idrak ettiğini, bildiğini sever. Tefekkürden mârifet, mârifetten tâzim, tâzimden muhabbet hâsıl olur. Cansız varlıklarda bu söz konusu olamaz. İnsanın anlamasının ve bilmesinin yanında zevk duyduğu her şey ona sevimlidir. İdrak edip acı duyduğu her şey de sevimsizdir. Sevilene karşı meyil, sevilme-yene karşı nefret vardır (İmam Gazâlî 2018: 10/ 39).

Erzurumlu İbrâhim Hakkı (öl. 1780), muhabbetin yüceliğine dâir bahsinde; Hz. Ebû Bekr Sıddık'ın (r.a.) mübarek yüreklerinin muhabbet ateşinden yanmasını, mübarek ağızlarından bu yüzden derinden derine bir yanık kokusu geldiğini anlatır. Allah sevgisi bir sırdır, anlatılamaz; manevî bir emirdir, görülemez, nihâyeti yoktur. Her kâmil, kendi yolculuğundan hareketle Allah sevgisine dâir sözler söyler, muhabbetin özellik ve faydalarını türlü şekillerde belirtir. Bu kâmillerden olan Eba Yezîd Bestamî (r.a.), "İşin başında dört şeyi yanlış bellemişim. Zira öyle vehmettim ki ben, O'nu istiyor, zikrediyor, biliyor ve seviyorum. İşin sonunda uyanıp gördüm ki, O, benden önce beni istiyor, anıyor, biliyor ve seviyormuş" diyerek bu bilincin oluşması için, kulların sürekli Allah ile haşır neşir olmalarını, kalptemuhabbet ve şevk ateşinin dâim olmasını tavsiye etmektedir (Erzurumlu İbrâhim Hakkı 1991: 2/ 822, 825).

Bu tanımlara bakıldığında sûfilere muhabbet kelimesi üzerindeki yorumlarının çeşitli, geniş muhteviyatları hâiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifâdelerin çeşitliliği

⁶⁸ Ayrıca bk. Erzurum'lu İbrahim Hakkı Hz., *Marifetname* (İstanbul: Devran Yay. 1991), 2/ 818-848; 3/849-911.

Muhyiddin İbnü'l- Arabî'nin yukarıda bahsedildiği şekilde sevginin tanımının yapılamayacağı hususuna olan işaretidir. Bu sebeple bölümde muhabbet kavramı ile ilgili bahislere kısaca değinilmiştir.

Muhabbetin mahalli kalptir. Her insan kendi tekâmülüne göre kalbinde Allah'a muhabbet duyar ve bu kelimeyi farklı açıklar. Bu yüzden muhabbetin şerhi de çeşitlilik arz eder. Bu aktarılanlardan hareketle muhabbet kavramının ne öncesinin ne de sonrasının olmadığı, Hakk'ın muhabbeti ile şereflenen insanın Hak ile bekâ yamaçlarında dâim olacağı anlaşılmaktadır. Âyet ve hadisler de bu bilgileri destekler mâhiyettedir ki, sûfilerin muhabbet ile ilgili açıklamalarının membaı âyet ve hadislerdir.

3.2. Kur'ân-ı Kerim'de Muhabbet

Başta İncil ve Kur'an olmak üzere semâvî kitaplarda muhabbet üzerinde ehemmiyetle durulur ve muhabbetin, dînî hayatın temel unsuru olduğu belirtilir (Uludağ 2005: 30/386). “Kur'an-ı Kerim'de muhabbet kelimesi bir âyette (Taha 20/39), hub kelimesi ise dokuz âyette geçmekte, yetmiş iki yerde aynı kökten isim ve fiiller yer almaktadır” (Abdülbaki 1991: I/ 243-245; Uludağ 2005: 30/386).

Muhabbetin başı, *Ey îman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler* (Mâide 5/54) âyetindeki Allah'ın kullarını sevmesinin sırrıdır. Muhabbetin “başı ve sonu arasında ise, eriyen canlar, sevgiliye uçan ruhlar vardır” (el-Makdisî 2002: 46). Muhabbet, sırlar içinde sırlar barındırır ve nihâyetsizdir.

“Kur'an'da muhabbet iki türlüdür: Kulun Allah'ı sevmesi, Allah'ın kulu sevmesi” (Dumlu 2002: 2). Burada iki temel içerik üzerinden âyetler incelenecektir.

Âyetlerde öncelikli olarak Allah'ın kulunu sevmesi zikredilmektedir. Allah kulunu sever ki, onun bu sevmeye olan izni ile kul da bu sevgiye erişebilsin.

Kişinin iyi ve güzel gördüğü bir şeyi istemesine “muhabbet (مَحَبَّة)” denir ve bu kelime âyetlerde üç şekilde açıklanır: 1- Bir şeyi zevk için sevmek: *Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler* (İnsan 76/8). Burada yapılan işi, gönülden sevgi ile yapmak gerektiği üzerinde durulur. 2- Menfaat sağladığı için sevmek: *Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih* (Saff 61/13). Muhabbet duyularak, ihlâslı yapılan bir işin kazançları çoktur ve kul bunları bilmez. Allah kullarına sevgilerini arttıracak güzellikleri sunar. 3- Fazîletten dolayı sevmek: *Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever* (Tevbe 9/108). Bu son âyette geçtiği üzere, Allah'ın sevdiği fazîletlerden birisi temiz olmaktır ve insan da Allah sevgisine nâil olmak için buna vâkîf olmaya çalışır (el-İsfahânî 2017: 241-242).

Ey îman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler (Mâide 5/54) âyeti muhabbete dâir en fazla zikredilen âyettir. Burada dikkat edilmesi gereken husus öncelikle Allah'ın kullarını sevmesidir. Çünkü Allah insana kendisinden ruh üflemiştir, bu ruhun bedenle birleşmesi sonucu muhabbet insana yerleştirilmiştir. *Sizin için O'ndan başka hiçbir dost, hiçbir şefaathçi yoktur. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi* (Secde 32/4-9) âyeti bu ifâdeleri özetler mâhiyettir.

Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım (Tâhâ 20/39) âyetinde “muhabbet” kelimesi kullanılır. Allah'ın burada “tarafımızdan bir sevgi” olarak bahsettiği muhabbetin içeriği, Peygamberlerine (a.s.) has olarak bahşedilen, muhabbet makamının son merhalesidir.

İnanıp salih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır (Meryem 19/96) âyetinde Allah'ın kullarına sevgi vaz' etmesinden bahsedilir. Muhabbetin bir kula bahşedilmesi için o kulun salih bir îmanla amel etmesi şartı vardır. Bu ve benzer diğer âyetlerde muhabbet, Allah'ın kullarına gösterdiği doğru yol, îman, selamet bağı konuları üzerinden verilmektedir. Belirtilenleri hayatına düstur edinenler muhabbeti hakîkatıyla yaşayabileceklerdir. Allah kullarında muhabbeti yaratmış ve bu kutsal nesneyi İslâm'ı, îmanı, îmanın hususlarını kullarının sevmesine vesîle kılmıştır. İnsandaki isteme, beğenme, sevme kaynağı muhabbetten ötürüdür. Bu muhabbeti de insanın kalbine en güzel şekilde yerleştiren Allah'tır. Âyet bu hususa değinir: *Allah, size îmanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslâm'ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir* (Hucurât 49/7).

Diğer âyetlerde Allah'ın kullarına çok şefkatli ve merhametli olduğundan (Hac 22/65; Bakara 2/207)ve onları çok sevdiğinden (Hud 11/90) bahsedilir. Allah'ın var ettiği muhabbet ile merhamet, şefkat dâima bütün haldedir. Allah'ın yarattığı muhabbet kavramına nâil olan kulların vasıfları: Çok tövbe edip, çok temizlenmeleri (Bakara 2/222), Allah'ı sevmeleri (Âl-i İmrân 3/31; Mâide 5/54), takvâsâhibi olmaları (Âl-i İmrân 3/76; Tevbe 9/7), iyilikte bulunmaları (Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134-148; Mâide 5/13-93), adâletli olmaları (Mâide 5/42; Hucurat 49/9; Mümtehine 60/ 8), sabretmeleri (Âl-i İmrân 3/146), Allah yolunda cihat etmeleri (Saff 61/4) ve tevekkül etmeleridir (Âl-i İmrân 3/159). Bununla birlikte, *Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir* (Âl-i İmrân 3/31) âyetinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gönülden, ihlâsla ittibâ edenlerin muhabbet ehli olacağı buyrulur.

Sana gelen her iyilik Allah'tan ve sana gelen her kötülük de kendindedir (Nisâ 4/79) âyeti muhabbetin istikâmetini açıklar. Allah'ın sevdiği kullarına, *Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır)* (Yâsin 36/58) müjdesi aktarılır. İnsanların birbirlerine muhabbet duyması, *Aranızda bir*

sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir (Rûm 30/21) âyeti ile açıklanır. Bu, Allah'ın kullarına bir lütfu olduğunun ispatıdır. Ayrıca Allah kullarına olan muhabbetinden ötürü, Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah'ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerinitamamladığını görmediniz mi? (Lokman 31/20; İbrâhim 14/34)ve O, istediğiniz şeylerinhepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız (İbrâhim 14/34) âyetlerinde, kullarını şükretmesi için uyarmaktadır. Ayrıca bu âyetler muhabbet ehlinin dikkat etmesi gereken hususları da gösterir.

Allah'ın sevmediği işleri yapanlar ise, haddi aşanlar (Bakara 2/195), bozguncular (Bakara 2/205; Mâide 5/64; Kasas 28/77), kâfirler (Âl-i İmrân 3/32), israf edenler (En'âm 6/141; A'râf 7/31), zâlimler (Âl-i İmrân 3/42-57-140; Şûrâ 42/40), hâinlik yapanlar (Enfâl 8/58; Nisâ 4/107; Hac 22/78), kibirli olanlar (Nisâ 4/36; Kasas 28/76; Lokman 31/18), kötü sözü açıkça söyleyenler (Nisâ 4/148) ve büyüklük taslayanlardır (Nahl 16/23; Hadid 57/23) Bu vasıflar, muhabbetin zıddı olan öfkeye ve buğza neden olmaktadır.

Kur'anda genel olarak âyetler arasında muhabbet kelimesi ile ilgili bir bütünlük söz konusudur. Allah, kendi muhabbetine celbedecek hususları kullarına açık şekilde buyurmaktadır. "Muhabbet ehli nasıl olunur?" sorusunun cevabını âyetler bize vermektedir. Muhabbet kelimesinin yer aldığı bu âyetleri, hadisler de desteklemektedir.

3.3. Hadîs-i Şerîflerde Muhabbet

Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ali'ye (r.a.) şöyle bir vasiyette bulunur ki, bu hadis muhabbetin önemini anlamak adına mühimdir. *Ya Ali! Seni ancak mümin sever. Sana ancak münafık buğzeder* (Nesei, İman, 4985). Buradan muhabbetin zıddının

buğz etmeyânî sevmemek, kin gütmek olduğu anlaşılır. Bu hadîs ile bağlantılı olarak:

Ebû Hureyre'den nakille Efendimiz (s.a.s.): Rûhlar (sınıfsınıf, zümre zümre) toplanmış cemâatlerdir. Bundan ötürü içlerinden birbirleriyle (Hak yolunda) tanışanlar, sevişip anlaşmışlardır. Aralarında (Hak husûsunda) birbirleri ile bilişmeyenler (yahut zıtlaşanlar) ise (dünyada) ihtilâfa düşmüştür, anlaşamamıştır (Muslim, Kitâbu'l Birr, 2638) buyurmaktadır.

İhtilafa düşüp anlaşamayanlar ruhları birbirine uymayanlardır. Ruhların uyuşmamasını ruhlar âlemine kadar dayandırmak mümkündür. Bazı insanları görür görmez ruh sever, kalp muhabbet duyar. Çünkü ruhlar kalû-belâda tanışarak birbirlerini bilip sevmiş ya da bilmeyip uzak düşmüştür. Bununla birlikte Allah'ın sevdiği kulları yer ehli, gök ehli de sever. Hadiste bu durum şöyle belirtilir:

Şüphesiz Allah bir kulunu sevdiği zaman, Cebrâil'i (a.s.) çağırır ve: "Ben fûlanı seviyorum, sen de onu sev." diye emreder. Cibril de onu sever. Sonra Cibril semâda nidâ edip: "Allah fûlan kimseyi seviyor, binâenaleyh siz de onu seviniz!" der. Akabinde gök ahâlisi de onu severler. Sonra yerdeki insanların gönüllerine o kimse hakkında Allah tarafından kabul ve sevgi konulur. Aynı olay Allah'ın buğz ettiği kişiler için de gerçekleşir ve Allah'ın buğz ettiği kul için yer ehlinin gönlüne, nefret ve buğz konulur (Muslim, Kitâbu'l Birr, 2637).

İnsan, Hakk'ın yarattığı yüce mekân olan kalpte muhabbeti diri tutarsa Allah da ona bilmediği, görmediği muhabbet kapılarını açar. Muhabbetin sırrı, herkesi Hak'tan ötürü sevmek, sevmediğine de Hak'tan ötürü buğz etmektir. *Üç şey var ki, onlar kimde bulunursa o kimse îmanın tadını bulur. Allah ve Resulü'nün (s.a.s.) kendilerinin dışındaki her şeyden daha sevgili olması, kişinin sevdiğini ancak Allah için sevmesi ve îmandan sonra küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi kötü görüp, sakınması (Tirmizî, İman, 2759; Nesei, İman, 4954).* Bu hadis ile yukarıda değinilen âyetler bütünlük arz eder. Müslüman olan bir insanın îmanını tefekkür etmesi adına ve muhabbetinin nasıl bir içerik üzere olması gerekliliğine vurgu

yapılır. Bu hadiste ileriki konularda verilecek olan muhabbetin derecelerine, mertebelerine değinilir. Allah'ı ve Resûl'ünü her şeyden önce sevmek muhabbetin en yüce makamıdır ki, burada kendi varlığını Allah'ın ve Resûl'ünün varlığında yok etmek, onlarla dâim olmak söz konusudur. Kişi bu dünyada neyi ister, neyi severse ölürken de, dirilirken de sevdikleri ile haşır olunur. Bununla ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurur:

Enes b. Mâlik'den rivâyetle, bir gün bir arabî Efendimiz'e (s.a.s.): "Kıyâmet ne zaman kopacak?" dedi. Efendimiz (s.a.s.) ona (düşündürücü bir üslûp ile): "O saate, o güne ne hazırladın?" diye sordu. Adam da: "Allah'ın ve Resûl'ünün sevgisini" dedi. Efendimiz (s.a.s.): "Muhakkak ki sen sevdiğinle berabersin"(Muslim, Kitâbu'l Birr, 2639).

Kişide, Allah ve Resûlü'nün sevgisinin dâim olabilmesi için buyruklarını kendi hevâ ve hevesinden önce görüp, Allah ve Resûlü'ne sürekli muhabbet beslemesi gerekir. İmtihanlara sabır göstermek ancak muhabbet gibi yüce bir varlığın kalbinde dâim olması ile mümkündür. Yaratılışın anlamı ve gayesi budur. Allah, *Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım* (Zâriyât 51/56) âyeti ile bunu insanlığa buyurmaktadır.

Ben gizli bir hazîneydim; bilinmek istedim ve mahlûkâtı yarattım. Sonra onlara kendimi tanıttım; onlar da beni tanıdılar (Aclûnî, Keşfü'l Hafâ, 2, 155-156)⁶⁹ hadisindeki var oluşsebebini sûfilerin çoğu muhabbete bağlar. Muhyiddin İbnü'l-Arabî de bu görüşe katılarak âlemin var olma sebebini, Allah'ın tanınmaya duyduğu muhabbette görür. Diğer varlıklar gibi insanoğlu da, bu sevgi nedeniyle yaratılmıştır. "Sûfilere göre mutlak gayb olan Hak, ilk önce sevgi şeklinde tecelli ettiği için buna "taayyün-i hubbî, taayyün-i evvel" veya "Nûr-i Muhammedî, hakikat-i Muhammediyye, akl-ı evvel" de denilir. Bu tecelliler gayb âleminde şehâdet âlemine yâni manevî âlemlerden maddî âlemlere doğru indikçe varlık

⁶⁹ Bu hadisin senedi yoktur ancak anlamı sahih olarak geçmektedir.

kazanır. Bu varlık kazanma yolculuğundaki kaynakları ise, muhabbetir. Muhabbet, yaratılanların zerrelere bu şekilde sirayet ederek var oluşun hedefine yerleşir. Bu anlatılanlara göre varlığın aslı muhabbet olduğu için insan ancak muhabbet yolunu izleyip Hakk'ı ve halkı severek Allah'ın yakınlığına erişebilir (İbnü'l-Arabî 1987: 1/43-44, 66; İbnü'l-Arabî 2017: 8/172; Uludağ 2005: 30/387). Bu yorumu Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın *Mârifetnâme* (1991: 2/834) adlı kitabındaki, "Allah sevgisinin târif ve hakîkati" başlığında görebiliriz. İbrâhim Hakkı, Allah'ın muhabbetin varlığını diğer bütün varlık hazînelerinin anahtarı olarak yarattığını ve "kendi varlık hazînesinin sırlarını, inceliklerini gayb ve esrar âlemini" muhabbet ile tecelli eylediğini anlatır. Bu sırların izhârı tanınıp bilinmek için, "bilinmeyi istedim" sözüyle başlar, karanlık ve aydınlık âlemleri bu vesîle ile yaratılır. O hâlde; "Sevgi hakîkatin özü ve mârifet ehlinin gaye noktasıdır. Onun makamları sonsuzdur" düşüncesi ortaya çıkar. Buna ek olarak Hz. Mevlânâ (öl. 1273) da sevginin; "Acıyı tatlı, bakırı altın, bulanıklığı duru, derdi şifâ, ölüyü diri, kralı kul haline getiren bir güce kudrete sâhip olduğunu" belirtir (Mevlânâ 1971: 2/1525-1530).

Hadîs-i şerîflerde muhabbet kelimesi sıkça geçtiği görülmektedir. Efendimiz (s.a.s.) muhabbeti duâsında ilk sıraya yerleştirir ve Hz. Davud'un da ettiği şu duâyı ederdi: *Allahım! Senden seni sevmeyi, seni seven kişiyi sevmeyi ve senin sevgine ulaştırman ameli sevmeyi dilerim. Allah'ım, Sen'in muhabbetini bana, nefsimden, kulağımdan, gözümünden, ehlimden, malımdan ve soğuk sudan daha sevgili yap (Tirmizî, Deavât, 3718).*

Hz. Peygamber'in diğer bir duâsını Heysem bin Mâlik şu şekilde nakleder: *Allah'ım, sevgini bana en sevimli şey kıl. Korkunu benim için en çok korkulan şey kıl. Sana kavuşmaya olan iştihakla dünyadan ihtiyaç bağlarımı kopar. Ehl-i dünyanın gözünü dünyalarıyla aydınlatıyorsan benim gözümü de ibâdetinle aydınlat (Suyûtî, el-Câmiu's Sağîr, 1517).* Bu duâlar muhabbetin içeriğini özetler. Dünyanın sevilme gayesi Allah için olduktan sonra mümin kulun muhabbetine kimse zarar veremez. Çünkü Allah muhabbet ehlini her dâim özel himâyesi ile korur, gözetir. *Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar,*

rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele (Tevbe 9/112; Kaf 50/32-33). Bu âyetten bir önceki âyette “Allah ile alışveriş yapanlar” olarak geçen bu zümrenin vasıfları âyet ile bildirilir ki, bahsedilen vasıfların her birisi muhabbet ehlinin vasıflarını da müjdeler. Çünkü muhabbet ehli, sevgisini doğrudan Allah'a olan bağlılığından aldığı için yaptığı her ibâdet, hayır, hasenat onun muhabbetini, şevkini, yakînlığını kat be kat arttırmaktadır. Bu yakınlığın müjdelerini Hz. Peygamber (s.a.s.) aşağıdaki hadislerde buyurmaktadır:

Ebû Hureyre'den (r.a.) nakille, Efendimiz (s.a.s.) Allah'ın şöyle buyurduğunu aktarmıştır: *Her kim beni tanıyan ve ihlas ile bana ibâdet eden bir kuluma düşmanlık ederse, ben de ona harb ilan ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili olan birşeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibâdetlerle de yaklaşılmaya devam eder. Nihâyet ben onu severim. Ben kulumu sevince artık onun işitir kulağı, görür gözü, tutar eli, yürür ayağı mesabesinde olurum ve bu organlarıyla meydana gelmesini arzu ettiği bütün dileklerini veririm* (Buhârî, Rikâk, 89).

Hz. Peygamber, insanlığa muhabbet konusunda ilk timsaldir. Onun (s.a.s.) her hâli Hakk'a muhabbet içindir. Yine Abdullah b. Yezid (r.a.) Efendimiz'in (s.a.s.) muhabbet için şöyle duâ ettiğini buyurmaktadır:

Allah'im! Bana sevgini ve senin yanında sevgisi bana fayda verecek olan kimsenin sevgisini ver. Allah'im! Sevdiğim (mal, evlat ve sıhhat) den bana ne verdinse onu senin sevdiğin (salih amel) de bana kuvvet yap. Allah'im! Sevdiklerimden neyi benden geri çektinse onu, senin sevdiğin (salih amel) için bana boş zaman kıl (Tirmizî, Deavât, 3719).

Muğire b. Şu'be anlatıyor: *Peygamber Efendimiz, ayakları şişinceye kadar namazda dururdu. Kendisine, “Yâ Resûlallah! Cenâb-ı Hak, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamamış mıdır?”* denildi. *Resûl-i Ekrem şu cevabı verdi: “Allah'a şükredici bir kul da mı olmayayım?”* (Buhârî, Rikâk, 6401).

Burada “Şükreden bir kul olmayayım mı?” sorusu, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Allah’a duyduğu muhabbetin bir göstergesidir. Hz. Peygamber’e, Allah’ın kendisini ne kadar çok sevdiği bildirilmesine rağmen bu muhabbetin en güzel göstergesi olarak hamdini, şükrünü, zikrini Rabbine karşı dâima arttırır. Seven bir kul, sabahlara kadar sevgilisini anar, dünyada sevdiği her şeyden muhabbeti ve havfı ile vazgeçer. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) her duâsı önce Allah’ın rızâsını muhabbet ile isteme üzerinedir. Onun rızâsı olursa her varlıkhakîkatine kavuşur. *Size verdiği nimetler sebebiyle Allah’ı seviniz, beni de Allah sevdiği için seviniz* (Tirmizî, Menâkıb, 32). Allah ile dâimî olabilmek için önce ona duyulması gereken muhabbeti mârifet ile bilmek gerekir. Bunların adımları da aşağıdaki hadislerde verilmiştir:

Ebû Hureyre’den rivâyetle, Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurdu: *Bütün benliğime hâkim olan Zat’a yemin ederim ki mü’min olmadan cennete giremez ve birbirinizi sevmeden de mü’min olamazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir hususu göstereyim mi? Aranızda selâmı yayın* (Tirmizî, İstizan, 2828; Muslim, Kitabu’l İmân, 54).

Bu hadisi destekleyen bir diğer hadis de şudur: Numan b. Bişr’den nakille, Efendimiz (s.a.s.) müminler için şöyle buyurmuştur: *Birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkate müminlerin misali, bir beden misalidir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararetle ona iştîyak ederler* (Buhârî, Edeb, 6005). Muhabbet bu hadislerden de anlaşıldığı üzere merhameti, şefkati de kapsayan bir kavramdır. İnsan Allah’ı sevince bu sevgisinden dolayı her varlığı sever, her varlığa kalbinde yer verir. Bu sevginin sebebi, yalnızca Allah’tan ötürüdür ve hadiste bu özellikteki sevgiye sâhip olanlar müjdelenir. Ebû Hureyre’den nakille, Efendimiz (s.a.s.): *Muhakkak ki Allah kıyamet gününde, “Sırf Benim azametim ve taâtım için birbirleriyle sevişenler nerededir? Benim gölgemden başka hiçbir gölge bulunmayan bu günde ben onları kendi gölgede gölgelendiririm”*(Muslim, Kitâbu’l Birr, 2566) diye buyurur.

Allah, kâinatta en yüce yarattığı ahsen-i takvim (Tîn 95/4) müjdesine nâil ettiği şerefli mahlûk olan insanın birbirine karşı sabırlı, gözetleyici, muhabbetli, düşünceli olmasını ister. Çünkü bu vasıfları yarattığı her mahlûka kendisi uygulamakta ve bu uygulamaları idrak edebilmesi için de akıl gibi üst bir mekanizmayı yerleştirmektedir. Âyetlerde genel olarak sevgi, merhamet, şefkat gibi vasıflar sıkça vurgulanmaktadır ve Allah bu vasıfları insana kendisinden bahşetmiştir. Bu sebeple ayette, *Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir* (Nisâ 4/79) buyrulur. Allah kullarına karşı bu kadar şefkatli, merhametli iken, insan nasıl bir hadsizlik ile şerefle yaratılan diğer insanlara karşı kin, nefret duymaktadır? Bu hadisler düşünen insanlar için yüce hakîkatlere sâhiptir.

Ashabdan birisi Efendimiz'e (s.a.s.): "Ey Allah'ın Resûlü, îman nedir?" Efendimiz (s.a.s.): "Hiçbiriniz Allah ve Resûlü, kendisine her şeyden daha sevgili olmadıkça îman etmiş olmaz" şeklinde buyurur (Nesei, İman, 4980-4984; Muslim, Kitâbu'l İmân, 44). Bu hadisi destekleyen âyet şudur: *De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin!* (Tevbe 9/24).

Allah muhabbeti yaratandır, yaratan yarattığından nasıl kâmil olmasın? Hz. Peygamber de (s.a.s.) Allah'ın bu dünyaya muhabbetini göstermek için yarattığı en sevgilisidir. Allah, Hz. Peygamber'e âyetlerde ve hadislerde aktardığı övgüleriyle; muhabbetini, düşkünlüğünü göstermektedir. Allah, Resûlü (s.a.s.) üzerinden de mümin kullarına bu düşkünlüğünü, muhabbetini tanıtmakta, göstermektedir. Onun övdüğü kul, iki cihan azizliğine erişen, hakîkî kulluk makamına erme müjdesine muttali olandır. Her fiilin aslı muhabbetir ve Allah'ın bir kula olan muhabbeti dünya ve içindeki her varlıktan daha güzel, hayırlıdır. Allah her kula muhabbet duyar, yaratıcı Odur. Ancak Allah kuluna muhabbet duyarken kul neye muhabbet duyarsa, o muhabbet kulda bâkîleşir. Ebû Tâlib el-Mekkî (1999: III/169-170), müminlerin Allah'ın lütufları bakımından farklı derecelere sâhip olmalarını, sâhip

olunan bu lütufların en büyüğünün mârifetullah, Allah'ı hakkıyla bilme, makamının anlaşılmasına bağlı olduğunu söyler. Mekki'ye göre, insanı bu makama ulaştıran husus da, Hakk'a duyulan sevgidir.

3.4. Muhabbet Kavramının Türleri

Bu bölüme kadar muhabbet hakkında verilen tanımlar, âyetler ve hadisler üzerinde durulmuştur. Bu kısımda ise, muhabbetin içeriğinin anlaşılması için sûfilere göre türleri açıklanacaktır. Muhabbetin türleri ve mertebeleri ıstılâh anlamlarını da içermesi nedeniyle tezde “muhabbet kelimesinin ıstılâh anlamları” adlı bir başlığa yer verilmemiştir. Bunu İbn-i Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 1350) muhabbet kavramı ile ilgili bahsettiği bir özelliğe bağlayabiliriz. El-Cevziyye (2001: 59, 146), Arapçada eş anlamlı kelimeleri ikiye ayırır. Bunlardan ilki; zatı özelliğiyle onu gösteren, belirten eş anlamlı kelimelerdir. Örneğin; “Burr, hinte ve kemh” gibi kelimelerin hepsi “buğday” anlamına gelir. Aynı kelime birden çok eş anlamlı kelime ile kullanılır. İkincisi ise; aynı zatın farklı sıfatlarıyla gösterilmesidir. Örneğin; “Rabb, Rahman, Aziz, Kadir, Melik” sıfatları Allah'ı işâret eder ama burada belirtildiği gibi birçok sıfat Allah'ı anlatmada kullanılır. Buna örnek olarak Hz. Peygamber'in bahsedilen diğer isimleri de verilebilir. Muhabbet ve birlikte anılan diğer ıstılâhî isimleri bu ikinci kategoride ele alabiliriz. Muhabbet dışında anılan sevgi hakkındaki kavramlar, muhabbetle doğrudan ilişkili olsalar da, sıfatları açısından ondan ayrıldıkları için farklı şekilde kategorize edilir. Muhabbet diğer bütün kavramları kapsar ancak diğer kavramlar ile arada az da olsa farklılıklar yer alır ve bunlar ayrı mertebeleri oluşturur. Aşk bu makamların en sonuncusudur ve muhabbetin en yüksek, nihâî makamıdır. Örneğin her sevgi bir şevktir, ancak her şevk bir sevgi mâhiyetinde olamaz. Bu sebepten bazı âlimler; “aşk, şeğaf, hullet, vüdd, alâka, hevâ, ğaram, sabâbe, hanân” gibi sevgi isimlerini muhabbetin dereceleri şeklinde de adlandırır (Uludağ 2005: 48-49; İbnü'l-Arabî 2017: 8/173). Burada bahsedildiği gibi, muhabbetin dereceleri olan kavramlar, muhabbet kelimesinin yerine kullanılarak hem muhabbet kelimesinin ıstılâhât özelliğini hem de derecelerini karşılamaktadır.

Muhabbetin türleri hakkındaki yorumlar ise çeşitlidir. Muhabbetin türlerini Muhyiddin İbnü'l-Arabî “Muhabbet Makamının Bilinmesi” (2017: 8/186,188,189,199,205) bâbında tabîî, rûhânî, ilâhî sevgi olarak üçe ayırır ve bunların tavsiflerini ayrıntılı şekilde anlatır. 1- Tabîî- Doğal sevgi: Mecâzî muhabbet içeriği bu başlıkta yer alır. Bu sevgi geneldir, doğal sûretleri kabul eder. İki kişi arasındaki bağ olmakla birlikte; insanın ruhuyla diğer ruhlar, bedeniyle de doğa ve diğer unsurlarla alakalı sevgi ilişkisini içerir. İnsanların birbirlerine, doğaya, mahlûkata olan sevgisi bu türdendir. Bu sevginin sonucunda insan haz elde eder. 2- Ruhanî sevgi: İlâhî muhabbet içeriğini barındırır. Hem sevgili hem de seven için sevmeyi kendisinde barındıran sevgi türü olması ve sevenin sevgiliyi kendisi için sevmesi durumudur. Manevî bir sevgi türüdür. Burada âşıkla mâşuk bir olur. Ortada sadece Allah sevgisi kalır, diğer sevilenler de Allah sevgisi için sevilir. Bu İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd⁷⁰ anlayışını gösterir. Her şey odur, ondandır, onadır düşüncesine göre muhabbet kavramı da ondan ötürü diğer varlıklara karşı olur. Eşini, çocuklarını, dostlarını, mürşidini Allah rızâsı için sevmek bahsidir. Ruhanî sevgi ile doğal sevgiyi birbirinden ayıran husus; doğal sevgide sevenin, sevgiliyi sadece kendisi için sevmesidir. Ruhanî sevgide ise, sevgi, idrak, akıl her kelime içeriğindeki yerinde bilinir ve bu yerlerinin dışına çıkarılmaz, her kelimenin hakkı yerinde bilinir ve bu kelimelerin düzen ve dengeleri vardır. Sevgi de bu içeriklerde Allah'la olan düzeni ile değerlendirilir. Bu iki sevgi türü insanın Allah'a ve Allah'tan ötürü diğer varlıklara olan sevgisini içerir. 3- İlâhî sevgi: Allah'ın bizi, bizim ve kendisi için sevmesidir. *Ben gizli bir hazîneydim; bilinmek istedim ve mahlûkâtı yarattım. Sonra onlara kendimi tanıttım; onlar da beni tanıdılar* (Aclûnî, Keşfü'l Hafâ, 2, 1749) hadisi bu sevgiye işâret eder. Allah bizi kendisine kulluk için yaratır, rızıklandırır, nimetlerle donatır, kendisini bilelim diye bize imkânlar sunar. Her varlığın dönüşü tekrar onadır. İnsana bu güzellikleri idrak edip, şükretme bilinci tahsis edilir. Allah kalplerimize îman nuru verir, Hz. Peygamber'i sevdirebilir. Allah bizi sevmeseydi, bunların hiçbiri gerçekleşmezdi. İlâhî sevgi ile sevilen her kul yaratılış olarak sahibine dönmeye, onu sevmeye yatkındır. Çünkü bu özellik

⁷⁰ Ayrıca bk.Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd” (İstanbul: TDV, 2012), 42/431-435.

fitrî olarak insana verilen bir bağıdır. Allah kulundankendisini sevmesini ister. Allah'ın yarattıklarını sürekli görmesi, her an onlarla birlikte olması durumu onun yarattıklarını, hûsusen de insanı dâimî bir muhabbet ile kuşattığının göstergesidir. Bu bilgilere ek olarak, insanda muhabbetin kaynağı ve sebeplerinin farklı farklı olduğundan bahsedilir. Ruhun, aklın, kalbin ve nefsin muhabbeti bunlara örnektir. Bir insanda Allah muhabbeti galip gelirse zikredilen muhabbetler de onda görülür. İnsan bu istikâmet üzere hayat sürer. Bu, seçilmiş kullara verilmiş sâfi muhabbetir. Sayılan dört varlığın Hak muhabbeti üzere olması zat-ı ilâhiyye muhabbetinin kulda dâim olduğunun delilidir (Sühreverdi 1988: 475). Bunlardan ruhun muhabbeti, insanlar arasında Allah'ın seçkin zümresine bahşettiği, ruhun tedkîki ile vukû bulan Allah'a karşı dâimî bir muhabbetir. Bu muhabbette manevî sarhoşluk vardır ve bu, Allah'ın kulu için yaptığı seçimdir. Bu makam çalışarak ya da sonradan elde edilmez, yâni kesbî değil vehbîdir. Kaynağı hâllerdir. Kalbin muhabbeti, sevgilinin muhabbetini onun dışındaki her şeye tercih etmektir. Kalpte önce var olan odur. Çünkü kalbi yaratan odur. Nefsin muhabbeti, şehvetten kaynaklanır. Dünya sevgisi, Allah sevgisine tercih edilir. Nefsini terbiye eden, ölmeden evvel ölme yoluna giren kişi bu sevgi ile nefsinden kurtulur. Son olarak aklın muhabbeti, “ihsân etme, nimet verme, adâlet vb.” gibi hususların sevgisi gibi aklın gereği sıfatlardan kaynaklanan sevgiyi içerir (İbnü'l-Arabî 2016: 78-79).

Muhabbet kavramının bu çeşitlerine göre de “muhabbet ehli” denilen zümreler oluşmuştur. İlk sûfî eserlerinden olan Ebû Nasr Serrâc'ın (öl. 988) *el-Lüma'* (1996, 56-57) adlı eserinde muhabbet ehlinin üç derece olduğundan, bunların isimlendirilmesinde gösterdikleri muhabbet derecelerinin etkisinden bahsedilir. 1- Avâmın Muhabbeti: Bu sevgi Allah'ın kullarına olan ihsanı ve nimetlendirmesinden kaynaklıdır. Muhabbetin bu derecesi ile ilgili Sehl b. Abdullah, “Muhabbet, kalplerin Allah'a muvâfakati ve bu muvâfakate iyi sarılmasıdır. Allah'ın zikrine devam ve münâcâttan tad alarak aşırı sevgi ile Allah Resûlü'ne uymasındır” der. 2- Sadıkların ve tahkîk erbabının muhabbeti: Muhabbetin bu türü kalbin Allah'ın celâline, ganî oluşuna, ilmine ve kudretine nazar etmesinden doğar. Bu muhabbetin özelliğini Hüseyin Nûrî (öl. 908), “Muhabbet, perdeleri yırtmak, sırlara âşinâ olmaktır” diye özetler. 3- Ariflerin ve

sıddıkların muhabbeti, “Muhabbetin bu türü, onların Allah’ın illetsiz olan kadîm sevgisini bilip ona nazar etmelerinden doğar.” Bu zümrenin Allah’a olan sevgisinde illet yoktur. Zünnûn el-Mısırî saf sevgiyi; içerisinde herhangi bir bulanıklık bulunmayıp, kalpten ve organlardan dağılıp, orada muhabbet kavramına dâir bir iz kalmaması, herşeyin Allah ile ve Allah için olduğu anlayışının dâimî kulda barınması olarak aktarır. Bunu barındıran bir kul Allah için seven Hak aşığıdır. Bu muhabbete sâhip olanlar için Cüneyd-i Bağdadî: “Sevenin sıfatlarının yerine sevilenin sıfatlarının geçmesidir” şeklinde bir tanımlama yapar.

3.5. Muhabbet Kavramının Mertebeleri

Bu kısımdan itibaren muhabbetin mertebelerine sûfilerin bahisleri üzerinden yer verilecektir. Muhabbetin türleri gibi mertebeleri de çeşitlidir. Burada kaynaklarda sıkça geçen mertebeler üzerinde durulacaktır.

“Muhabbetin, başlangıçları ve gayeleri itibâriyle on dereceye ayrıldığı” sûfiler tarafından söylenir. Sûfiler arasında bunlar farklı isimler ve derecelendirmeler ile yer alır. Muhyiddin İbnü’l-Arabî bu farklılığı, muhabbeti her sûfinin kendine göre farklı makamlarda yaşamasına bağlar. Muhabbetin beş derecesi, “sâlik ve muhiblerin makamlarıdır. Bunlar sırayla; “ülfet, hevâ, hülle, şağf ve vecddir”. Âşıkların muhabbet makamları ise şunlardır: “Garaim, iftitân, veleh, dehş ve fenadır” (Cebecioğlu 2014: 169). Bunlar arasında “aşk” kelimesi geçmez. Uludağ (2005: 48-49) sûfilerin çoğu kez aşkı en tepeye yerleştirdiklerini ve sevginin en mükemmel şekli olarak tanımladıklarını aktarır. Uludağ’a göre (2005: 49) muhabbetin çeşitleri sırasıyla aşağıdadır:

Meveddet: “Sevgi sebebiyle kalbin özlem içerisinde bulunması” durumudur.

Hevâ: Sâlike sürekli gözyaşı döktüren sevdadır.

Hillet: Sevenin sevdiği ile hemdem, tam dost olması durumudur.

Mahabbet: “Kötü huylardan arınma, güzel huylarla donanma sûretiyle sevgiliye layık olma ve yaklaşma” durumudur.

Şagaf: “Kalbi parçalayan ve yakan” sevginin ateşli bir hâle bürünmesi durumudur.

Hüyâm: Seveni çıldırtan, kul, köle eden şiddetli bir sevgi durumudur.

Valeh: “Dostun ve yârin güzelliğini seyr ederken sevgi şarabıyla kendinden geçme, sevgi şarabını kana kana içme” durumudur.

Bunların tafsîlâtı şekilde açıklamasına el-Cevziyye *Medâricu's Sâlikîn* (1991: 3/25-29) adlı eserinde yer verir. Bu kaynakta muhabbetin bahsedilen çeşitleri hakkında geçen isimlerle birlikte farklı isimlendirmelerine de rastlanır. Öncelikle muhabbeti anlayabilmek; “lâ mevcûde illâ hû” ile fenâ makamında, ölmeden evvel ölmek niyetine girmektir. Kendini dâim ona yöneltmek, yolunu dâim onda eylemektir. Sâlikin bu yolda Allah’a olan muhabbeti, *Rabbim! Benim için yarattığın her hayra muhtacım* (Kasas 28/24) teslimiyetini göstermesi ve istekleri olmadığı zaman nefsine ağır gelse de, *Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz* (Bakara 2/216) âyetinin bilinci ile yaşamayı öğrenmesidir. Bu teslimiyet muhabbette ilk adımdır. Bu istikâmet ile teslimiyet hızlandıkça muhabbetin makamları ilerler. Muhabbetin bu yolculuğunda ilk adım, “alâka”dır. Bu anlatılanlar bu babdandır. Kalp, Allah’la ilgili, alâkalı olması için yaratılır. İnsanın kalbini Allah’a yöneltmesi ve bunu sürekli hale getirmesi, kâlûbelâda Allah’a verdiği bir sözdür. Sürekli Allah ile olan bir kalp *Allah’ın iki parmağı arasındadır, onları dilediği şekilde evirip çevirir* (Muslim, Kader, 3) hadisinde geçtiği üzere bir kıvama ve düzene girer. O kalbe ledün ilmi akar ve insanlığa da sebil olması için Hak kalbi kâse haline getirir. Âyette bahsedildiği üzere,⁷¹ Allah, cennetliklere sunduğuselsebil ikramlarını, kullarına bu dünyada da ilim cevherleri ile bahşeder ve kullarını da selsebil haline getirir. Her insan, kendi meyvesini,

⁷¹ İnsan 76/18.

hisselerini ondan alır. Çünkü Hak, kulunu gören gözü haline, bu makamda eriştirir. Sonra tutan eli, yürüyen ayağı olur, kısım kısım kulun Hak ile bütünleşmesi gerçekleşir ki, muhabbetin makamlarında istikâmet bu açıdan çok önemlidir. Hakk'a alâka dâim olursa, Hak da kulunda dâim olur. Çünkü kul Allah'a bir adım atsa, Allah kula on adımla gelir. *Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız* (Kâf 50/16) âyeti buna delildir.

Muhabbetin bu ikinci makamında “irâde” de devrededir. “Alâka ile irâde” ikiz kardeştir. Muhabbet ehlinin sadâkati bu makamlarda sıkça ölçülür. Bu yüzden bu iki makamda sûfinin; sabrı, şükrü, zikri, tevekkülü, teslimiyeti mürşid-i kâmilin öğretileri ile artar. Bunlar üçüncü makamdan sonra muhabbetin şiddetine kalp ve diğer âzâların hazır olabilmesi için önemlidir. Bu makamlarda Hakk'ın muhabbetini istemekte ısrarcı, istikâmet sahibi olmak şarttır. Bu ısrarcılıktaki istikâmet, kulu muhabbetin üçüncü makamına taşır. Üçüncü makamda seyr-i sülûkteki yolculuklar başlar, kalp Hakk'ın ledün ilmüne açılır. Kulda, karşılıksız Hakk'a muhabbet, gelen musibeti musibet olarak görmemek, dâim hayır görmek gibi muhabbetin ileri tezâhürleri ortaya çıkar. Hakk'a naz bile olsa asla ne dilde, ne kalpte şikâyet yer almaz. Önce; “lütfun da hoş, kahrın da hoş” denir, sonra “lütfun da hoş lütfun da hoş” denir. Hak'tan gelenleri kahr olarak görmek bu makamlardan sonra hoş karşılanmaz.

Muhabbetin üçüncü makamı ile bahsedilen bu hakikatler sûfinin bedenine, ruhuna yerleşir. Muhabbet makamının üçüncüsü “sababa”dır. “Bu, kalbin sevdiğine kontrolsüz, bütünüyle akmasıdır. Hak yolcusu bu bablardan geçerken, niyetlerinde istekli, istikrarlı ve azimlidir. Cehd, gayret bu yolda çok önemlidir. Bu makamdan sonra cehd, gayret, muhabbet kulda dâimî yerleşir. Muhabbetin sıraları dördüncü makam “garam” ile açılır. Bu makam ile anlatılanlar pekişir, düzene girer. Bunlar sınırlarla çevrili bablardır. Her bab'ın ince çizgileri vardır ve bu sınırlar birbirlerine benzer gibi gözüktür. Ancak her birinin içinde cevherlerle kat be kat sır kapıları yer alır. Cevher; “var olan bir şeyin özü, esâsı, varlığındaki maya, gevherdir” (Ayverdi 2016: 1/480). Allah'ın ilim cevherlerine yetişilmez. *De ki; Rabbimin sözleri için*

denizler mürekkep olsa ve bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi Rabbimin sözleri bitmeden önce mutlaka deniz tükenirdi (Kehf 18/109). Sûfi, dördüncü makamında muhabbet ilimleriyle kuşatılır. Muhabbet yolu zordur, etrafı bitmek bilmeyen dikenlerle çevrilidir. Ancak yüzünü, bedenini Allah’a dönen sâlik için zorluk yoktur. Bu dördüncü makam ile muhabbet ehli, âyette geçtiği üzere “urvet-i vüskâ denilen Allah’ın ipine sımsıkı sarılan”⁷² sır ile bağlanır. Artık orada ben diye bir varlık kalmaz. Baktığı, aldığı, yaşadığı kısacası her varlığı Hak’ta yok olur ve bu yok oluşu sağlayan muhabbetin şiddetidir. Muhabbetin mâhiyetinde yer alan kıskançlık, girdiği yeri kuşatma ve başkasına yer vermeme özellikleri ile sâlikin kalp dışındaki âzâlarını da ele geçirir. Hakk’ın hakikat, mârifet nurları muhabbeti taşıyanlara verilir. Bu makamlardan sonra kul bu nurlar ile muhabbet makamlarında yürütülmeye devam edilir. Sonrası daha şiddetli muhabbet kapılarının açılmasıdır. Derviş için bir mürşid-i kâmil olmadan ne bu makama kadar gelme, ne de sonrasında ilerleme mümkündür. Mürşid-i kâmil de Hak için vardır, Hak izni olmadan o da bu güzelliklere vesîle olamaz. Muhabbetin ilerleyen makamları Hakk’ın sevgi tecellilerine yoğun şekilde nâil olduğu için insanın bu makamlara aklıyla devam etmesi zordur. Bu dengeyi kurmada ona hakîkî bir mürşid dâima yardımcıdır. İlerleyen muhabbet makamlarında hûsusende “aşk makamında” insanın aklına hâkim olması zordur ve sûfinin diline, eline, ayağınahâkim olması için mürşit devreye girer ve dervişi dengeler. Dördüncü makam, “garam” ise; kalpten hiç ayrılmayan, alacaklının borçludan hiç ayrılmadığı gibi, devamlı kalpteolan sevgidir. Beşinci makam, “vidad; muhabbetin saf, temiz, karşılıksız olan özüdür. “Vedüd” Allah’ın isimlerindedir, Allah sevilendir, sevgilidir aynı zamanda sevendir. Altıncı “şagaf makamı” ise; sevginin kalpteki iç zara kadar yayılması, gözün, kulağın hiçbir âzânın ondan başkasına gönül vermemesidir. Yusuf Suresi’nde Züleyha’nın Hz. Yusuf’a (a.s.) olan ileri derecedeki sevgisiburada anılır: *O’na olan aşkı yüreğine işlemiş* (Yusuf 12/30). Burada “sevgi kadını gidilecek her yere götürdü ve onu en yüce mertebeye çıkarttı” hususu vardır. Bu sevgi kalbe işler ve kulu en yüce makamlara çıkarır. Muhabbetin yedinci makamı “aşk”tır. Aşk ise, aşırı sevgidir, kişinin aklını alır. Sûfilerden bazıları: *Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!* (Bakara 2/286) diyerek

⁷² Bakara 2/256; Lokman 31/22.

burada taşınamayacak, güç olan unsurun “aşk” olmasından bahseder. Aşk, “aşeka” denilen ağaçlara sarılan sarı sarmâşıktan türeyen bir kelimedir. Âşık da bu sarmaşığa benzetilir. Bu makamın özellikleri çoktur. Burada kısaca değinilmiştir.

Sekizinci makam olan “teteyyüm”nde ise; kullukta baş eğme yâni Arapların ifâdesi ile “Sevgi ona boyun eğdirdi ve onu köle edindi” hususu yer alır. Teteyyüm, “sevgisinde bir başına olmak” demektir. Bu makama bağlı dokuzuncu makam ise, “teabbüd”; teteyyümden ileri, mahbubun köleliğine mâlik, kendisinde Allah’tan başka hiçbir varlığın bulunmadığı kimsedir. Zâhir, bâtin her şeyi ile Hak’tadır ve yalnızca ona kul, köledir. Fâtîha Sûresi’nde (1/5) bahsedilen (*Allahım!*) *Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz* makamı bu kulda yerleşir. Bunu tamamlayan kulluğun mertebesini tamamlar. “Efendimiz (s.a.s.) bu mertebeyi tamamlayınca, Allah onu ‘İsra Makamı’yla ve makamların en şerefli “kulluk makamı”yla müjdeledi. *Kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir (İsrâ 17/1)* buyruldu. Allah’ın Efendimiz’i (s.a.s.) kullukla müjdelediği fazlaca âyet vardır.

Muhabbet makamının sonuncusu olan “mertebetü’l halleti” ise; sadece iki halile (Efendimiz (s.a.s.) ve Hz. İbrâhim (a.s.)) âit olan bir makamdır (el-Cevziyye 1991: 3/25-27). *Allah, İbrâhim’i dost edindi (Nisa 4/125)* ve Abdullah b. Mes’ûd’dan rivâyetle, Efendimiz (s.a.s.): *Bir halîl edinseydim, muhakkak Ebû Bekr’i (kendime) halil edinirdim. Lakin O benim kardeşim ve sahibimdir. Azîz ve Celîl olan Allah da Ben sahibinizi bir halil edinmiştir (Muslim, Kitâbu Fadâili’s-Sahâbe, 2383)* buyrulur.

Bu makamlara ek olarak Muhyiddin Arabî, sevgi makamının dört lakabından ve ilkinin muhabbet olmasından bahseder. Muhabbet sevginin ilk lakabı, ilk münâsebetidir. Muhabbetin kalbe yerleşmesi ile kalp dünyevî kirlilerden arınır. Muhabbet, sevilenin karşısında amaç ve irâdenin kalmamasıdır. İkinci lakabı,

vüdd'dür. Bu kökten Allah'ın ismi, "el-Vedud" bulunur. Bu isim "vüd" diye isimlenir ve yeryüzünde sabit olmak anlamındadır. Muhabbetin üçüncü lakabı, aşktır. Aşk, muhabbetin aşırısidir. Kur'an'da müminlerin Allah'a olan sevgilerinin şiddetini anlatmak için: *Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir* (Bakara 2/165) buyrulur. Allah, bir rivâyette kendisini aşırı sevgiyle niteler. Ancak "aşk" sözü Allah için kullanılmamaktadır.Âşık ve aşk, sevginin bütün parçalarını kuşatarak sevene yönelme şeklidir. Dördüncü, son lakap ise, hevâdır. Hevâ, irâdenin sevilene yoğunlaşması, ona bağlanması, onu istemede istikrarlı, istekli olmasıdır. Allah'ın bu kelimedenden gelen bir ismi yoktur. İnsanı sevgilisinin kulu, kölesi yapan hevâdır. Sahih haberde bu sevgi, Allah'ın nafileleri arttıran kulunu sevmesi, şer'î konularda kulun Peygamber'e (s.a.s.) uyması gibi hususları da içerir (İbnü'l-Arabî 2017: 8/173). Bu ifâdeleri destekler mâhiyye şu bilgiler yer alır: "Muhabbet, çok yüce bir mertebedir ki, ikinci hâlde sâlikin kalbinde ortaya çıkar. Hubb-i ilâhî başlangıçta sâlikin kalbine düşünce ona "hevâ" denir. Hevânın kalpte dâim olmasına, istikâmetine ikinci mertebede "vüdd" denir. Bunun da bir derece ilerisine "aşk" denir."Muhabbet aşkın başlangıcıdır ki, kalp Hak dışındaki her varlıktan temizlendikten sonra bir hâle bürünür, bu aşktır. Bu aşk-i ilâhî makamı velâyet mertebesinin yüce bir derecesidir, sâlikin bununla zâhir ve bâtını tâmir edilir ve temizlenir. Aşk-ı hakîkî kulu vuslata erdirir. Bundan sonra sâlikin kalbinde mâşuktan gayrı bir varlık kalmaz. Sadece aşk denizinde kendini yok eder, Hak içre bâkî olur (Dal 2013: 262).

Abdürrezzak Kâşânî de, el-Cevziyye gibi muhabbetin mertebelerini ayrıntılı şekilde aktarmıştır. Kâşânî muhabbeti, Allah'ın zât ve birliğinin zuhurunun kabulü olan "zâtî muhabbet" ile *Ben gizli bir hazîneydim; bilinmek istedim ve mahlûkâtı yarattım. Sonra onlara kendimi tanıttım; onlar da beni tanıdılar* (Aclûnî, Keşfü'l Hafâ, 2, 1749) hadisinde değerlendirmiştir. Muhabbetin diğer mertebelerini de, bu ilk mertebeye göre ele almıştır (Kâşânî 2004: 489-490; Kâşânî 2014: 302-303).

El-Cevziyye'ye göre (1991: 3/32-24) muhabbetin mertebeleri üç kısma ayrılır "Birinci derece; vesveseleri kesen, hizmeti tatlandıran, musibetler karşısında teselli

eden muhabbetir.” Çünkü muhabbetin olduğu kalpte vesvese yer kalmaz. Muhabbetin olduğu kalp, tamamen sahibine teslimdir ve ne gelene sevinir, ne gidene üzüdür. Yalnızca onsuz olmamaktan korkar, çekinir ve bununla muhabbeti diri, kuvvetli olur. Bu muhabbetin membaı da, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sünnetlerine dâimî ittibâ ile olur. Hak’tan, Resûl’ünden sonra dünya ve içindekileri sırf Onlara olan muhabbetinden dolayı kalbine alırsan muhabbet makamlarında ilerlersin. Bu muhabbete isteyerek, severek ancak yönelebilirsin. İkinci derece: Allah’ı başkasına tercih etmemeyi teşvik eden, lisanında zikri dâim eyleten, kalbi Hak müşahedesi ile dâim olan bir üst muhabbetir. Bu tasavvufta makamlarda riyâzat yapmakla ortaya çıkar. Diğerinden farkı; muhabbetteki idraki, tefekkürü meleke haline getirebilmek, dâimîleştirebilmektir. Kalb öyle bir makama gelir ki, ondan başkasını zikir etmek istemez, kalbi ondan başkasına şahit olmaz. Kalbi ne kadar çok Hakk’ı idrak eder, kemal, cemal sıfatları, hikmetleri, ihsanları, lütufları, vücud ve keremleri, tecellileri ve sonra direkt Hak’ın kendisi ile haşır neşir olursa o derecede Hakk’ın isimleri, sıfatlarına nâil edilir, muhabbet kapıları açılır. İnsan daha çok bildiğini, tanıdığını sever. Kimin de, İslâm, îman, ihsan makamlarında meleke ve riyâzâtı olursa, muhabbeti daha çok kuvvetli olur. Üçüncü derece olan muhabbet: “Kapıp kaçan, konuşmayı kesen, işâreti kovan, açıklama, misilleme ile sonu gelmeyen bir muhabbetir.” Burada söz, işâret, her varlık biter. Hak’ın kalbe direkthakikat nuru ile yansması ve kulun onda fani olmasıdır. Bu makam anlatılmaz, yaşanır. Bu makam, Resûl ve nebilerin, havass-ı mukarrabînlerin (yakınlıkta makamında en üst olanların) makamıdır. Fena makamı bu makamın altında kalır. Kuşkusuz olanların bekâ ve muhabbet tevhidî burada yerleşir.

Muhabbet mertebelerinin çeşitli olması anlayış yorumlarının farklılığındandır. Her sūfînin yaşadığı muhabbet tezahürleri farklıdır. Ancak çerçevenin bütününe bakıldığında varılacak istikamet aynıdır. Muhabbetin çeşitleri ve dereceleri konusunda aynı istikamet dâhilinde farklı görüşler ortaya çıksa da herbirinin sonucu Allah muhabbetine varır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAHYÂ EFENDİ'NİN DÎVÂN'INDA MUHABBET KAVRAMI VE AÇIKLAMALARI

Bu bölüm, Enis Tombul'un *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Divan: İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Tıpkıbasım* adlı kitabından faydalanılarak hazırlanmıştır. Yahyâ Efendi Dîvânı, Milli Kütüphane 06 Mil Yz FB 210 numarada kayıtlıdır. Kaynaklarda bu nüsha dışında başka bir nüshanın olmadığı aktarılmaktadır (Tombul 2018: 120; Yılmaz 2014: 60).Nüshanın özellikleri şu şekildedir:

Yaprak:49

Ölçüler: 180x120 mm.

Cilt: Kahverengi

Yazı Türü: Talik

Kâğıt Türü: İnsan Filigranlı

Satır Sayısı: Değişik

Müstensih: Belli değil

İstinsah Târihi: Belli değil⁷³

Dîvânı'n ilk bir buçuk varağı boştur. Yazmanın baştaki sayfalarında karışıklık söz konusudur. Eksik beyitlerin bazıları kurşun kalem ile üzerlerine yazılıdır. 1a'nın başında "Fahri Bilge Vârislerinden" yazısı altında "Hazâ Dîvân-ı Hazreti Yahyâ Efendi Beşiktaşî (k.s.) el-azîz " ifâdesi yer alır. Bunun altında rakamları ters tutulan bir takvim bulunur. 1b kısmı bahsi geçen bu başlık ve mesnevi ile başlar. 2a'nın üst tarafında Bakanlar Kurulu kararı ile birlikte 10 Eylül 1976 târihine bağlı nüshanın

⁷³ <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/199622?SearchType=2>

olduğu numara verilir. Bu sayfanın sol kenarında “Fahri Bilge Vârislerinden” diye not yer alır ve bu notun eserin Milli Kütüphane’ye verilmesi hakkında bir not olması muhtemeldir. Bu kısmın altında Fahri Bilge’nin kütüphanesine âit olan (FB210) bir mühür, Milli Kütüphane mührü ve eser numarası (435/1976) yer alır. Bu hâliyle yazmadaki gazel 4a’dan başlar. Başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılıdır ve yalnızca “velehu” ifâdesi mevcuttur. Şiirler gazel, mesnevi ve diğer türler şeklinde ayrı yer almaz. Muhabbet ile ilgili şiirlerin nazım türlerini ve beyit sayılarını belirtmede bölümün başında aktarılan kaynaktan yardım alınmıştır.

Dîvân: “Üç mesnevi, yüz on üç gazel, iki murabba, bir müseddes, bir ilâhî, bir kıta, altı müfred, üç nazm, iki matla, üç makta ve otuz üç beyitten” oluşan kırk dokuz varaklık bir eserdir. Bazı şiirlerin mahlassız olmasının sebebi, şiirlerin eksik kalmasından ve Müderris’in mahlas kullanmamayı tercih etmesinden kaynaklı olabileceği tahmin edilmektedir (Tombul 2018: 120).

Dîvânı inceleme yönteminde; M, G ve B kısaltmaları mesnevi, gazel ve beyitlere işaret etmektedir. İlk rakam mesnevi, gazel veya beyit numarasını; mesnevi ve gazellerdeki ikinci rakamsa o şiirdeki beyit numarasını belirtir. Diğer nazım biçimleri kısaltma kullanılmadan yazılmıştır. Örneğin: (G20/1), yirminci gazelin birinci beytidir. Dîvân’da [] işareti, metne anlama bağlı yapılan eklemeleri, () işareti ise metinden anlama bağlı çıkarılan kelimeleri belirtir (Tombul 2014: 122).

4.1. Yahyâ Efendi’nin Şâir Kimliği

Dîvân’da muhabbet hakkında yer alan beyitlere geçmeden önce bu bölümde Yahyâ Efendi’nin şâir kimliğinden kısaca bahsedilecektir. Yahyâ Efendi’nin şâir kimliği ile birlikte şiirlerinin içeriğini yansıtan Dîvan edebiyatı ve Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatının hususlarına da kısaca değinilecektir.

Müderris'in şiire ilgisi küçük yaşlarda, Sultan Süleyman ile birlikte olduğu zamanlarda başlar. Sultan Süleyman "Muhibbî" mahlası ile Yahyâ Efendi ise "Müderris" mahlası ile şâirliklerini hayatları boyunca sürdürürler (Lowry 1990: 42-43). Yahyâ Efendi'nin sûfi bir şâir olması hasebiyle Dîvânı'nda yer alan beyitlerinin çoğu tasavvuf içeriklidir. Hakîkati aktarabilmenin en kuvvetli iksiri kelâm olduğu için diğer sûfi şâirler gibi Yahyâ Efendi de şiiri önemli bir araç olarak görür. Yahyâ Efendi Dîvânı'ndaki şiirlerin intizamı; onun kelimeler üzerindeki hâkimiyetinden, beyitler arası sağladığı anlam düzeninden ve söz sanatlarını yoğun bir şekilde kullanma becerisinden anlaşılmaktadır. Sûfi şâirlere manevî açıdan emanet olan şiirler "kalpten kalbe yol vardır" hakîkati ile insanlığa aktarılır. Onların mânâ yüklü sözleriyle amaçları kendilerinden sonrakileri yetiştirmek ve bu geleneğin devamlılığını sağlamaktır (Kılıç 2009: 82).

Müderris'in, Dinî-tasavvufî edebiyatın tevhit neşvesiyle yazılmış rindâne ve âşıkâne şiirleri çoktur. Onun mutasavvıf kimliği, şâir kimliğinin önüne geçmiştir. Genel olarak Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı vahdet-i vücûd temelinde; Allah'ın isim ve sıfatları, ilâhî aşk, insan-ı kâmil, ahlâkî ve rûhî eğitim, velâyet, kerâmet, sohbet, halvet, zikir, insanın yüceliği, yaratılış, tecelli, seyrü sülûk, adap ve erkân, meratib, dünyanın fânîliği, nefsin kötülüğü vb. konuları işler (Bilgin 2007: 33/559). Yahyâ Efendi'nin şiirleri de bu hususları içermektedir.

Bu edebiyat çerçevesinde eser vermiş olan mutasavvıf şâirlerin büyük bir çoğunluğu, genel itibariyle ağır ve ağıdalı bir dil kullanmazlar. Ancak onların eserlerine bakıldığında, Divan şiiri lûgatına vâkîf olduklarını gösteren bir kelime kadrosuna sahip oldukları da görülür. Şiirlerinde günlük konuşma dilinden pek çok kelime, deyim, atasözü, tasavvuf ve tarikatle ilgili kavramlar yer alır (Güzel 2000: 47-48). Yahyâ Efendi hem divan hem de tekke şâiri olduğu için iki edebiyatın da şiir özelliklerini beyitlerinde yansıtmıştır. O, beyitlerini sanat kaygısından öte vermek istediği ana düşünceye göre aktarmıştır. Bazı beyitleri kolay ve anlaşılır

gibi gözükse deyaptığı tezatlarla anlaşılmayı zorlaştırmıştır. Bu iki edebiyat türünün de temel özelliğidir. Anlaşılır ve akıcı gözükken bir üslubun arka planında sehl-i mümtenilere sıkça yer verilmiştir.

Bu vasıfları şu beyitler üzerinden görelim:

Yahyâ Efendi'nin şiirleri tefekküre sevk eden hikemî üslûbun örneğidir. Bu beytiyle de, nazımlarının latif, ince hülâsaya sâhip olduğunu bildirir ki, kadayıf ve baklavanın yufkası çok ince açılır, mahâret ister. Yahyâ Efendi burada, nazmı da her kişinin söyleyemeyeceğini, ancak latif insanların bu işi becerebileceğini dile getirmiştir.

Laţif olsa  at ayıf gibi nazmum
Leziz olur oru da baklavadan (G 71/6)

Halk, Divan ve Tekke şiirlerinin müsterek işledikleri konu tasavvuftur (Kurnaz, 1990: 45-47). Yahy  Efendi'nin beyitlerinde bunu görmek mümkündür. Beyitlerindeki coşkun ed lı s yleyi ler, Tekke- Tasavvuf Edebiyatı'nın onda baskın olduğunun bir kanıtıdır. Bu coşkun ed , doğal, samimi ve anlaşılır söylem ile Yunus Emre ekolünü hatırlatır. Yunus Emre Şüphesiz Osmanlı Ő airlerini fikr , Őekl  yönden tesiri altına almış büyük s filerdendir (Kılıç 2009: 83).

 ıl Müderris ' rifise  H  yolında terk-i c n
' rif-i H  olanu     fikr[i] H 'dur zikr[i] H  (G 72/5)

Diğer bir beyit:

Őunu  kim  albi H 'dan yanmamıŐdur
A a bu nazm-ı H  efs ne düşdi (G 100/6)

Meral Asa “Bir 16.Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahyâ Efendi” adlı makalesinde, Yahyâ Efendi’nin şâir yönünü üç açıdan değerlendirir: Birincisi; dînî- tasavvufî-ahlâkî içerikteki şiirleri, ikincisi; derin-latîf anlatımın olduğu şiirleri, üçüncüsü de, zahidliği telkin eden didaktik şiirlerinin yer aldığı gazelleridir (Asa 2003: 148).

Yahyâ Efendi’nin gazellerindeki üslûp inceliği, ahenk ustalığı, beyitlerdeki kafiye arası bütünlük, sehl-i mümteni, istiâre, tenâsüp, tezat ve iştikak gibi söz sanatlarını yoğun şekilde kullanmada mâhir olduğu görülür. Genel olarak Dîvan Edebiyatı gazelleri ile kıyaslandığında onunkiler daha sade, anlaşılır gibi gözükse de tasavvufî şiirin temelinde yer alan mânâ yoğunluğu ile öğretici şiirlere sâhiptir. Bu özellikler ile Niyâzî-i Mısırî ekolünü hatırlatır. Farsça ve Arapça kelimeleri ustaca kullanır. Menkıbede Yahyâ Efendi’nin on-on beş dil bildiği aktarılmaktadır (Dâî 54a-56b).

Meral Asa, Yahyâ Efendi’nin şiirlerinin şekilsel açıdan Osmanlı şiir işçiliğindeki bütün inceliklere vâkıf olduğunu belirtir (Asa 2003: 152). Gazelleri aruzun farklı kalıplarına uygun şekildedir. Kelimeleri farklı anlamlarıyla kullanması muhabbet kelimesi üzerinden görülmüştür. Muhabbet kavramının yerine, “sevâd, sevdâ, aşk, ateş-i aşk, nâr-ı aşk, aşk-ı Şirîn, aşk derdi, hub” ve muhabbete bağlı “âşık, mâşuk, cânân, cânâne, yâr, yâran mahbup, dilârâ, dilber” gibi çeşitli kavramlara beyitlerinde yer vermiştir. Hatta bazı beyitlerinde muhabbet ya da muhabbete dâir diğer kavramları kullanmak yerine buna uygun başka kavramlar kullanarak telmih sanatıyla anlatım zenginliği yapmıştır. Aşkın şiddetini ve ateşini belirtmek için örneğin “bezm ehli, bezm meclisi, kadeh, bâde, sâkî” gibi kavramları da kullanmıştır. Muhabbet kavramının olduğu yerde “gönül, mihnet, dert, meşakkat, sabır” kavramları da yer almıştır.

Dîvân’da, beyitler arası anlam uyumu ve kafiye uyumu düzenlidir. Aralara az da olsa yerleştirdiği Farsça beyitlerle Dîvânı’nı zenginleştirmiştir. Beyitler arası geçişler ahenkli ve ritmiktir. Bu şiirler Yahyâ Efendi’nin gönlüne gelen ilhamî,

ledün ilimleridir. Bazı gazellerinde tasavvufî makamlardan bahsederken dili sade ve anlaşılır değildir. Bu içerikteki beyitleri erbabına bahşetmiş olması gerektir. Sade ve akıcı beyitlerinden örnekler:

İlâhî ben ğaribe kııl ‘ināyet	Cenābuñ vuşlatına it hidāyet
Niçe demdür cüdā düşdüm kapuñdan	Yiter derdile dūr oldum tapuñdan
Düşürdüñ şer‘ile cānuma ra‘şe	Ümidvārem ki devrüm ire ‘arşa
Felekler gibi ser-gerdān oldum	Yitürdüm ben beni hayrān oldum
Kevākib gibi toğup tulanuram	Yüzüm yirlere sürüp tulanuram
Güneş gibi araram her burūcı	Bulamam kalmaĝa maħlaş bir ucı
Ķamer gibi tulanuram menāzil	Oluram bulduĝum menzilde nāzil
Yanaram gice gündüz hem-çü āteş	Yürürem halk içinde şöyle ser-keş...
Götür yā Rab ara yirden hicābı	Hevā vü āteş ü āb u tūrābı
Baña derd-i tabi‘dür bu dördi	Şunıvir cām-ı şāfi dūr bu dördi
Mücellā it Ħudā mir‘āt-i kalbüm	Yoĝise bir kızıl geçmezce kalbem
Verāsı maṭla‘ıdur Muştafā’nuñ	Şalāt-ı rüh ile zevk ü şafānuñ
Bu nefsi-i ser-keşüme vir kanā‘at	Mühim olanı vir qadr-i kifāyet (M 1/23-66)

Yahyâ Efendi bu beyitleriyle yaşadığı manevî yolculuĝu aktarmıştır. Sûfînin seyr ü sülûk sürecinin kolay olmadığını, Hakk’a vuslat ateşinin insanı yakıp kavurduĝunutasvir etmiştir. Yahyâ Efendi’nin bu beyitleriyle cezbeseinin, Hakk’a olan yakînlığının, muhabbetinin veaşk ateşinin günden güne arttığını, bu sebeple aradaki perdelerin de kaldırılmasını niyâz ettiğini görmekteyiz. O, güneş, ay ve yıldızlarüzerinden yaptığı tenâsüb sanatıyla seyr makamlarını anlatmıştır. Basit gözükken kelimelere yüklediği derin anlamlar ile sehl-i mümteni sanatını sıkça kullanmıştır. Bu aktarılan güneş, ay, yıldızlar, felekler ve diĝer varlıkların her

birisinin tasavvufta bir makamı vardır. Derviş, seyrinde bu makamlarda gezdirilir ve alması gereken manevî tevarüsleri alır.⁷⁴

Yahyâ Efendi beyitlerinde âyet ve hadislerden sıkça iktibas yapar.

Di yine asbinallah ve kefanā⁷⁵
İrişür cânib-i Hâk’dan kifâye (G 77/4)

Şiirlerindeki ana tema yalnızca tasavvuf değildir. Tabiat unsurlarından ve mahlûkattan beyitlerinde sıkça bahseder. Yahyâ Efendi’nin dünya hakkında bahsettiği birçok beytin arka planında tasavvuf göndermeleri yer alır. Kış ile ilgili örnek beyitleri:

ış gelicek halka âteş ıııca yüz gösterür
Anuñiçündür ocağ etrafın eylerler yatağ
Halk-ı ‘âlem mescidüñ mihrâbını terk eyleyüp
Yüz ocağ mihrâbına urup dururlar şol u sağ
ışın âteş şâh olup geçer ocağın tahtına
almasun şovukda kimse diyü çağırdur yasağ
Biz şikâyet itmezüz kışdan ki zirâ bilürüz
ış olıcağ hâşıl olur yaz güninde bal u yağ (G 43/ 5-6-7-9)

Günlük hayatta yer alan herhangi bir varlığı beyitlerinde anlaşılır, tefekküre sevk edecek şekilde işlemiştir. Sinek ve fil üzerinden Hakk’ın kudretini anlattığı bir müseddes-i mütekerrir örneği:

⁷⁴ Bahsedilen bilgiler için ayrıca bk.İbn’ül Arabî, *Mevâki’un Nucûm*, 2015.

⁷⁵ Allah bize yeter, yetti de.

Gözüñ aç ğafleti қо бақма аña һор u һақир
Nice zāhir idüben eyledi Һақ file nazır
Birdür anuñ gözine pır ü civān şāh u vezır
Olmasun kimse olar sāzına sāz içre esir
Niçe kāmiller öñinde olaruñ eñse қаşır
Fıl[-i cengiye binüp ceng idici sivri siñek] (Müseddes-i Mütekerrir/6)

Zamanın devlet büyüklerinde gördüğü kusurları beyitlerinde çekinmeden eleştirmiştir. Hakikati pâdişah dahi olsa yayından çıkan bir ok misali yerine göndermiştir. İlmîyle amel etmeyen dîvan ehline söylediği beyitlerden örnekler şunlardır:

Dostlar n'oldı bu devr içinde divān ehline
Kim virilmez oldı gitdi hüküm divān ehline
‘İlmîyle ‘āmil olmaz oldı ‘ālimler meger
İltifāt olmaz anuñçün şimdi ‘irfān [ehline] (G 95/1-2)

Yahyâ Efendi talebeleri ile de yakından ilgilenmiş ve onlara da gazeller söylemiştir. Kendisine yakın olan talebesi Turak Baba'ya söylediği beyit örneklerinden:

Һamdü li‘llāh ne yaқın dir ne ırақ
Ceһd ider bulur bizi Baba Үрақ
Үolanur her dem Һızırлық тағını
Һızр olur irişдүрүр дүрлү yaraқ
Niçe аçı тоyurur bir laһzada
Eyleye Һаққ аña cennetde Үрақ

Dir Müderris anı bir gün görmese
El-firāku el-firāku el-firāk (G 45/1-2-3-7)

Bu beyitler Yahyâ Efendi'nin Baba Turak'a olan bağlılığını, samimi muhabbetini göstermektedir.

Yahyâ Efendi menkıbelerde aktarıldığı üzere, olaylar karşısında gönlüne ilham edilen beyitleri kafiyeli bir biçimde söylemektedir. Dergâha ziyârete gelen her kişi bu beyitlerden nasibini almıştır. O, bu beyitleri gönüllerdeki muhabbetin artması için aracı olarak kullanmıştır. Yaşanılan olaya göre gönül bazarına gelen gazelleri okumuştur. Müderris, sûfilîği, şâirliğı ve zâhir ilmüne olan vukûfiyeti ile nevi şahsına münhasır bir kişiliktir. Ayrıca tasavvufta yer alan derin konuları anlaşılır bir şekilde açıklamıştır. Dîvânı'nda yer alan gazeller buna örnektir.

4.2. Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'nda Muhabbet Kavramı

Bu kısımda, Dîvân'da muhabbet içerikli beyitler ile birlikte muhabbet kavramı ve yerine kullanılan kavramlar analiz edilecektir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî “Muhabbet Makamının Bilinmesi” (2017: 8/185) bâbında muhabbeti; tabîî, rûhânî, ilâhî sevgi olarak üçe ayırır ve bunların tavsiflerini ayrıntılı şekilde anlatır. Edebiyatta da muhabbet kavramı, mecâzi ve hakîkî olarak iki kısımda değerlendirilmiştir. Mecâzî aşk, insanın insana duyduğu sevgi ve özlem duyguları, zevkleri ve nefsî arzuları ifade için kullanılmıştır. Hakîkî aşka ilk basamak sayıldığı için hoş görülmüş ancak buna takılıp kalanlar da yerilmişlerdir (Şentürk 2016: 1/380).

“Muhabbet, sevgi, aşk” kavramları Klasik Türk şiirinde önemle yer alan ve sıkça kullanılan konulardır. Klasik edebiyatın neredeyse biricik konusu “aşk”tır ve klasik

şiiir “aşk-âşık ve sevgili” ekseninde oluşmuştur. “Bu şiiirde mecaz yahut istiare yoluyla sevgili kelimesini karşılayan 100’den fazla kelime, ifade ve terkip vardır. Bunlara aşk, âşık ve ağyata ilişkin kelimeler de eklenince sayı daha da artar” (Okuyucu 2010: 194). Dîvanlar bu kavramların yoğun kullanımı üzerine oluşturulmuştur. “Nazarî ve estetik esaslarını İslâmiyet’ten ve tasavvuftan alan klasik Türk edebiyatında aşk, mukaddes bir değer sayılmış ve klasik şiiirin temelini oluşturmuştur.” Divan şâirleri muhabbeti kimi zaman mecâzî içerikte kimi zaman da ilâhî içerikte ele almışlardır. Bazı eserlerde muhabbet, aşk bu iki boyutla sentezlenerek, beşerî duygulardan soyutlanmış bir şekilde ilâhî aşka geçişin köprüsünü oluşturmuştur (Kola 2016: 68). Kaynaklarda da açıkça anlatıldığı üzere⁷⁶ Yahyâ Efendi’nin hayatı tasavvufî ekseninde geçtiği bilinmektedir. Bu kapsamda Dîvânı’ndaki beyitler mecâzî ve hakîkî olarak ayrılrsa da Yahyâ Efendi’nin hayatından ve edebî şahsiyetinden yola çıkarak mecâzî muhabbeti, ilahî muhabbete basamak olarak yansıttığı düşünülebilir. Divan edebiyatı şâirlerinde bu sıklıkla kullanılan bir metottur. Divan sahibi şâirlerden biri olan Şeyhî, mecâzî aşk ile hakîkî aşk arasında güçlü bir bağ bulunduğunu, bu bağı tasavvuf neşvesiyle dile getirdiği beyitlerinde kullandığı canlı, akıcı, ahenkli bir dille anlatmaktadır (İsen ve Kurnaz 1990: 17). Bu özelliği sonuç olarak şu şekilde değerlendirebiliriz: “Neticede, Osmanlı şiiiri androjendir. Türkçe cümle yapısı (tıpkı Farsça gibi) cinsiyeti belli etmez, bu sayede de âşık olanın ve âşık olunanın toplumsal anlamda cinsiyet yüklenmiş kurallardan ve beklentilerden sıyrılmasına olanak tanır”(Andrews ve Kalpaklı 2018: 35).

Yahyâ Efendi’nin Dîvânı’ndaki muhabbet ve muhabbetle ilgili kullanılan diğer kavramlarla tasavvufta muhabbetin türleri ve mertebelerine dâir kullanılan kavramlar aynı değildir. Yahyâ Efendi Dîvan edebiyatı şâiri olduğu için bu edebiyata özgü terminolojiyi sıkça kullanır. Onun sûfî bir divan şâiri olması hasebiyle, muhabbet ve türleri için kullandığı kavramlar; tasavvuftaki mertebeleri barındırır.

⁷⁶ Bu kaynaklara bk. “2.9.Tasavvufî Şahsiyeti, 2.11. Yahyâ Efendi Külliyesi”

Tezde, Dîvân'da yer alan doksan iki beyit incelenmiştir. Kırk dokuz varaklık bir eserde muhabbet ve benzer içerikteki beyitlerin fazla olması dikkat çeker. Bu, sûfî şâirlerin şiir mekteplerinde onları şiir söylemeye sevk eden başmuallimin aşk, muhabbet olması ile açıklanabilir (Kılıç 2009: 98).

Tasavvufî muhabbet derecelerinde yer alan “meveddet, hillet, şagaf, hüyâm, valeh” kavramlar Dîvân'da geçmemektedir. Ancak bu anlamlara yakın “hub, sevdâ, şevk ve aşka bağlı kavramlar” sıkça kullanılır. Bu kavramlar, muhabbet konusunda birer benzetme unsuru olmaktan çok manevi hal ve mertebe şeklinde değerlendirilmektedir. “Muhabbet” kavramının geçtiği yerlerde kullanılan “vüd, sevgi, ülfet, ünsiyet, rızâ, habîb” kavramlar da Dîvân'da geçmemektedir. Bunların yerine “gönül, ateş, divâne, pervâne, yâr, yâran, cânan, cânâne, bezm ehli, meyhâne, şarap, kadeh, vb.” kavramlar da yer almaktadır. Dîvân'da gönül kelimesinin geçtiği birçok beyitte aşk kelimesi de geçmektedir. Bu sebeple Yahyâ Efendi Dîvânı'ndaki muhabbet kavramı ile ilişkili olan bu kavramların geçtiği uygun beyitler de açıklanacaktır. Yahyâ Efendi bazı beyitlerinde ilâhî muhabbeti, mecâzî muhabbet üzerinden aktarmıştır. Bu, beyitler arası anlam bütünlüğünden anlaşılmaktadır. Bu sebeple tezde, mecâzî ve ilâhî muhabbet içeriğine bağlı olarak tek bir tabloya yer verilecektir ve bu tablo üzerinden açıklamalar yapılacaktır. Beyitlerin mecâzî ve ilâhî olarak ayrımı, muhabbet ve ilgili kavramların geçtiği gazel, mesnevî, nazım gibi türlerdeki diğer beyitlerle olan anlam bütünlüğüne göre değerlendirilmiştir.

Dîvân'da Mecâzî Muhabbet ve Benzer İçerikte Yer Alan Kavramlar	Kavramların Kullanılma Sayısı	Dîvân'da İlâhî Muhabbet ve Benzer İçerikte Yer Alan Kavramlar	Kavramların Kullanılma Sayısı
Hub	2	Muhabbet	1
Sevdâ	4	Sevdâ	2
Hevâ	4	Şevk	2
Aşk ve İlgili Diğer Kavramlar	10	Aşk ve İlgili Diğer Kavramlar	14
Cânan, Dil-dâr ve İlgili Diğer Kavramlar	8	Âşık ve İlgili Diğer Kavramlar	14
		Yâr, Cânan ve İlgili Diğer Kavramlar	16
		Gönül	8
		Bezm ehli, meyhâne, kadeh, şarap	7

Tablo 1. Dîvan'da Mecâzî, İlâhî Muhabbet ve Benzer İçerikte Yer Alan Kavramlar

4.2.1. Mecâzî Muhabbet

Mecâzî, “hakîkatiyle buluşmayan, aslından uzak olan” demektir. Mecâzî muhabbet de buna bağlı olarak, Allah’a verilmesi için yaratılan muhabbetin insana verilmesidir. Dîvan edebiyatı geleneğinde mecâzî muhabbet yoğun şekilde yer alır. Ayrıca şâir, mecâzî olarak âşık olmasa da, âşık olmuş gibi yansıtılabilir. Buna bağlı olarak mecâzî ve ilâhî muhabbet konusunun ihtilâflı olduğu beyitler teze dâhil edilmemiştir.

Yahyâ Efendi, beyitlerinde mecâzi muhabbete sıkça değinir ve ilâhî muhabbetin hakikatini zıtlıklar üzerinden vererek tasavvufî geleneğe uyar. Bu tasavvufta bir eğitim metodudur. Her kelime zıttı ile kâimdir. Muhabbet yolunda olan insan öncelikle mecâzi muhabbeti tanır, yaşar ve onun geçiciliğini anlar. İlâhî muhabbeti idrak ettikçe de muhabbetin makamlarıyla hemhal olur, mecâzi muhabbete dönmez. Yahyâ Efendi beyitleri ile mecâzi muhabbetten kurtulan insanın ilâhî muhabbete erişeceğini vurgular. Onun üslubundaki samimiyet, bahsettiği bu makamlarla hemhal olup mecâzi sevdâlardan ayrılması sebebiyledir.

4.2.1.1. Hub

Hubb-ı dünyâ kişi[yi] maħrûm ider imândan
Sevdiği her ne olursa ol olur imân aña (G 2/1)

“Hubb” kelimesi, “sevgi, tutku” anlamlarına gelir. “Hubb-ı dünyâ, hubb-ı câh, hubb-ı nefis...” (Ayverdi 2006: 2/1291) gibi tamlama şeklinde de kullanılır. Muhabbetin kökü “(حُبُّ) hubb” kelimesinden türemiştir. Sevgi insanın kalbinde büyür, gelişir, girdiği her yeri kaplar ve yanında başka bir varlığı istemez, kıskançtır. Bu mecâzî sevgide de ilâhî sevgide de böyledir. Allah muhabbette ortağı sevmez ve muhabbetin bütünüyle kendisine yöneltilmesini ister (İbnü'l-Arabî 2017: 8/194). İnsan neyi isterse, onu sever ve zamanla sevdiği gibi olur. Sevginin bulunduğu yer kalp olduğu gibi imânın da bulunduğu yer kalptir. İmân etmek ise, inanmak ve inandığına hakkıyla teslim olmak, şüphelerden arınmak demektir. Birçok âyet ve hadiste Allah kullarını dünya sevgisine dikkat etmeleri ile ilgili uyarır. Yahyâ Efendi'nin beyitlerinde de, dünya sevgisine karşı uyarılar yer alır. İnsan kalbinde Allah'a muhabbet dışında, dünyaya bağlı diğer sevgileri de taşır, artık o sevgiler onun imân ettiği, taptığı putlar haline gelir. Âyette: *Nefsinin arzusunu ilâh* edinen... (Câsiye 45/23) uyarısı ile bu putlar kastedilir. Hâlbuki Allah kullarından her gün, *Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.* (Fâtîha 2/5) âyeti ile söz almaktadır. Bu sebeple sûfi, muhabbet

yolculuğunda öncelikle, kalbinde Hak muhabbeti dışındaki putları bilerek onları sağlam tevhid kılıcı ile yıkmalı ve sürekli muhabbet ile imânını yenilemelidir.

Ezilürse bu Müderris saña cānā kaçıma
İhtiyārsuz göricek hūbları her cān ezilür (Makta 1)

Ey insanlar! Şüphesiz Allah 'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakın çok aldatıcı (şeytan), Allah hakkında sizi aldatmasın (Fâtır 35/5) âyeti bu beyiti özetler niteliktedir. Mesnevî'de (Mevlânâ 1971: 1/980), dünyayı elde etmek için hile yapmanın soğuk bir iş olduğunu, fakat dünyayı terk etmek için hileye başvurmanın uygun olduğu aktarılmıştır. Dünya, ne kumaş, ne para, ne evlat, ne kadındır. Dünya Hakk'tan gâfil olunan yerdir. Buifâdelerle dünyanın tanımı, nasıl bir yer olduğu anlatılır. Yahyâ Efendi beyitlerinde verilen mesaj da bu minval üzeredir. İnsanoğlu âciz bir varlıktır. Her an hataya meyilli olan insanı dünyaya bağlayan türlü sevgiler yer alır ve bazen insan bunlara kapıldığını fark edemez. Çünkü insanın içinde nefis, hevâ ve heves gibi daha nice duygular yer alır. Bu kesretin, karmaşanın içinde insanın kendisini tanıması, bilmesi zordur. Allah insana sürekli yardımlarını gönderir, kendisini hatırlatır. Ancak hatasız kul yoktur.

4.2.1.2. Sevdâ

Ey Müderris Hū di terk it bāl ü per sevdāsını
Gör nice Hū'da yanarmış Hū diyüp pervâneler (G 13/7)

Sevdâ kelimesi sözlükte, “aşırı istek, tutku, arzu, heves, kuvvetli sevgi, aşk, muhabbet” (Ayverdi 2006: 3/2758) gibi anlamlara gelen geniş muhteviyata sâhip bir kelimedir. Yahyâ Efendi bu anlamların çoğunu mecâzî ve ilâhî sevda içerikleriyle kullanır.

Yahyâ Efendi “sevdâ” kelimesine, “aşırı istek, tutku, arzu, heves” anlamında; kol, kanat anlamlarına gelen “bâl ü per” ifâdesi ile yer verir. Onun “bâl ü per sevdâsı”ndan kastı; kol, kanat sevdası olabilir. Bunlarla maddî anlamda; makam, mansıp, dünyaya âit üstünlükler, manevî anlamda ise, kerâmetler kast edilmiş olabilir. Yahyâ Efendi’nin hayatına bakıldığında azledildikten bir müddet sonra kendisine Sultan Süleyman tarafından teklif edilen şeyhülislâmlık vazîfesini kabul etmez ve dünyadan bir beklentisinin olmadığını söyleyerek tekkedeki sade hayatına devam eder. Onun bu dünyada “bâl ü per sevdâları ile” işi yoktur. Manevî boyutta “bâl ü per sevdâsı”, bâl ü per, kol kanat anlamından yola çıkarak kerâmet sevdâsı olarak da değerlendirilebilir. Kerâmet, “Bir ermişin, Allah’ın kendisine yakın kullarına lutfettiği olağanüstü şeyler yapma gücü ile ortaya koyduğu, akıl sınırlarını aşan tabiatüstü iş, hârikulâde hal” (Ayverdi 2006: 2/1649) demektir. Yahyâ Efendi: “Kerâmet sevdâlarından uzak dur, kendine bu yolda pervâneyi örnek al” diye tembihte bulunur. Çünkü Allah’da yanmanın sırrına ancak bu sevdâlardan vazgeçip pervâne gibi acizliğini, hiçliğini bilip yanarsan varabilirsin. Yahyâ Efendi burada pervâne mazmununu kullanarak telmih yapar. Pervâne mazmunu, sadeliği, saflığı, kendisini bilerek ateşe atma ile üstünlüğe erişmeyi temsil eder. Ateşe bilerek atlama, kendinden geçme, ölmeden evvel nefsin fenâyâ eriştirmedi. Yanmadan yandıramazsın. Bu sebeple pervânenin sevdâsı yalnızca Hakk’a muhabbet yolundadır. Hakîkî sûfî de pervâne gibi Allah’a muhabbet peşinde olur, kerâmet peşinde olmaz. Allah ona bahşederse ancak o zaman kerâmet sahibi olur.

Mübtelâ-yı devlet-i dünyâ olan bulmaz huzûr

Başına alup yürür her biri bir sevdâ işi (G 99/3)

Yahyâ Efendi bu beytindeki “sevdâ” kelimesini ilk beyitteki içeriğe benzer kullanmıştır. Burada, dünyâlık sevdâların gelip geçiciliğinden, dünyaya müptela olanların, dünya uğruna arzu ve hevesler ile koştukları işlerinde huzur

bulamayacağından bahseder. Dîvânı'nda, dünyanın geçici olması hakkındaki beyitlerin çokluğu dikkati çeker.

Berr-i 'âlemdür Müderristen gönül deryâsıdur

Bahre gir dilden geçüp terk it boğaz sevdâsını (Müfred 4)

İnsanoğlunun dünyadaki heveslerinin önde gelenlerinden birisi de, boğaz sevdâsıdır. Yahyâ Efendi bir sûfinin yemek yeme derdine düşüp, yalnızca cismâniyetidoyurmasını terk etmesini öğütler. Bu özelliğe sâhip birisi sûfi olamaz. Sûfiler “zaruret bulmadıkça yemez, uyku bastırmadıkça yatmaz ve mecbur olmadıkça konuşmazlar” (Kuşeyrî 2003: 468). Buna tasavvufta “killet-i menâm” denir. Yahyâ Efendi kelimelere derin, geniş muhteviyat yüklediği için “boğaz sevdâsı” tâbiriyle yalnızca tika basa yemek yemeyi kast etmemektedir. Çünkü Müderris, âleme karşı hayır sâhibi, sâlih kimsedir ve O canını, malını vakfetmiştir. Bu yüzden boğaz sevdâsından berîdir. Onun gönül deryâsı, Hakk'ın bekâ bahrinde yok olduğu için deryâ haline gelmiştir. O, vücut zerresini ummanlar içinde, vahdette yok edebildiği için boğaz sevdâsından gönül deryâsına, muhabbete erişebilmiştir. Hakk'ın bahrinde kendini fenâ edene, gönül deryâsı bahşedilir. Bu lütufları bulan bir kişi için boğaz ve sevdâsı çok aşağılarda kalır.

Kend[ü] başdan çıkdığı gibi hayâl-i zülf-i dost

Beni de başdan çıkaram dir o sevdâlar gibi (G 108/2)

Edebiyatta; kesreti temsil etmesi ile saç fitnedir, belâdır, cevr ve zulümdür (Tolasa 2001: 174). Dünya kelimesinin kökleri (د,ن,ى) harflerinden oluşmaktadır ve Arapça'da (دنى) alçak, değersiz, hor, hakir anlamlarına gelir (El-Müfredat 2017: 364). Âyetlerde şu şekilde geçer: *Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın* (Lokman 31/33) ve *Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir* (Nihâyet

hepsi yok olur gider) (Hadîd 57/20). Yahyâ Efendi, bu kesreti çok olan dünyanın sevdâsının hayallerine kanıp, insanın bilinçli olması gerektiği; dünyanın kendisi baştan çıktığı için insanı da yoluna çekerek baştan çıkarmaya çalıştığı mesajını verir. Çünkü Allah sevdâsı başka sevdâları yanında barındırmaz. Her sevilenin kendisi için sevilmesini ister. Niyazî-i Mısrî Dîvânı'nda, bu beyte yakın bir beyit olarak dünyanın gaddarlığından, seilmeye layık olmadığından ve kim de dünyayı severse dünyanın dinini yağma edeceğinden bahseder:

“Ne sanduñ sen bu gaddârı ki tâ böyle anı sevdüñ.

Anı her kim ki sevdiyse dînini eyledi yağmâ” (Erdoğan 1998: 14).

4.2.1.3. Hevâ

Eyleyüp terk-i hevâ Hakk'a mülâzım olmaduñ

Başdı Kur'an gayretin hayfâ ki akrân [gayreti] (G 98/2)

Hevâ kelimesi sözlükte, “istek, arzu, meyil, aşk, sevgi, tutkunluk” (Ayverdi 2006: 2/1250) anlamlarında yer alır. Yahyâ Efendi “hevâ” kelimesini genel olarak dünya hevesleri, arzuları, tutkunlukları ile “sevdâ” kelimesine benzer içeriklerde ele alır ve bu beyitlerde okuyucuya nasihatlerde bulunur. İnsan bu dünyada nefsi istek ve arzularını terk ettiği müddetçe Hakk'ın yolunda mülâzım yâni hâdim olur. Nefis terbiyesindeki ilk adım, onu hevâ ve heveslerinden sıyırıp Allah'a yöneltmedir. Bunun aksine geçen ömre yazık olur. İsmail Hakkı Bursevî (2018: 1/396): “Ölüp de istirahatata kavuşan ölü değildir. Asıl ölü, yaşayan ölülerdir,” diyerek hevâ ve heveslerine düşkün bir hayat geçiren insanın canlı bir ölü olduğunu kast eder. Yahyâ Efendi bu beytinde: “Senin akranlarına, arkadaşlarına olan ilgin, gayretin Kur'ana olan gayretine daha ağır bastı. Dostlarına olan gayretini, onlara olan arzunu, hevânı terk etmediğin için Hak yoluna bağlılık gösteremedin,” diyerek nefisine uyarılarda bulunmaktadır.

Sarāyına sūrūr-ı sermedinüñ
İrişigör hevāya sürme dinüñ (M 1/57)

“Hevâ” kelimesinin dünyaya duyulan “arzu, istek, meyl” anlamlarına bağlı bu beytinde Yahyâ Efendi: “Ebedî sūrur olan (Allah’ın) sarayına erişmeye çalış, dinini, inancını, îmanını hevâdan uzak tut, dinine hevâ sürme, karıştırma” demektedir. İnsanı bitmek bilmez isteklere meylettirip, alçalttığı için bu kelimeye hevâ denmiştir (el-Cevziyye 2013: 31). *Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah’ın yolundan saptırır* (Sad 38/26) âyeti de bunu açıklar mâhiyettedir. İnsan sürekli istemeye meyilli yaratılmıştır. Sermedi olandan kasıt ise burada Hak’tır. Bakî olan Hakk’ın sevinç, huzur sarayına yâni cennete erişmek istersen dinini arzularından, mâlâyâni herşeyden uzak tut, nasîhatinde bulunmaktadır.

Ârifiseñ her hevāya virme gönülün baħrını
Yohsa deryālar gibi döger başuñ taşdan taş (G 6/5)

Âyet ve hadislerde kişinin hevâ ve heveslerine karşı sürekli uyanık, bilinçli olması gerektiği uyarılmaktadır. *Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?* (Furkan 25/43) uyarısı bunlardan birisidir. Hz. Peygamber, insanın bu dünyanın her hevâ ve hevesine karşı gönül vermemesi gerektiğini Ebû Hüreyre'den rivayetle şöyle aktarmıştır: *Uyanık olunuz! Şüphesiz dünya değersizdir. Dünyada olan mal mülk de kıymetsizdir. Ancak Allah Teâlâ'nın zikri ve O'na yaklaşır şeylerle, öğretici ve öğrenici olmak müstesnadır* (Tirmizî, Zühd 14). Bu uyarılardan hareketle Yahyâ Efendi: “Ârif isen yâni ilminle amel eden, bilinçli bir insan isen, gönül denizini her istek ve arzuya kaptırma! Eğer kaptırırsan, dalgaların şiddetli şekilde kıyıya çarpmaları gibi sen de başını taştan taşta vurursun” uyarısında bulunur. Dalgaların kıyıya şiddetli şekilde çarpması gibi, basîretsiz, idraksiz yaşayan insan da başını bir taştan diğer taşta vurur. İnsanın gönlü sonsuz bir denizdir. O gönül ancak Allah’ı zikir ile mutmain olur. Bunun dışındaki hevâlar insanın kalbini bir kıyidan başka kıyıya atar ve insanın başını dövmesine sebep olacak işlere yol açar.

Kişi geçse ölür cümle hevâdan
Velî geçmek m'olur âb u hevâdan (G 71/1)

İnsan nasıl ki, su ve hava olmaksızın bu dünyada hayatını idâme ettiremezse, dünya hayatında da, arzu ve istekleri olmadan yaşaması mümkün değildir. Fıtratta hevâya meyil vardır. Hevâyı nefsin eline vermemek şartıyla dünyada bedene ait hayatın idâmesi için kullanmak şarttır. Hevâyı veriliş amacına göre kullanırsan hakikatini anlarsın. Bu beyitin içeriğine uygun Hz. Peygamber'in sahâbelerden Hz. Abdullah b. Amr b. Âs'ı uyarması örnek verilebilir. Hz. Amr, “ibadetle fazla meşgul olduğu, devamlı oruç tuttuğu, hâfız olması sebebiyle her gün Kur'an'ı hatmettiği için aile hayatını ihmal etmiş, hatta bu yüzden babası tarafından Hz. Peygamber'e şikâyet edilmiştir” (Müsned, II/163, 199).⁷⁷ Hz. Peygamber de ona ibâdet ve sosyal hayatın dengeli olması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Hatta ibadetten kalan vakitte aile fertleriyle vakit geçirmesini tavsiye etmiştir ki, kendisi bu konuda herkese örnektir. Hz. Abdullah yaşlandığı zaman Hz. Peygamber'i dinlemediğine pişman olmuştur (Kandemir 1988: 1/85). Buradan da anlaşıldığı üzere insanın fıtratı, hevâ, heves ve diğer arzular üzerine yaratılmıştır ve nefsin de insan üzerinde hakkı vardır. Beyitin de arka planda bahsettiği üzere mühim olan îtidal bir hayat yaşayabilmektir.

4.2.1.4. Aşk ve İlgili Diğer Kavramlar

Mecâzî aşk ve ilgili kavramlar başlığında, “sevgi, aşk, aşk-ı Şîrin, âşık” gibi kelimelerin yer aldığı beyitler incelenecektir. Mecâzî aşk, “ilâhî güzellikten varlıklara yansıyan güzelliklere duyulan, ruhun en yüce hisleriyle yaratılanları sevmesi, karşı cinse duyulan sevgi, gayesi aşk olan aşk” anlamlarına gelmektedir. Mecâzî aşka, “orta, köprü aşk” da denilebilir. Çünkü beşerî aşkı öğrenen ilâhî aşka

⁷⁷ Bu kaynağa İmam Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Konya: Ensar Yay. 2003), 5: 298, adlı eserden ulaşılmıştır.

yükselebilir (Uludağ 2005: 239, 365). Burada âşık, sevdiğini deli gibi sever, gözü başka bir şeyi görmez. Aşk hali ona sürekli elem, ızdırap verir. Ancak âşık bu halden çok memnundur, çünkü âşıklık ile vasıflanmıştır. Yahyâ Efendi beyitlerinde “aşk-ı Şîrin, aşk-ı Ferhad, mecâzî sevgili, mecâzî aşk, âşık” kelimelerine değinerek ilâhî aşka geçişin yollarını göstermektedir.

Dîvân’da mecâzî anlamda kullanılan “âşık” kelimesi hakkında iki beyit yer aldığı için bu beyitler de bu başlık içerisinde ele alınacaktır.

Sevgi

Öldüreyin dirimiş seni Müderris o şanem
Sevmeden ğayrı dahı ol yâra bilmen n’eyledüm (G 64/5)

Yahyâ Efendi Dîvânı’nda mecâzî sevgi, sevgili üzerinden misallendirmeler yaparak ilâhî sevgiye de göndermeler yapar. Bu beytinde, o put olan sevgili, kendisini öldürmek istemektedir. Dîvan edebiyatındaki sevgili çok çetindir, haşindir. Merhametsiz ve gaddar olduğu kadar aşığın kendisi için perişan olmasına dahi kıymet vermez. Bütün bu cevri ü cefâlar sebepsizdir. Âşık ise bu durumlardan memnundur ve başına ne gelirse gelsin sevgiliyi sevmeye devam eder (Tolasa 2001: 150-151). Aşığın vazîfesi her zaman sevmektir. Âşığın yaşadığı eziyetler arttıkça hakîkî âşık olma yolunda ilerler. Ancak bunun karşılığında sevgili de, beyitte olduğu gibi aşığı ya kendisini öldürmek ister ya da kendi yolunda ölmesini ister. Çünkü aşk, ikilik kabul etmez. Bu mecâzî sevgide de, ilâhî sevgide de böyledir.

Aşk

Evvelâ ’ışka düşürüp soñra geñden merhabâ
Dimesünler luţf idüñ diñ kadleri ‘ar’arlara (G 89/3)

Tarama sözlüğünde (Dilçin 1983: 94) “gen” kelimesi, “gin” olarak geçmektedir ve “geniş” anlamına gelmektedir. Yine “genlik” kelimesi de “bolluk, genişlik, ferahlık” anlamlarında kullanılmıştır.

Sevgili, aşığı önce kendisine âşık ederek bağlar. Sonra da âşığı hiç görmemiş, tanımıyormuş gibi davranarak ona eziyet eder. Yahyâ Efendi burada: “İnce, nâzik endamlı sevgiliye gidin söyleyin, hem beni aşka düşürüp hem de sanki ilk defa görüyormuş gibi rahatça merhaba demesin” diyerek sevgilinin âşığa olan cevrine örnek sunar. Aşığın sevgiliye derin muhabbeti, onun için ah u zâr etmeleri olmasa sevgili bu hikâyede yer alamaz. Bu yüzden sevgiliyi var eden âşıktır. Çünkü aşk, âşık-mâşuk arasında, mâşuktan öte âşığa isabet eden, onu kendisinden geçiren bir haldir. Mâşukta en az olan şey, âşığa karşı olan aşk ve sevgidir (Tolasa 2001: 386) Âşık yaşadığı aşk hali ile sevgilinin her eziyetini güzel görür. Bu eziyetleri yapan sevgili ise genelde, âşığı kendisine bağlayacak güzellikte uzun boylu ve endamlı bir sevgilidir.

Rüsüm-ı 'ışka baş indür başuñdan şavma sen anı

Çkalem başa ne yazdıysa görüp bir bir geçenden şor (G 31/3)

Yahyâ Efendi: “Aşkın usûlüne, kuralına baş indir, yâni, aşktan geleni başınla kabul et, başından savma. Kaderinde bunu yaşayana, bunu görüp geçirene de tek tek sor” demektedir. Burada rüsüm-ı aşk'tan kasıt, âşık olan insanın aşkın metodlarına, kurallarına uymasıdır. Bu kurallara uyan kimseye âşık denebilir. Bunun için Yahyâ Efendi, aşkın kurallarını, başıyla, gönlüyle kabul edip ve bu usulleri yaşayana, tecrübe edene sormayı tavsiye eder. Baş indirmek deyimi, itaat etmek demektir. Aşk kelimesinin kâideleri çoktur. “Aşkın gerçeği, kendini tümüyle sevgiline adaman ve sende sana bir şey kalmamasıdır.” O öyle bir irâdedir ki, cefa ile azalmaz, lütufla da artmaz. Sevdiğini kendi nefesine, ruhuna, malına tercih etmemdir (el-Cevziyye 2013: 28-29). Aşk, sevgiliye dâir haddin, inceliklerin bilinmesi ve

dâimî bunlar karşısında dikkatli olabilmek inceliğidir. Bu sayılan özellikler aşkın kurallarıdır.

Germiyyet-i ‘ışkile olaydı tenüm hâmmâm
Koynuma gireydi her dil-ber-i gül-endâm (G 59/1)

“Aşkın sıcaklığı, hararetiyle benim hamam gibi olsaydı da, koynuma boyu gül gibi nâzik ve lâtif olan her dilber girseydi.” “Aşk, kalpte sevgilinin istekleri haricinde her şeyi yakan bir ateştir” (el-Cevziyye 2013: 29). Aşk, aşığı yaktığından dolayı sıcaklıkla nitelendirilmiştir. Bu ilgiden dolayı âşık, meczup misali divâne bir şekilde yanıp, kavrulduğu için tenini âdeta sıcaklığın elli altmış dereceyi bulduğu bir hamama benzetir. Mecâzî aşkıta sevgiliye duyulan muhabbet ne kadar şiddetlenir ise, sevgilinin aşğa olan meyli de o derece artmaya başlar.

Cân-ı Şîrîn ‘ışkına Ferhâd’lar
Gâh taş daşıya gâhî tağ kese (G 87/3)

Mecâzî muhabbet örneklerinden olan “Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şîrîn” Halk edebiyatı ve Eski Türk edebiyatının sıkça kullanılan mazmunlardandır. Birçok şâir ilâhî aşka geçişte aracı olarak “Züleyhâ, Leylâ, Şîrîn, Aslı” gibi sembolleri kullanır (Kılıç 2017: 43).

Şîrîn’e karşı olan aşkı dolayısıyla onu elde etmeye çalışan İran Hükümdarı Hüsrev’in ortadan kaldırmak istediği rakibi Ferhat’tır. Ferhat, dâima su yolları yapmakla ünlü bir mühendis-mimar veya ressam hüviyetinde olan bir âşıktır (Kurnaz 1995: 12/383). Ferhat ile Şîrîn hakkında anlatılan bu aşk hikâyesinde, Ferhat’ın yıllarca aşkı uğruna yolculuklara çıkması, mücâdele vermesi ve aşkı uğruna dağı delerken sevgilisinin ölüm haberi üzerine kendisini öldürmesi ile

hikâye sonlanır (Özarslan 2006: 49-58). Ferhat, güçlü kuvvetlidir, aşkı uğruna dağları deler, sular açar. O, başlı başına divan şiirinde bir mazmun unsurudur. “Sevgilisine kavuşma uğruna gerçekleşmesi imkânsız görünen işleri göze alan, fakat aşkının derin ıstırapı içinde vuslata eremeden ölen âşığın sembolü olmuştur” (Kurnaz 1995: 12/383).

Yahyâ Efendi bu beytinde: “Şîrin’in canı aşkına Ferhat gibi âşıklar yeri gelir taş taşırılar yeri gelir dağ keserler” demektedir. Bu anlatılanlar, âşıkların genel vasıflarıdır. Âşık, Ferhat gibi, sevgilisinin canı aşkına sürekli mücâdele halindedir. Yahyâ Efendi, bütün âşıkların aşk yolunda mecâzî muhabbet örneği olan Ferhat gibi “taş taşıyıp, dağ kesmesi gerekir” diyerek Ferhat’a telmihte bulunmaktadır. Bu ilâhî muhabbet de böyledir. İnsan neyi dilerse, bu dileğin uğruna canla başla mücâdele vermelidir ki, arzusuna kavuşsun.

Sanmañuz tağlarda Ferhâd yoğ yire feryâd ider

‘Işğ-ı Şîrin’ genlü geñsüz kişiyi Ferhâd ider (G 21/1)

Yukarıdaki beytin anlamına benzer bir beyit de budur. “Sanmayın ki, Ferhat dağlarda yok yere feryat etmektedir. Şîrin’in aşkı kişiyi ister istemez Ferhat etmektedir.” Burada geçen “genlü genşüz” kelimesi Tarama sözlüğünde (Dilçin 92) “ister istemez” anlamına gelmektedir.

Burada aşkıyla dağları delen Ferhat’a telmihte bulunulur. Âşık denilince akla, gâh Mecnûn gâh Ferhâd gibi aşk yolunda kendilerini fedâ eden kahramanlar gelmektedir ve bunların hepsi aşktan haber verir. Âşık bu yola, Ferhat gibi aşkı uğruna dağları delerek uğradığı belâ, mihnet ve sonu ölüm de olsa bunu bilerek girmiştir. Aşk ve cefâ âdeta ikiz kardeş gibidir. Bunların hepsi de aşığı feryâd u figana götürür.

Giceler bülbül gibi feryād kılmakdan ğarāz
Ğonçaveş 'ıškuñ elinden yakamı çāk [isterem] (G 56/4)

“Geceleri bülbül gibi feryat etmekteki ğarāzım, gonca gibi aşkın elinden yakamı yırtmak istediğimdendir.” Yahyâ Efendi burada bülbül mazmununu işlemiştir. Dîvan edebiyatında bülbül çok sık işlenen bir mazmundur ve sabahlara kadar inleyen, şakıyan âşığı temsil eder. Bülbül güle âşıktır. Güzel sesi, aşığın şiirleri, sözleridir. Bülbül nasıl gülsüz olamazsa âşık da maşûksuz olamaz. Gül, sevgiliyi idealize ettiği için sevgilinin vasıflarına sahiptir ve bülbüle değer vermez. Bülbül de, gülü görünce mest ü hayran şekilde şakımaya başlar. Ancak gül, nâz; bülbül niyâz için yaratılmıştır. Bülbülün şakımalarında gözyaşı, kan, cevri, elem vardır (Pala 2002: 87). Gonca olan gül daha açılmadığı için bülbülün yâni aşğın şakımasından, aşkından yakayı kurtarmıştır. Âşık da, gonca gibi, kendisini bu aşkın elinden, derdinden, çilesinden kurtarmak isteyerek bir nevi sevgiliye sitem etmektedir.

Aşk-ı cânân

'Işk-ı cânāndan Müderris isterimiş dil hālās
Gör nice bi-'aqlimişem k'andan idrāk isterem (G 56/5)

“Sevgilinin aşkıdan Müderris gönlünü kurtarmak istermiş. Gör, nice akılsızmışım ki, idrak isterim.” Aşğın sevgiliden gördüğü ezâ ve cefalardan dolayı âşık gönlünü sevgiliden kurtarmak istesede, bunu istemek akılsızlıktır. Buna akıl ermez. Burada âşık nasıl eziyetler çekti ki, gönlünden sevgiliyi çıkarmayı düşündü? Ancak bu hikâyede âşık, sevgilinin cefâları ile âşık adını alır. Aşğın da, “âşık” olarak nitelenmesi için sürekli aşk niyetinde, isteğinde olması ve sevgiliden gelen her türlü kahra rızâ göstermesi şarttır. Aşkın ikiz kardeşi gamdır. Aşğın aşkı arttıkça gamı da artar ama ona bātınında bu gam olarak gözükmez. Çünkü o, sevdiğinin her

cihetinden gelen gamına eyvallah diyerek âşık adını almıştır. Böyle bir durumda gönülden sevgiliyi çıkarmak istemek aklın varlığına şüphe getirir ve Yahyâ Efendi bu yüzden “akıl, idrak isterim” demektedir.

Mecâzî anlamda kullanılan âşık kelimesi hakkında iki beyit yer aldığı için bu beyitler de bu başlık içerisinde ele alınacaktır:

Âşık

Âdemînüñ her biri bir nesneye 'âşık durur
İzтіrâbın def ider var mı anuñ vuşlat [gibi] (G 111/3)

Mecâzî anlamda âşık, “bir şeye veya birine karşı aşırı sevgi duyan kimse, tutkun, meftun” (Ayverdi 2006: 1/191) anlamlarına gelmektedir. Her insanın fitratında bir varlığa âşık olma, meyletme ihtiyacı vardır. Bu meyil, ilâhî olur, mecâzî olur. Yahyâ Efendi de: “İnsanların her biri bir nesneye, varlığa âşık olur. Onun bu aşktan doğan ızdırabını vuslat gibi def edecek başka bir şey var mıdır?” diyerek, aşkın iki türünde de insanın ızdırabını dindirecek olan şeyin kavuşma olduğunu ifade etmektedir.

Hüblara lâyıķ degül 'uşşâķ rencid'eylemek
Bu durur pendüm benüm ol ruħları aħmerlere (G 89/2)

“Sevgiliye, âşıkları incitmek, rencide etmek layık değildir. Bu benim kırmızı yanaklı sevgililere nasihatimdir.” Yahyâ Efendi sevgiliye: “Ey kırmızı yanaklı sevgili, aşğın olan beni, ilgilenmemek sûretiyle rencide edip, kırma” demektedir. Bu beyit Yahyâ Efendi'nin mecâzî aşka bakışını da sergilemektedir. Dîvan edebiyatında sevgilinin tasviri yapılırken saç, kaş, kirpik, yüz, tüy, yanak gibi

mazmunlara mutlaka gönderme yapılır. Bunlar sevgilinin güzellik unsurlarıdır. Yanaktan bahsederken de rengine, parlaklığına değinilir (Pala 2002: 192). Yahyâ Efendi kırmızı yanaklı sevgililere âşıkları üzmemeleri için nasîhat verse de, sevgili yapacağını yapmaktan geri durmaz. Çünkü sevgili, aşığı rencide eden tavırları, cevri, sitemi, vefasızlığı, sevgisinin güvensizliği, aşığı yoluna kul köle etmesiyle meşhurdur.

4.2.1.5. Cânan, Dil-dâr ve İlgili Diğer Kavramlar

Cânan

‘Ârızın ‘arz itse cānān niçe cānlar maḥv olur
Gün toğınca yiryüzünden niçe biñ şeb-nem [kapar] (G 30/4)

“Yâr, cânan, cānâne, dost, maḥbub, ma’şuk, habîb, hublar, sanem, şah, dil-ber, dil-dâr, dil-rübâ, dil-aram...” (Tolasa 2001: 149) gibi kavramlar hepsi sevgili için kullanılır. “Divan şiiri geleneğinde üstün bir derinlik ve zenginlikte ele alınan sevgili, hayatın türlü cefaları ve mihnetleri karşısında aşkına sığınılacak yegâne varlık olarak ele alınır” (Öztürk 2017: 44).Yahyâ Efendi bu ve diğer beyitlerde mecâzî bir sevgili modeli ortaya koysa da onun hakîkatte kast ettiği ilâhî sevgilidir ve ona olan bâkî muhabbettir.

“Sevgili, yanağını gösterirse nice canlar mahvolur. Güneş doğunca yeryüzünden binlerce şebnem kapar.” Sevgili yüzünü âşıktan saklar. Hatta bir gösterir bir çeker. Âşık da, bunun karşısında canını iyice mahveder. Burada sevgilinin yanağını göstermesi ile kast edilen, yüzde en geniş yere sahip yanak olması nedeniyle aslında yüzünü göstermesidir. Bunu gören âşık da, kendisini kaybeder. Şebnem yani çiy, geceleyin su buharının soğuyarak sıvı haline gelmesiyle oluşur. Sabahın ilk ışıkları

ile kendisini gösterir ancak güneş doğduktan sonra yavaş yavaş buharlaşarak yok olmaya başlar. Sevgilinin yüzü her dem örtülüdür. Âşık onu görmek arzusuyla yanıp tutuşur. Sevgili yanağını gösterdiğinde ise âşık gördüğü güzellik karşısında mahvolur; yâni, yok olup gider, kendisinden geriye bir şey kalmaz. Onun durumu tıpkı şebnemlerin güneşi görüp buhar olması gibidir. Bu beyitte yer alan “ârız: yanak” kelimesi tasavvufta, “İman nurunun tecelli edip irfan kapılarının açılması ve hakikat güzelliği üzerindeki perdenin kalkması, vücut nurlarının mazharı” (Uludağ 2005: 43) olarak geçmektedir. Yahyâ Efendi burada Allah’ın perdeleri kaldırmasıyla nice canların o güzellikler, sırlar ile mahvolacağını da kastetmiş olabilir. Bu yorumlar diğer beyitler için de yapılabilir ancak anlamsal yapıdan çok uzaklaşmamak için ayrıntıya girilmemiştir.

İzârî üzre dil-dâruñ görenler zülfin eydürler
Semender-ţab‘dur bu kim idinmiş âşiyân âteş (G 42/4)

Yahyâ Efendi de burada sevgili için dil-dâr kelimesini kullanarak tenâsüp sanatı yapmıştır. Dil-dâr ile zülf arasında da bağ vardır. Sevgili saçının kıvrımı ile aşğın gönlünü kendisine çeker ve o mahzun gönlü darağacına asar. Bu yüzden sevgiliye dil-dâr denilmiştir. Beyitte ise: “Sevgilinin yanağı üzerinde olanı görenler saçdır derler. Hâlbuki o saç semender mizaçlıdır ki âşiyânı, yâni gönlü, ateşe çevirir” demektedir. Sevgilinin yanağına kadar inen zülfü şekilsel olarak kıvrımlı olması açısından semendere benzetir ve tevriye yapar. Semender, “ateşte yanmadığına inanılan ve ağzından alevler saçan, büyük bir kertenkele şeklinde tasavvur edilen masal hayvanı” olarak geçmektedir (Ayverdi 2006: 3/2726). Yanağına inen o kıvrımlı saç aşğın gönlünü ateşe çevirir, yakar kül eder. Burada istihâre sanatı yapılmıştır. Semender hem kıvrımlı olması hem de ağzından ateş çıkan hayvan olması hasebiyle kullanılmıştır. Yahyâ Efendi, sevgilinin o kıvrımlı zülfünü aşğın âşiyân olan gönlüne ateş saçan semendere benzetir. Kuş yuvası anlamına gelen âşiyân ile genellikle aşğın gönlü kast edilir. Orası sevgilinin darmadağın ettiği, ateşe çevirdiği bir mekândır.

Tasavvufta ârız, diğerk beyitte de geğtiği üzere Allah'ın tecellî nurlarının ortadan kalkması ile direkt Hak ile müşâhedelerin olması anlamlarına gelmektedir. Zülf ile kesret, yâni, dünya kastedilir. Bu nurlara inen kesret ile aşğın gönlü ateşre döner, âşğın Hakk'ı müşâhede yolunda perdeleri kalkmak yerine kesret ile tekrardan kapanır, perdelenir. Çünkü kesret semender gibi ateştir. Âşğın gönlünü Hak'tan uzaklaştıran her varlık kesrettir ve yakıcıdır.

Ne göz idrâk ide zülf-i siyâh u şem'-i ruhsârı

Ruħ-ı cânândan olursa eger bir dem nihân [âteş] (G 42/5)

Yukarıdaki beytin devamı olan bu beyitte de sevgilinin yanağı hakkındaki bahis devam eder. "Sevgilinin yanağından bir an ateş saklı olursa, onun siyah saçını, mum gibi parlak yüzünü hangi göz idrak edebilir?" diyerek sevgilinin yanak mazmunu ile birlikte, saç ve yüz mazmunlarını da ele almıştır. Sevgilinin yanağı diğerk beyitte de geğtiği üzere al al olmasıyla, ateş gibi kırmızıdır. Burada Yahyâ Efendi bunu kast etmekle birlikte sevgilinin yanağına yansıyan bir mum ateşinin resmini de çizmektedir. Bu ateşin yansıması ile ancak sevgilinin yanağı, saç ve yüzü görünür. Sevgilinin yanağı ile birlikte saç da öncelikli güzellik unsurlarındandır ve mutlaka bunlardan bahsedilir. Saç, insan vücudunun en üst kısmında yer alır ve göze ilk çarpan unsurdur. Bu sebeple aşğ derinden etkiler ve eziyet ettirici bir unsur olarak yerini alır. Saç anlatmak için bahsedilen sıfatlar çeşitlidir. Şâirler, özellikle de zülf üzerinden bahisler açarlar. Çünkü zülf, yüzün iki tarafına da sarkan lüle şeklindeki saçtır ve rengi de siyahtır. Bu yüzden şâirlere göre siyah renkten başka güzel bir renk yoktur (Şahin 2011: 1853-1854). Sevgili, saçını bu bahsedilen güzel vasıflarla aşğa gösterir ve kaçır. Aşğ kendisine yaklaştırmaz, uzaktan sevdirebilir ve sürekli ona fettânlık yapar. Müderris beyitte: "Böyle güzellik vasıfları ile anılan bir sevgili kendisini saklarsa hangi göz ona erişebilir?" diyerek sitemde bulunmaktadır.

Ṭali'-i şürumdur ol dil-dâr[ı] benden dūr iden

Yohsa kimler gördüği var bendeden sultân [kaçır] (G 32/3)

“Beni o sevgiliden uzak eden talihsizliğimdir. Yoksa kölenin sultandan kaçtığı kimler görmüştür?” Dîvan edebiyatının temel kuralı, âşığın sürekli sevgilinin peşinde olmasıdır. Âşık, hiç yorulma, usanma bilmez. O ne kadar aşk ateşi ile yanıp sevgiliye yanaşmak istese de, kader onu sevgiliden hep uzak tutar. Klasik Türk şâirleri, baht, kader, tâlih hakkında sürekli göndermede bulunurlar. Çünkü âşığın, sevgiliden yana tâlihi pek gülmez. Âşık da, sevgiliye kızmaz, darılmaz, şikâyet etmez. Bunun yerine bahtına göndermeler yapar. Âşık sevgilinin kulu, kölesidir. Bahtının yaşattıkları olmasa, köle olan âşığın, sultan olan sevgiliden kaçtığı nerede görülmüştür ki?

Cilve-i âhumdur ol dil-dâr[1] kaçır gösteren

Sür'atinden görünür ebrûn meh-i tâbân [kaçır] (G 32/4)

“Ahımın cilvesidir o sevgiliyi kaçır gösteren? Yüzü ay gibi parlayan sevgilinin süratle kaçmasından bulut görünür.” Bu beyitte kullanılan “kaçır” kelimesi çokluk anlamında yâni, âşığın ahının çokluğuna kasıttır. “Ah” âşığın, aşk ateşiyle gönlünden çıkan dumandır. Bu ah ateşi ile güneş, ay, yıldızlar tutuşur ve yanar. Bu varlıklar âşığın ah'ıyla parlamaktadır. Âşığın çektiği hüznün ve ızdıraplardan dolayı ah ve figanları da sonsuzdur. Bu ah'lar semâlara erişir hatta bazen semâları bile aşar. Bu sebeple âşığın bu feryatlarına semâlar bile ağlar (Pala 2002: 20, 140). Âşığın ah'ı o kadar çoktur ki, kendisini göstermeyen sevgili bile bu ah'lar karşısında görünür. Ama nasıl gözükür? Öyle hızlı görünür ve kaçır ki, o ay yüzlü sevgili kapatan, göstermeyen bulut gelir. Ay yok olur yerini bulut alır. Bulut da, hüznündür, gözyaşının temsilidir. Âşık, kendisini süratle gösterip çeken sevgilinin peşinde sürekli hüznünle ah eder, durur.

Özige yâr itinürse mini dil-ber bu dem n'olğay

Yâhüd kapusına çevre itinürse mini n'olğay (G 112/1)

“Benden başka yâr edinirse bu sevgili o zaman ne olacak? Yahût kapısına çevre edinirse ben ne olacağım?” Âşık her zaman mâşuğunun yanında olmak ister. O, sevgilinin mahallesinin komşusudur. Sevgilisinin evini kendisine kıble yaparak bütün gün evinin etrafında tavâf yapar (Nesefî 2009: 131). Bunlara karşılık Dîvan edebiyatındaki sevgili tipi bellidir. Sevgili, hercâyî-meşrep olmakla meşhurdur; hem rakibe hem âşığa yönelir. Âşığa karşı rakipler ile görüşür, onu çileden çıkarır. Sevgisini hiç belli etmez aksine âşığa sürekli dert, mihnet, keder verir, üstüne canına kast eder. Âşık dışındaki herkese yâr olur, âşığa karşı ise katı yüreklidir. Sevgili âşığa sebepsiz yere eziyet eder. Kimse ona bu eziyetlerin sebebini soramaz. Âşığın sabahlara kadar ağlayıp inlemesi, acıdan, üzüntüden ölecek duruma gelmesi bile umurunda olmaz. Sürekli naz halindedir, fettandır ve hafif meşreptir (Pala 2002: 415). Ancak divan şiir geleneğindesevgili modeli bu özellikleri ile aktarıldığı için kınanmaz ve ayıplanmaz. Âşık ise tüm bu cevelân karşısında sabırla, şikâyet etmeden aşk görevini yerine getirir. Ancak beyitte geçtiği üzere sevgilinin bu özelliklerinden dolayı sürekli hüznü ve endişelidir.

Ol boyı serv-i çemen dil-dâra bilmen n’eyledüm

Büy-i zülf[i] yâsemen hûb yâra bilmen n’eyledüm (G 64/1)

“O, boyu servi gibi salınan, gönül çeken, saçının kokusu yasemin olan güzel yâre bilmem ki ben ne yaptım?” Yahyâ Efendi bu beyti ile Dîvan edebiyatındaki sevgiliyi tasvir etmektedir. Sevgilinin boyu servi ağacı gibi uzun, saçı da yasemin kokusu ile bezelidir. Saç, aşığı perîşan, darmadağın eder. Sevgilinin saçı, aşığın kalbini darmadağın eder ve o saçlarda âşık berdar olur. Saça bir de koku eklendi mi, âşık bunun karşısında deli divâne olur. O yasemin kokuyu rüzgâr âşığa getirir. Kaynaklarda sevgilinin saçının kokusu daha çok; misk, anber, ud, reyhan gibi kokularla donatılmıştır (Pala 2002: 397). Ancak Yahyâ Efendi burada, sevgilinin saçını yasemin kokusu üzerinden değerlendirmiştir.

Serv-i çemen ise, çok sık kullanılan bir mazmundur. Sevgilinin boyu için hem benzetilen hem de benzeyen olması ile kullanıldığı yerde artık boy kelimesinin kullanımına ihtiyaç kalmaz. Selvi su kenarında yer aldığı yanında çimen, ırmak gibi unsurlar da yer alır. Servi, süs ağacıdır ve yaz-kış yeşildir. Hafif rüzgârla salınışı sevgilinin yürüyüşünü temsil eder. Yahyâ Efendi bu beytinde Dîvan edebiyatında sevgili için sıkça kullanılan serv-i çemen, zülf, bûy gibi mazmunlarla mecâzî sevgiliyi tasvir etmiştir.

Mâşuk

Bulınmaz 'âşık u ma'sûk içinde mülk-i dünyâda
Cefâ kılmakda bir'since belâ çekmekte bir'since (G 94/2)

Mâşuk, aşk ile sevilendir. Dîvan edebiyatında seven ve sevilen genelde “âşık ve mâşuk” mazmunları ile kullanır. Yahyâ Efendi Dîvânı'nda “mâşuk” kelimesine yalnızca bu beytinde yer vermiştir. “Dünya mülkünde, âşık ve mâşuk arasında cefâ kılan ve belâ çekenden başkasını bulamazsın.” Dîvan edebiyatının ana konusunu bu içerik oluşturur. Ne mâşuk belâ, cefâ kılmaktan vazgeçer, ne de âşık bu belâları çekmekten kendisini alıkoyar. Âşık, cevr ü cefâları şikâyet etmez. O, bu yolun mihnetlerini bilerek sevgiliye âşık olmuştur ve sevgilinin her bir eziyeti zamanla onun hoşuna bile gider. “Benim bir gönlüm var sevgi onda ısrar edince işkencesiyle buluşma iştiağıyla yanar, tutuşur. Sana olan aşkı sana canını sana feda ettirir. Onun canından değerli bir şeyi olsaydı, onu da sana feda ederdi” (el-Cevziyye 2013: 291) ifâdeleri âşığı ve uğruna fedâ olduğu sevgiliyi özetler mâhiyettir.

Mecâzî anlamda kullanılan “yâr, cânan ve diğer kelimeler”, “aşk ve ilgili kelimeler” başlığında yer alan beyitlerde ele alındığı için ayrıca bu bölümde değerlendirmeye alınmamıştır.

4.2.2. İlâhî Muhabbet

İlâhî kelimesi, “Allah’la ilgili olan, Allah’a ait olan” demektir. İlâhî muhabbet de, Allah’ın kuluna duyduğu muhabbeti, kulun da Allah’a yöneltmesidir. Muhabbeti hakîkatine yöneltme, ilâhî muhabbet ile buluşmadır. Züleyha’nın kanı yere düşünce “Yusuf” diye yazılmıştı. Hallac’ın kanı yere düştüğünde ise, “Allah” diye yazılmıştı (İbnü’l-Arabî 2017: 8/289). Bu, mecâzî muhabbet ve ilâhî muhabbetin görülmesi adına hususî bir örnektir.

4.2.2.1. Muhabbet

Hilâl-âsâ ki destüñde o penc engüş-i siminüñ
Maḥabbet-nâmedür gūyâ ki ḳabzuñda birer barmâḳ (G 47/2)

“Muhabbet” kelimesi, “hub” kelimesinden türediği için bu kelimenin anlam özelliklerini de taşır. Sözlükte (Ayverdi 2006: 2/2112) “sevgi, aşk, sevdâ, dostluk, yârenlik, sohbet” gibi geniş muhteviyata sâhip bir kelimedir.⁷⁸ Muhabbet, aşk için kullanılan kelimelerin anası ve esasıdır (el-Cevziyye 2013: 28). Yahyâ Efendi Dîvânı’nda “mahabbet” kavramını yalnızca bir beytinde kullanır. Bu beytinde muhabbeti, “muhabbet-nâme” üzerinden yâni, muhabbete dâir ilimlerin, hakîkatlerin yer aldığı, dürülü bir kitap içinde derc eder. Allah’ın kâinatta her varlığı kendisinde birleştirdiği muhabbetnâme, Hz. Peygamberdir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) elindekigümüş kadar parlak beş parmağı, âdeta kabzasındaki yâni el ayasındaki birer muhabbet-nâmedir, birer sevgi mektubudur.

⁷⁸ Muhabbet kelimesinin ayrıntılı açıklamasına tezin 2. Bölümünde yer verildiği için burada yalnızca tanımı yapılmıştır.

4.2.2.2. Sevdâ

Göñül Hû'da fenâ mülküñ kıoma sevdâsını câna
Çıkarmak Hû'yı göñülden yaraşmaz ehl-i imâna (G80/1)

Muhabbetin dereceleri kısmında “sevdâ” kelimesi geçmez. Bu kelimenin yerine; “sevdalıyı çıldırtan sevgi, sevgi çılgınlığı, sevginin kulu, kölesi olma” (Uludağ 2005: 49) anlamlarında kullanılan “hüyâm” kelimesine yer verilir. Sevdâ kelimesi sözlükte başta ifâde edildiği üzere, “kuvvetli sevgi, aşk, muhabbet” (Ayverdi 2006: 3/2758) anlamlarına gelir.

Allah, mümin kullarını çok sever, onlara karşı çok düşkün ve şefkatlidir. Kul da bu sevdâya layık olmak için gönlünü sürekli cilâlamak ile mükelleftir. Göñülde Hak ancak zikir ile dâim olur. Hakk'ı zikirten gönlü uzak eylemek imân ehline yakışmaz. Göñül, Allah sevdâsı ile haşır neşir olmazsa dünya mülkünün fenâlıkları ile uğraşır ve bu da insanın canını yalan dünyada yorar. Müderris bu nasihatleri: “Gönlünden hû mülkünün sevdâsını uzak tutarak, canını fenâ kılma! İman ehline hû'yu göñülden çıkarmak yakışmaz” diyerek ifâde etmiştir.

Bugün meydân-ı hüsn içre senüñle kim dutar pençe
Bu sevdâda tolanursa düşer mihr ile meh rence (G 94/1)

Diğer beyitte yer alan sevdâ kelimesinin “Allah'a duyulan derin, kuvvetli sevgi, muhabbet” anlamını bu beytinde güneş ve ay üzerinden teşhis sanatı ile verir. Her varlığın yaratılış gayesi muhabbet üzerinedir. Allah bu sevdânın en yücesini insana vermiştir ve yarattıkları arasında da en çok insanı sevmiştir. Varlıklar içinde muhabbet ile Allah'a insan dışında başka bir varlık ulaşamaz. Sevdâ makamı yalnızca insana verilen bir makamdır. Yahyâ Efendi'ye göre ise, bu dünyada diğer canlılar içinde üstün olan ay ve güneş bile bu sevdâya erişemez hatta bu sebeple zahmete, mihnete düşer. “Bugün güzellik meydanında benimle kimse

sevdâ konusunda pençe tutamaz, bana kimse meydan okuyamaz” diyerek Allah’a duyulan sevdânın cevrine herkesin erişemeyeceğini vurgular.

4.2.2.3. Şevk

N’ola şevkiyle baş açup bu yolda küh-ken olsam

Düşürdi ‘ışk-ı Ferhâd’uñ t̄arîkin seng-i h̄arâya (G 81/3)

Şevk, “şiddetli arzu, istek, aşırı heves” (Ayverdi 2006: 3/2943) anlamlarına gelir. Tasavvufî anlamı ise, Allah aşkının insanın gönlünde meydana gelen coşkunu ile insanı harekete geçirmesidir (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü 2006: 128). Sûfîler aşk, muhabbet kelimeleri ile şevk kelimesini de sıkça kullanır. Sülemî, *Sûfîlerin Edepleri* (2017: 82) adlı eserinde “aşkı ateşe, şevki de alev” benzetir. Bu şevk alevi, Allah’a kavuşma özlemini getirir. Bu bahsin devamında Allah’ın, Hz. Davud’a (a.s.) şöyle vahyettiği geçer: “Ey Davud, beni isteyen bana kavuşmanın özlem ve aşkıyla öldürürüm! Beni seveni severim, hem de öylesine severim ki onun benden başkasına tahammülü kalmaz!” Şevk, âşığı harekete geçiren bir kelime olduğu için önemlidir.

Âşıklar yaşadıkları haller ile edebiyatta sıkça bahsedilen “Ferhad ile Şîrîn, Tahir ile Zühre, Leylâ ile Mecnûn” adlı şahısları kendilerine yakın hisseder ve isimlerine sıkça telmihte bulunurlar. Yahyâ Efendi şevk kelimesini “ışk-ı Ferhad” mazmunu ile kullanıp sözlükte Ferhat’ın aşkına atıfla geçen “küh-ken, dağı delen” (Ayverdi 2006: 2/1779) kelimesiyle tenâsüp yapmıştır. Ayrıca şevk kelimesini pekiştirmek amaçlı bir işi yapmaya karşı istekli olmak, heyecanla koşmak anlamında “baş açmak” deyimini kullanır. Yahyâ Efendi yürüdüğü aşk yolunda: “Şevkim Ferhat gibi artıp, onun yolu gibi yolum sert taşlara düşse de, ben de sevgilim uğruna dağları delsem” demektedir. O burada, Ferhat’ta var olan mecâzî aşkın yüceliğini, hakîkî

aşk olarak kendisine de verilmesini ister. Mecâzî muhabbet insanın gözünü dağı
delecek kadar kör ederse ilâhî muhabbet insana neler yaşatır?

İrmeden emr-i Hudâ itmedi zerrât rakış
Şevkile gör ne kıılır arz [u] semâ döne [döne] (G 90/6)

“Her varlık Allah’ın emrinde kendi yaratılış hakikatince raksını yapar.”*Hiçbir
yaprak düşmez ki onu bilmesin* (En’am 6/59) Yer gök Allah’ın emri doğrultusunda
şevkle döne döne raks eder. Muhabbette yok olma hali olan şevkin makamını Yahyâ
Efendi bu beyiti ile anlatır. Şevk, sevgiliye kavuşmaya dönük ruhanî bir harekettir
(İbnü’l-Arabî 2017: 8/218). Bu harekete bağlı olarak her varlık kendince Hakk’ı
zikir için döner. Bu dönüş de ancak muhabbet ile olur. Allah muhabbeti bütün
kâinatı kuşatır ve her varlık bu muhabbetten nasibini alır.

4.2.2.4. Aşk ve İlgili Diğer Kavramlar

Aşk

‘Işk-ı Şîrînile ten kühını şakķ eyleyelüm
Yol açalum ola ki zâhir ola Şîrîn’ümüz (G 37/2)

Allah sevgisinin kuşatması ile hayatı boyunca hemdem olan Yahyâ Efendi, ilâhî
aşk kelimesini Dîvânî’nda sıkça dile getirir. İlâhî aşk, “sevginin son mertebesi,
sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi”dir
(Uludağ 2005: 48). El-Cevziyye (2013: 28-29) aşkı, “sevgilinin ve sevenin
emellerinin birliği, kendini tümüyle sevgiline adaman ve senden sana hiçbir şeyin
kalmamasıdır.” şeklinde yorumlamaktadır. Bu yorum beyitle de örtüşür. “Şîrin’in
aşkı ile ten dağını yaralım, ondan yol açalım. Ola ki, Şîrin orada zuhur eder.”
Beyitte Ferhat ile Şîrin’in hikâyesine telmih vardır. Mecâzî aşkın mazmunu olarak

sıkça geçen Şîrin burada, Hakk'ı hatırlatmaktadır. Mecâzî aşkta da, ilâhî aşkta da âşık, kendisinden geçmez, beden yükünden kurtulamaz ise aşk yoluna çıkamaz, çıksa da yolda kalır. Dîvan edebiyatında da âşık sürekli sevgilisini düşünen, onun için yaşayan kendi varlığı nedir bilmeyen bir insandır. Âşığın, sevgili için yaptığı fedâkârlıklar ile ancak ona vuslatı gerçekleşir. Bu, iki muhabbet türünde de böyledir. Sen aradan çekil ki, orada yalnızca Hakk'ın olduğunu görebilesin.

Gelüp meydân-ı 'ışk içre 'alemler dikdi dört server

İrişen rub'-ı meskûna bulardan naql-i fetvâdur (G 18/3)

“Dört server gelip aşk meydanının içine alemler dikti. Bunlar, rub-ı meskûn olanlar için yâni, hayatını sürdürenler için, kesin hükümlerdir.” Dört server ile kast edilen bir önceki beyitten hareketle tasavvufta dört kapı olarak geçen, “şeriat, tarikat, hakikat, mârifet” olabilir. Diğer beyitlerde bu kelimelerden bahsedilmiş ve bu kelimeler üzerinden açıklamalar yapılmıştır. Ancak dört server ile dört halife de kast edilmiş olabilir. Bu kelimelerin ve dört halifenin aşk meydanında oluşturdukları düzen, dünya hayatı için kesin olan hükümleri barındırır.

Onların bu dünyada, aşk meydanının içine alemler yani bayraklar, nişanlar dikmeleri, aşk meydanı için gösterilmesi gereken göstergelerin, izlerin yücesini yaşayarak gösterip insanlık için mühür olmalarıdır. Aşk meydanı her yiğidin ortaya çıkabileceği bir meydan değildir. Bu meydanın cihadı en büyük olandır ve bu cihadı dört server nişan olarak örnek şekilde dikmiştir.

Aşk, bir meydandır ve âşıklar tarafından kullanılan ve gezilen bir yer olarak tasvir edilir (Kazan 2010: 346). Âşıklar, bu meydanı boş bırakmazlar, bu meydanda vazîfelerini kuşanırlar. Dört halife, dört nizam demektir. Dört kapı da aynı şekilde İslâm'ın nizamıdır. Onlar, Hz. Peygamber'in aşk meydanı içindeki vazîfesini muazzam şekilde devam ettirmişler, bu âlem, onların intizamı ile devam etmiştir.

Bu intizamda kurulan düzenlerin kaynağı, fetva gibi kesin nakil olarak, dört serverin aşk meydanında diktikleri âlemler, yâni ortaya koydukları düzenlerdir. Onların aşk meydanındaki düzeni ile insanlık yeryüzünde oturacak mekânlar elde etmiştir. Bu düzen kıyamete kadar devam edecektir. Bu bir nakl-i fetvadır, kesin hükümdür.

Ders-i ‘ışkı biz fenâ şahnında tekmil itmişüz
Şanmañuz seyr-i Semâniyye’yle tahsil itmişüz (G 36/1)

“Biz, aşk dersini fenâ medresesinde tamamlamışız. Sanmayın ki, Semaniyye Medresesi’nin seyri ile tahsil etmişiz.” Fenâ medresesi, tasavvufta kişinin kendisinde gördüğü her şeyi, kendisinden değil, Allah'a ait ve Allah tarafından olduğunu bilmesi ve bu bilinci sürekli, kuvvetle taşımasıdır. Bu mertebeye “fenâfillâh” denir. “Kul, insan olarak taşıdığı sıfatları ve huyları terkeder, fenaya ererek, tam hale gelir, olgunlaşır. Ancak, bu giden kötü sıfatların ve ahlâkın yerini, Allah'ta mükemmel olarak bulunan ilâhî sıfatlar veya ilâhî huylar alır” (Cebecioğlu 2014: 79, 81). Kulun zât ve sıfatları, Hakk’ın zât ve sıfatlarında fânî olur; kul, bu durumda bütün dünyevî ilgilerinden uzaklaşır, tevhid sırrında Allah ile vahdet olur. Tasavvufta fenâ makamları çeşitlidir. Yahyâ Efendi Müderris olduğu için, Semaniyye Medresesi’nde aldığı zâhirî ilimlerle aşk dersini tekmil etmediğini, fenâ gibi bâtinî ilimlerle ancak aşk dersini tekâmüle erdirdiğini söylemektedir.

Gönlümüzde yir idelden ‘ışk[1] hūnuñ Hâk bilür
Dönmezüz meydân-ı Hū’dan ehl-i meydân olmuşuz (G 38/3)

Tekke şiirinde “hû” redifli şiirlere sıkça yer verilir hatta tekke musikisinin icrasında şiirlerin sonuna “hû diyelim, yâ hû, hû efendim hû” gibi ilaveler de yapılır (Tatçı ve Kurnaz 2016: 18). Yahyâ Efendi burada, “Gönlümüzde kanlı aşkın yer edindiğini Hak bilir. Meydan-ı hû’dan, ehl-i meydan olduğumuz için dönmeyiz”

demektedir. *Ey îman edenler! Allah'ı çokça zikredin. O'nu sabah akşam tespih edin* (Ahzâb, 33/41-42) buyrulmaktadır. Meydan-ı hû'dan kasıt burada tekkedeki meydan zikridir. Hz. Peygamber: *Allah'ı zikreden bir cemaat bulunursa behemehal melekler onların etrafını çevirir, rahmet onları kaplar, üzerlerine sükûnet (huzur) iner ve Allah onları, nezd-i ilahîsinde bulunanlar içinde anar* (Tirmizî, Deâvat, 3600) olarak ehl-i zâkiri müjdelemiştir.

Kanlı aşk, aşk derdinin, gamının yoğun şekilde yaşanmasına bağlı olarak ortaya çıkan şiddetli aşkın tezahürüdür. Devran zikrinde âşık kendisini ihlâs ve ihsan ile Allah'a verir. *Onlar ayaktayken Allah'ı anarlar* (Âl-i İmrân 3/191) âyetine dayandırılan bu zikire “Hak sabit, halka Hakk'a devreder” görüşüyle “devrân” adı verilmiştir. “Devrân, kelime-i tevhîd ve ism-i celâl ile başlayıp “hû” ismiyle devam eder.” Hû zikri, sağdan sola ve kalb üzerine sesli olarak darb ile yani kalbe vurarak yapılır. Devrânın sonu yine hû zikriyle bitirilir (Tatçı ve Kurnaz 2016: 16-17). Tasavvuftaki aşk makamlarında zikirle ilerledikçe o makamlarla makamlaşsın, yâni o makam sahibi olursun. Burada da, Yahyâ Efendi aşk makamındaki ilerleyişinden ötürü meydan zikrinin içinde kendisi meydan hale gelmiştir. O, meydan zikri dışında da o makamda zikre devam eder, meydan zikri onda dâimîleşmiştir ki, geçici değil, kalıcı halde bu meydanın zikrini yaşar hale gelmiştir.

Müderriş dürlü dürlü nâr ile meydân-ı' ışık içre

Tutuştuğın gören eydür zeber-dest pehlevân ancak (G 44/5)

“Müderriş, aşk meydanında türlü türlü ateşle tutuştuğunu gören ‘bu usta bir pehlivandır ancak’ der.” Burada “pehlivan” kelimesi ile kahraman, yiğit, hünerli, gâlip insan kast edilmiştir. Çünkü pehlivan olan kişi, güreşi yenmek için çokça mücâdele verir ve ter döker. Kahraman pehlivan olarak anılması kolay olmaz. Yahyâ Efendi, kendisini bu aşk meydanında anlayacak kişinin pehlivan olduğunu söyler. Aşk meydanı çetindir, ateşlidir. “Muhabbet ateştir, yakıtı ise sevenlerin ciğerleridir” (Sülemî 2017: 79). Tasavvufta aşk, yakıcı özelliği ile ateşe sıkça

benzetilir. Pehlivanda meydanda gürleşirken muzaffer olabilmek için ateş'e girmiş gibi mücadele içindedir. Yorulur, düşer, kalkar ama yenmek için sürekli yoluna devam eder. Yahyâ Efendi de, "Aşk meydanında mücadele verip usta, hünarlı, gâlip bir pehlivan olan Müderris'tir" diyerek kendisini pehlivana benzetir.

Adım adım pâye-i 'ışka başaldan hâtvetüm
Hamdü li'llâh gün-be-gün durmayup arttı devletüm
'İşk nesîmi kûy-i yârûn dem-be-dem bûyın virür
Hak hâlardan şaklaya işledi gâyet rif'atüm
Devr-i 'ışkuñ ben Müderris hâtemü'l-'uşşâkıyam
Geyemez kimse soñumda hırkam ile kisvetüm (G 67/1-3)

Bu bir gazel olduğu için bütünlüğü bozmamak adına bütün beyitler birlikte ele alınacaktır. Yahyâ Efendi'nin bu gazeli, onun aşka bakışını özetlemektedir.

"Adım adım aşkın derecesine bastığımdan beri, şükür ki, günden güne saadetim, sevincim artmaktadır. Aşk rüzgârı, yârin bulunduğu yerin dâima kokusunu verir. Hak hatalardan saklasın ki, makamım iyice yükseldi. Ben Müderris! Aşk devrinin son aşığıyım. Ben ölünce kimse giyemez artık hırkam ile elbisemi."

Hak aşkı ile mertebelenen insanın kalbi mutmaindir, râzıdır. Aşk, muhabbetin son merhâlesi, yaratılışın kaynağıdır. Yahyâ Efendi, muhabbet makamlarında adım adım ilerledikçe aşkın hakikat, mârifet tecellileri ile hemhal olmuştur. Bu da, ruh, beden, kalp bütünlüğünün selamete erişmesinden dolayı Yahyâ Efendi'nin saadete erişmesine vesîle olmuştur. Burada rüzgâr mazmunu vardır. Nesîm, seher ve sabah vakti hafif esen bir rüzgârdır. Sevgilinin kokusunu taşımakla görevli olduğu için haberci olarak kabul edilir. Âşık, nesîm ile sevgilisinden haber alır (Pala 2002: 370). Yahyâ Efendi burada ilâhî aşktan bahsettiği için, sevgili ile de kast ettiği Hz.

Peygamber olmalıdır. Hz. Peygamber aşk yolunun baş temsilcisidir. Aşk nesîmi, onun kokusunu Yahyâ Efendi'ye sürekli getirir. Burada kokudan kasıt ayrıca tasavvufî planda haberdur. Aşk nesîmi, Hz. Peygamber'in haberini Yahyâ Efendi'ye getirendir.

O, Dîvan edebiyatı geleneğine bağlı tasavvufî içerikleri aktarmıştır. Tasavvufta devirler vardır. Devir, bir şeyin aslına rücu etmesidir (Uludağ 2005: 105). Bir nevi yolculuktur. Seyr-i sülûkte olan sûfiler farklı devirlerden geçerler ve Hak ile olan yolculuklarını tamamlamak için mücâdele ederler. Evliyâlar, bir ya da birden fazla devrin içerisinde yer alır. Örneğin; aşk devri, ilim devri, sefer devri vb. gibi. Yahyâ Efendi de bu seyr-i sülûk yolculuğunu tamamladığını bildirmektedir. O, aşk ekseninde yer alan âşıkların hâtemiyim derken: “Aşk makamlarını kat edip bu makamları nihâyete erdirenim” demektedir. Ölünce de tasavvufta yer alan hırkasını da, kimsenin giyemeyeceğini söylemiştir. Hırka, dervişlerin toplu zikir esnasında giydikleri yeledir. Hırka giyen mürit adayını, şeyhi tarafından kabul edilmiştir (Uludağ 2005: 166-167). Kendisinden sonra hırkayı giyen kimse yok ise, zâhirî planda tekkenin şeyh silsilesinin devam etmeyeceğinin göstergesidir. Yahyâ Efendi bu beyitlerini muhabbetin yüce makamı olan aşk makamının tecellileriyle dile getirmiştir.

Ey ten reh-i 'ışk içre gel hâkile yeksân ol yürü

'İd-i vişâl-i yâr için ey cân kurbân ol yürü (G 103/1)

“Ey ten, gel, aşk yolunda yerle bir ol da yürü. Sevgiliye kavuşma bayramında, ey can, kurban ol da yürü.” Hakk'a kurban olan, vuslata erendir. Vuslata eren de kendisinden tamamen ayrılıp onunla bâkîyeti yaşayandır. Tasavvufta kurban, kulun fedâkârlık ile kendisini Allah yolunda fedâ etmesidir. Fenâ makamıdır. En büyük kurban kişinin nefsinin fedâ edebilmesidir. “Kulun kendi (nefsani) sıfat ve niteliklerden sıyrılıp çıkmasına fenâ, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesine bekâ, denilir” (Uludağ 2005: 70, 221). Bu makama eren kişi, yâre visâl olur yâniyâr

ile bekâ bulur. Bu vahdet halinde kul Hak ile kavuşma bayramı yaşadığı için aynı zamanda bekâ makamını da idrak etmiştir. Yahyâ Efendi burada fenâ ve bekâ makamlarına değinmiştir.

’Işk ħarf-i ‘ayn u şın u kâfdur
‘İllet ü şiddetle ħurb-ı şâfdur (Nazm 2/1)

“Aşk, ayn, şın ve kaf harflerindedir. Şiddet ve illetle, saf bir yakınlıktır.” Burada “saf” kelimesi; duru, temiz, kirin bulaşmadığı anlamında kullanılmıştır. Aşk kelimesi, üç harften oluşan ancak bütün harfleri içerisinde barındıran geniş muhteviyatlı bir kelimedir. Varlık aşktan sudur etti ise, aşkın açıklanması da varlıklar adedinceidir.

Aşk kelimesi üç harften oluşmaktadır: Ayn, şın ve kaf. Bunların açıklamasında, “aynı harfi, görmek” demektir ve her şey Allah’ı görerek başlar. Allah, gözle görülemez ancak bilinir, hissedilir, varlığından emin olunur. Allah’ı görmeye başlayan her yerde onu arar. O sevgiliyi tanıdıkça, bildikçe, her yerde, her an varlığını idrâk ettikçe ona âşık olursunuz. Bu noktaya “sarhoşluk, yâni şın harfi” denir. Bu noktada ondan gelen her şey size hoş gelir. Kahır görülmez olur, kahır da lütuf misafiri olarak karşılanır. İnsan, Hak ile sarhoşluk üzere devam ettirdiği ilişkiyi, “kaf harfi” yâni “kün olarak, yeniden dirilerek” bitirir. Sonuç olarak Allah’a olan aşk insanı diri kılar (Sargut 2018: 20-25).

Aşk yolu iğne deliğinden geçmek gibidir. Aşk girdiği yerde kendisinden başka hiçbir varlığı istemez. Bu yüzden illetli ve şiddetlidir. Yâni şiddetli bir şekilde yaşandığı için hem aşığı hasta eder hem de arzusuna kavmasına sebep olur. Bu illet ve şiddetle aşka düşen insanın varlığı yok olmuştur ve hakikatı ile buluşmuştur. O artık Hak ile yolculuğunda, her türlü dünyevi kirlere arınmış bir yakınlık üzerine dâimdir.

Aşk Bâzârı

Hak yolunda ehl-i himmet birbirinüñ yâridur
Kimseye teklif yokdur belki ‘ışk bâzâr[1]dur (B/ 25)

“Hak yolunda himmet ehli birbirinin yâridir, dostudur. Aşk pazarıdır hatta kimseye (bu yolda) teklif yoktur.” “Aşk bâzârı, gönlüne aşk ateşi düşen aşğın sevgilisine yönelmesidir” (Uludağ 2005: 285). Pazar, alışverişin olduğu yerdir ve orada alan da, satan da râzıdır. Aşk bâzârındaki alışverişte kimseye teklif olmaz. Çünkü aşk bâzârı aynı zamanda “İlâhî nurların tecelli ettiği makam, kesret ve tefrika mertebesidir” (Uludağ 2005: 285). Herkes bu kesrette, tefrika ile alması gerekeni bilir. Himmet, “erenlerin iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî güçlerine”(Uludağ 2005: 170) denir. Bu aşk bâzârının yolunda kalbini Hakk’a yönelten himmet ehli de, iyi, hâlis niyetlerle birbirinin dostu, yardımcıdır.

Ateş-i aşk

Āteş-i ‘ışkdur ulaşmış bu Müderris sūhteye
Tutuşur gitmezse ger tağlara seyrāndan yana (G 1/5)

“Ey Müderris! Bu bağı yanığa aşk ateşi ulaşmıştır. Eğer dağlara çıkıp seyran etmezse tutuşur gider.” Burada “suhte” kelimesi, “bağı yanık, âşık” (Ayverdi 2006: 3/2853) olarak ele alınmıştır. “dağlara gidip seyran etmekten” kasıt da, halvete çekilmektir. Aşkın makamları aşığı yakmak ile mükelleftir. Bu ateş arttıkça insanda farklı haller meydana gelir. Aşırı sevgide, akıllar gider, taşkınlıklar olur, sürekli, gam, keder, hüzn, endişe, özlem, iştihak hâli vukū bulur. Âşık bu hallere aşkın ateşi ile ulaşır. Sonra da, seven sevdiğinin hükmü ile yaşar hükmünce, kendisini yönetemez hale gelir. Kalbine egemen olan Hakk’ın buyruğu ile hareket eder. Bu niyetlerde olan kulu kendisine çeken yine Hak’tır (İbnü’l-Arabî 2017: 8/212-213).

Sûfi bu sebeple halvete, yâni, yalnızlığa çekilir. Bu halleri halvette yaşamayı ister. Topluma karışmaz, mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen kendisini Allah'a, ibadete verir (Uludağ 2005: 156).

Sırr-ı hûdur âteş içre âheni mûm eyleyen
Âteş-i 'ışkile âhen-dil de hûdan mûm olur (G 16/4)

“Demiri ateşte mum gibi eriten hû'nun sırrıdır. Merhametsizolan bile, aşkın ateşiyle hû'dan mum olur.” Burada geçen “hû” kelimesi ile Allah'ı zikir anlaşılmaktadır. Allah'ı zikretmek, demiri ateşte mum haline getirir. Allah'ı zikir ile bu kâinata olmayacak hiçbir şey yoktur. Bir şeyin olması için, *Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir* (Yâsin 36/82) âyeti delildir. Aşkın ateşine sahip kimseler, Hakk'ı zikrettikleri zaman merhametsiz bir insanı mum gibi yaparlar, yola getirirler. Çünkü aşk ateşini yaşayan kişilere Allah, kendisindeki muhabbet saflığını nakleder. Ruhlarını kendisini görmenin özlemiyle, nefislerini kendisinin arzusu ile doyurur (İbnü'l-Arabî 2017: 8/214). Allah, bu kullarını diğer insanlara himmet için gönderir. Merhametsizler bile bu himmetten nasiplerini alırlar.

Nâr-ı aşk

Gel Müderris sūhte ol bil nâr-ı 'ışkuñ kadrini
'ışk ile cān virelüm maqbūl ola imānumuz (G 39/6)

“Gel Müderris, âşık ol, aşkın ateşinin kıymetini bil. Aşk ile can verelim, makbul olur îmanımız.” “Aşk öyle bir kimyadır ki, o ancak can madeninde bulunur. O öyle bir cevherdir ki, kaynağı sadece Allah Teâla'dır. İnsanın yaratılış gayesi, seyr-i cemal ve kesb-i kemaldır. Kamil insan baktığı her yerde bu ilahi hikmeti ve ulvi

güzelliği gören kimsedir” (Soysaldı 1998: 188). Bu kimse aşk ile bu güzellikleri görmeye vâkîf olur. Bu yüzden aşk ateşinin kıymetini bilmek gerekir. Aşk ateşinin insanı kuşatmasının nedeni, insanın ilâhî sûrete göre yaratılmış olması ve Hakk’ın insana ruhundan üflemesinden⁷⁹ kaynaklıdır. Hak, insanı yaratırken kendi isim ve sıfatları ile kuşatmıştır. İnsan, bu isim ve sıfatlarla muhabbeti öğrenir, onunla ahlâklanır ve sonra muhabbet onu kuşatır. Diğer varlıkları da muhabbetin kaynağından ötürü sevmeye başlar. Çünkü muhabbeti insana ilk öğreten Hak’tır. İnsan Allah’ı severken muhabbeti ilerledikçe onu müşâhede etmeye başlar. Bu müşâhede insanın bedeni için besin gibidir ve insan bu besin ile hayata tutunur, büyür, gelişir. Müşâhede arttıkça insanın muhabbeti de şiddetlenir. Özlem, şevk birleşir ve vuslata olan heyecan daha çok artar (İbn’ül-Arabî 2017: 8/180). İnsan, aşk makamındaki hakikatleri idrâk edip, aşkın ateşinde yürüdükçe Hakk’a vâkîf olur. Aşkın ateşi Hakk’a direkt vâkîf kıldığı için onun kıymetini bilmek gerekir. Ateş, Hakk’a yakînlığın artması adına vesîledir, gönle şifâdır.

Bu Müderris sūhte ise nār-ı ‘ışka sūhtedür
Ol sebebdan görinür mir ü gedā yeksān aña (G 2/7)

“Bu Müderris yanmışsa aşk ateşiyle yanmıştır. O sebepten emir ile dilenci ona bir görünür.”

İlâhî aşk bir noktaydı. O nokta uzadı hat oldu, yani zaman ve mekân oldu, varlıklar oldu. Varlıklar şekillerden meydana geldi ve bu şekiller birer harf oldu. Bu sûretlerden oluşankâinatbüyük bir aşk kitabı halinde derc olundu. Çünkü bütün bu varlıklar, makamlar, mertebeler hepsi aşkın eseridir ve aşk olmasaydı bunların hiçbiri vücut bulamazdı. Kutsal bir cevher olan aşkın mâhiyetini, zatını, cüz’î ve küllîhakikatlerini bildirecek anahtar da yine aşktır (Sunar 1982: 97, 102, 104). Yahyâ Efendi de, aşkın aktarılan bu hakikatlerine varmış: “Yandıysam ancak aşkın

⁷⁹ Secde 32/9.

ateşiyle yandım” demiştir. Aşkın ateşi, âşığın içini ve ciğerini yakan bir ateştir. Akli şaşkın, gözü kör hale getirir. İşitme duygusunu giderir, büyük korkuları insana küçük gösterir. Âşığın bütün himmetini sevgili üzerine toplar (Kübra 1980: 120). Bu hasletlere sahip olan âşık Yahyâ Efendi’nin de buyurduğu gibi, “mîr ve gedâyı” bile aynı seviyede görür. Âşık, ne makam tanır ne mansıp. Onun tek bildiği, tanıdığı aşktır.

Şimdi kudsinüñ elinde sübhâ ser-gerdân durur

Sinesinde nâr-ı ‘ışkı kendüsi hayrân durur (B/23)

“Şimdi yüce ahlâklının elinde tesbih şaşkın ve perişandır. Sinesinde aşkın ateşi ile kendisi hayrandır.” Yüce ahlâka nâil kılınan insan için, *Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık* (Tîn 95/4) âyeti onun değerini ortaya koymaktadır. Fazlını göstermek için kullarının gönüllerine bol bol nimet yağmurlarını yağdıran Allah, bu şekilde kullarına yakınlık ve mükâşefe ihsan eder. Bunlar da vuslat ve saâdet delillerindendir (Bursevî 2018: 1/395). Bu güzellikler ile donatılan insan aşk ile şereflenmiştir. Sine gibi yüce bir mekân, aşkı ve ateşini ağırlamakla hayran olarak bu şerefe nâil olmuştur. Aşk ehlinin zikri ihlâsla olduğu için bu zikir kalpte bir ateş meydana getirir ve bu ateş Allah ile kul kul arasında bütün perdeleri yakar. Bu zikir direkt Allah’a yükseltilir (Kübra 1980: 80). İnsan Allah’ı zikretmek için tesbihi aracı olarak kullanır. Ancak aşk sahibi Hak aşkıyla öyle bütünleşmiştir ki, onun her hali, her zikri sadece sevdiği ve onun bu haline elinde duran tesbih bile şaşırır kalır.

4.2.2.5. Âşık ve İlgili Diğer Kavramlar

Âşık

Olursañ âşık ol sen bu maķāma

Ki eksük işlerüñ ire tamama (M 1/59)

“Âşık olacaksan, bu makama âşık ol ki eksik işlerin tamama ersin. Âşık, aşkın boyasıyla tamamen boyanmış kişidir.” Eğer âşık olmak dilerse ancak bu makama, yâni, Hakk’ın aşk makamına âşık ol ki, kendin, nefsin, kulluğun adına ne eksik var ise bunlar tamamlanır. Âşıklar; Allah sevgisinin, kendilerini başkalarının sevgisiyle zevk almaktan alıkoyduğunu, bu dünyada onun sevgisinden alınan hazza yaklaşıp bir haz olmadığını, âhirette de sevgi duydukları zatın yüzüne bakmaktan daha büyük bir mükâfat ummadıklarını” (el-Cevziyye 2013: 176) dile getirmişlerdir. İşte bu âşık olunan aşk makamının hususlarıdır ve dünyada bu aşk makamı ile rızıklananların her işleri tamamlanır.

‘Âşık-ı nakkâş olıgör olma şol şâ’ir gibi
Göz diküp hayrân kıala her gördüğü göz ü kıaşa (G 6/6)

“Nakkâş âşık gibi olmaya çalış sen. Her gördüğü göze, kıaşa göz dikerek, hayran kalan o şâir gibi olma.” Nakkâş, “kitapları resimleyen, kap ve sayfalarını süsleyen, mîmârî eserlerin tavan ve duvarlarını, çinileri, toprak kapları vb.lerini resim ve şekillerle bezeyen süsleme ustasıdır” (Ayverdi 2006: 2/2293). Kısacası nakkâş, her çeşit yeri süsleyen ustadır. Hayranlığını eserlere aksettirendir. Şâir, geniş hayal dünyasına sâhip olduğu için sözü de; boş, heves sözü olarak meşhurdur. Ayrıca Divan şâiri, her gördüğü güzelin farklı bir unsurundan etkilenip mecâzî sevgiliden sıkça bahseder. Yahyâ Efendi de, eğer âşık olacaksan şâir âşık gibi değil de, nakkâş âşık gibi ol, nasîhatinde bulunur. Çünkü nakkâş âşık, aşkı yaratana, kaynağına bakar; şâir âşık da aşkın yaratıldığına hayran olur. Nakkâş âşık, aşkını her yere nakşeder. Şâir âşık, sevgilileri görmekle meşgul olur. Nakkâş âşık; gözü, kıaşı Hakk’ın tecellisi olarak gördüğü için âlemdeki her varlığa “hayret makamı”ndan bakar. Önce tecelliler ile sonra Hakk’ın kendisiyle haşır neşir olur ve eserlerini de bu açıdan verir. Çünkü “tecelli”, insanı Allah’a yaklaştırır, mahlûkatın cefasından kurtarır. Tecelli nuruyla, Allah’ın cemâlini seyredeceklerine yakînen inananlar, Allah’ın cezbeleriyle ona döneceklerdir. “Bu cezbelerden her biri ins ve cinnin amellerine eşittir” (Bursevî 2018: 1/360) müjdesi nakkâş âşığın erişeceği güzelliklerdendir.

İşitmişüñdür ey ‘âşık cenâb-ı Hak mu’allâdur
Revâ mıdur ki gūşuñdan düşeydi ol mu’allâ dūr (G 18/1)

“Ey âşık! İşitmişsindir Cenâb-ı Hak yücedir. O yücenin kulağından düşmesi revâ mıdır?”Kulağından değerini kaybetmesi, kulağından azalması anlamlarına gelmektedir. Burada dilinden, gönlünden düşürme demiyor, kulağından düşürme diyor. Bundan kasıt, dervişlerin zikir meclislerinde Allah’ın zikirlerini sürekli işitmeleridir. Yahyâ Efendi bir dergâhın şeyhi olduğu için burada âşık olarak uyardığı da dervişlerden birisi olabilir. Âşığa, zikir meclislerinde Allah’ın zikrini dinlemekten hiçbir zaman vazgeçme. Zikirle gelmeyen, zikir dinlemeyen bir derviş, Allah’ın zikrini başta kulağından sonrada diğer azalarından düşürür. Bu açıdan değerlendirmekle birlikte kulağını Hakk’ın zikrinin olmadığı yerlerden uzak tut, uyarısı da olabilir. *Hz. Peygamber’e, kıyamet günü Allah katında derece bakımından kulların hangisi daha üstündür? diye soruldu ve Rasûl-i Ekrem, “Allah’ı çokça zikredenler!” buyurdu. Ya Rasûlellah! Dedim, Allah yolundaki gaziden de mi (üstündür)? Buyurdu ki: “Kırılıncaya ve kana boyanıncaya kadar kılıcını kafirlere ve müşriklere çalsa da, Allah’ı çokça zikredenler, derece bakımından şüphesiz ondan daha üstündür* (Tirmizî, Deâvat, 3598) buyurmuştur. Zikrin ne kadar önemli olduğu bu hadisle bildirilmektedir ve âşığın kulağından zikir sesini hiçbir zaman düşürmemesi gerektiği nasîhati yapılmaktadır.

Çalem barmağlaruñ būsıyla yazılır gönül didüm
Didi kimleruñ elinden gelür ‘âşık gönül yazmak (G 47/5)

“Ey sevgili, gönül ancak senin o kalem gibi parmaklarının busesiyle yazılabilir, dedim. Başka kimlerin elinden gönül yazmak gelir ki ey âşık, dedi” Gönül denilen âyinenin yazılması için kalem ve parmağın teması gereklidir. Ancak burada âşığın gönlünü yazabilecek kalem ve parmağa kim sahipse o ancak gönlü yazabilir. Gönlü yazılacak bir kitaba benzetirsek, ilâhî aşk bu kitaptan okunacağı için gönlü de, aşk

ile doldurmak gerekir (Kurnaz 1996: 14/151). Gönlünü aşkla dolduran da “âşık” olarak anıldığı için âşığa bir gönül yazmak kimsenin elinden gelmez. Vücut memleketinin meliki gönüldür. İnsan o melikin dini üzerinedir (Seyyid Mustafa Rasim Efendi 2008: 903). Âşığın da gönlü, dini aşk üzerinedir. Bu gönlü de ancak âşık olan yazabilir.

Şıdķile dergāh-ı Hāķķ’uñ kim olursa ‘āşıkı
Kimseden bir zerre olmaz infı‘āli gönñlümüñ (G 50/4)

“Sadâkatle Hak dergâhının, eşiğinin âşığı kim olursa, kimseden yana bir zerre gönñlümün gücenmesi olmaz.” Sadâkat, “cefâ ve safâda, lütuf ve kâhırde kalbin aynı durumda bulunması”, her durumda Allah’a karşı aynı bağla bağlı kalma, ahde vefâli olmadır (Uludağ 2005: 303). Allah âyetinde, *Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve sâdıklarla beraber olun* (Tevbe 9/119) buyurmuştur. Aşk yolu dâimî siddîkiyet üzere olmayı ister. Hakîkî âşık, kahırla karşılaştığında gösterdiği sadâkatle belli olur. O, Hakk’ın eşiğinden hiçbir zaman ayrılmaz. Hak yoluna tevekkül ve teslimiyetle bağlıdır. Böyle olan kişiye de Yahyâ Efendi, zerrece gönñlünün incinmeyeceğinden bahseder.

Her nefesde hûdur işi kim ki kıldı şükr-i Hû
Āşık-ı ser-bāz olanuñ fikr[i] Hû’dur zikr[i] Hû (G 72/1)

“İşini hû’nun şükrü ile eyleyenin her nefesi hûdur. Cesurca âşık olanın fikri de zikri de hû’dur.”Sevenin tek işi, sevgilisinin zikriyle ilgilenmek ve ona yönelmektir. Allah’ın zikrini yâni kelime-i tevhidi (Allah’tan başka ilah yoktur) söylemek, kıyamette terazide tartılamaz. Çünkü âşık, Hak’ta yok olmuştur ve ondan başkasını görmediği için başkasını da zikretmez (İbnü’l-Arabî 2017: 8/283-284). Aşığın her nefesi zikirdir. Bu yüzden Allah âşık olan kulu için, *Ben kulumu sevince artık onun işitir kulağı, görür gözü, tutar eli, yürür ayağı mesabesinde olurum ve bu*

organlarıyla meydana gelmesini arzu ettiği bütün dileklerini veririm (Buhârî, Rikâk, 89) buyurmuştur.

Ehl-i derdüñ derdine dermâniken tekrâr-ı hû
Sır nedür kim inledür ‘âşıklarî ezkâr-ı Hû (G 73/1)

“Dert ehlinin derdine hû’yu tekrar etmek dermandır. Sır nedir, diye soran olursa; âşıkların zikirlerinde “hû” diye inlemeleridir.” Âşıklar, dert ehlidir. Ancak dertlerine en güzel devâ Allah’ı zikirdir. *Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur* (Ra’d 13/28). Kim aşk derdi ile inlerse ki, bunlar Allah’ı zikirle anan âşıklardır. İşte bunlar sırrı en güzel anlatanlardır. Sırrın tanımını en güzel şekilde açıklayanlardır. Sır, gizlidir, bilinmeyendir. Âşık da, aşk sırrını içinde tutar, Hakk’ın zikirleri ile içten içe inler durur. Aşk hali, makamı sırlıdır. Bu sırrı içten içe Allah’a aşk zikri ile inleyen âşık en iyi bilendir. Âşıkların makamı bu yüzden yücedir. *Bu dünyada iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara (âhirette) iyilik vardır. Allah’ın yeryüzü genişdir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir* (Zümer 39/10).

Vech degüldür ‘âşıkunñ ağıyâre hâlin söylemek
Keşf-i sır câyiz degül illâ meger hem-serlere (G 89/4)

“Âşığın halini başkalarına söylemesi yol değildir. Sırrın keşfini, ne olursa olsun arkadaşlara söylemek câiz değildir.” “Hem-ser, eş, arkadaş, dost” anlamlarına gelmektedir. Aşk hali sırdır. Bu sırrı ehil olmayanla paylaşmamak aşkın kurallarındandır. Âşıktaki sır tasavvufta, “gönül ehlinen ve keşf sahîplerinen başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufî duygular ve bilgiler” anlamlarına gelmektedir. Âşık, “ser verip sır vermeyen serverdir” denilebilir (Uludağ 2005: 317). Allah’ın âşığa bahşettiği bu sır cevherleri, hakikatleri mahremdir, âşığa emanettir. Sûfilerin, hür ve asil kişilerin kalpleri sırrarın mezarıdır, yâni, özgür

kişinin kalbine emanet edilen sır orada ölür ve bir daha dışarıya çıkmaz (Kuşeyrî 2003: 182).

Aşkın dışa yansımaları tabîî, gizlenmesi ise zordur. “Aşk hâkim bir sultandır ki, onun bekçisi sabır ve tahammül, hizmetçisi de duygular ve duyu organlardır” (Erzurumlu İbrahim Hakkı 1991: 3/871) buyrulurken burada, sırları en yakın arkadaşına bile ifşâ etmemek için sabırlı, tahammüllü olmak gerektiği nasîhati vardır.

‘Âşık ciğer kanıyla eylemedin tahâret
Vaşl-ı cânân istemek zî-cehl zî-hamâkat (B/ 10)

“Ey âşık! Ciğer kanıyla temizlenmeden, cânana kavuşmayı istemek cehalet ve ahmaklıktır.” Dîvan edebiyatında âşığın ciğerinden kan dökülmesi sıkça bahsedilen bir temadır. Tasavvufta kan sembolü, Hallâc-ı Mansur’dan sonra sıkça kullanılmıştır (Uludağ 2005: 206). Kan döken âşık, bu yolda nice cefâlara, belâlara, mihnetlere “eyvallah” demiş sabretmiş ve sabrının dışarı tezâhürü kan dökmek olmuştur. Ciğerden kan dökmek, burada âşığın iç temizliği ile dışarıya akseden Ciğer kanıyla temizlik yapılmazsa Hakk’a kavuşmak istemelerindeki niyetleri sahih olmaz. Ciğer kanıyla temizlik bir nevi ciğer kanıyla abdesttir. Bu aşk temizliği, aşk abdestidir ve bu olmazsa niyet olmaz. Niyet olmazsa da amel sağlanmaz. Hepsisi bir bütündür ve bu bütünü sağlayan âşığın ciğer kanıyla kendisini temizlemesidir.

Ahşen-i şekl üzere şol ‘âşıkları bend eyleyüp
Halka-i zikre dem-â-dem döndüren pergâr-ı Hû (G 73/4)

“En güzel şekil üzere o âşıkları bağlayıp, zikir halkasında her vakit döndüren Allah’ın pergeridir.” Pergelin bir ucu merkezinde sabittir, diğer ucu daire çizerek döner. Âşıklar da zikir halkasında aynı pergel gibi merkezde Hakk’a sabit, diğer

tarafından Hak izniyle kâinatta döndürülürler. Pergelinin bir ucu merkezde sabit olmasının nedeni, Hakk'ı merkeze koymak ve Hak'ta sabit kıdem olmaktır. Pergelin diğer ucu ise, zikir ile Allah'tan alınan gücü, himmeti tüm canlılara yaymak, dağıtmaktır. Bir sûfî semâ meclisinde vecde gelip ayağa kalktığı zaman halka şeklinde dönmeye (devretmeye) başladığında, ona katılan dervişler de dönerken halkalar oluştururlar. Bu halkalardan dolayı semâ meclisine “deveran” da denilmiştir. “Şeyhin etrafında halka olup dönen dervişler kutub çevresinde dönen âleme benzetilir.” Yahyâ Efendi'nin zikir halkasını pergele benzetme yapmasının sebebi bu olabilir. “Zikir halkalarının etrafında melekler halka oluşturup zikredenleri kuşattıkları kabul edilir. Bütün bunlar sufilerin zikir halkalarına büyük önem vermelerine, bu halkaları feyiz ve irfan kaynağı saymalarına sebep olmuştur” (Uludağ 1997: 15/359).

Keşf-i zât isteriseñ Hû'da erit cân u tenüñ
Virdi cânlar Hû yolında 'âşık-ı merdâneler (G 13/6)

“Zatın keşfini istersen Allah'da canını ve tenini erit, yok et. Yiğit âşıklar, Allah yolunda canlar verdi.” *Nefsini bilen Rabbini bilir* (Aclûnî, Keşfü'l Hafâ, 2/312)⁸⁰ hadisine göre insanın kendisini bilme, bulma, olma yolculuğunda bedenini, ruhunu Allah'ta fenâ etmesi gerekir. Bu yolculuk insana ruhlar âleminde bahşedilen *Hani Rabbın meleklerle*, “Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman... (Hicr 15/28-29) hakikatini de keşfettirir ve muhabbet, aşk yoluna sevk eder. Hazret-i insan olarak yaratılan Hakk'ın muhatap aldığı insan yaşadığı müddetçe zatındaki yolculuğu tamamlamakla uğraşır. Bu yolculukta nefisini, bedenini, ruhunu *Her nefis ölümü tadacaktır* (Enbiya 21/35) bilinciyle, “ölmeden evvel ölmek” sırrı ile buluşturan âşık-ı merdânelerdir. Candan, nefisten vazgeçmek kolay değildir ve büyük cihattır. “Allah için eziyetlere ve tâatlara sabretmek, Allah'ın emirlerine itâat, nefis ile

⁸⁰ Tasavvufî kaynaklarda sıkça aktarılan bir hadis olsa da senedinin kesin olmadığı aktarılmaktadır.

yapılan cihâddır. Nefsin isteklerine karşı durmak onu uzun emellerinden vazgeçirmektir. Bu da nebîlerin ve sâlihlerin ahlâkıdır” (Bursevî 2018: 1/359).

Ehl-i aşk

İhtiyârsuz ehl-i ‘ışkdan her zamân kim hû gelür
Hazret-i Zât’a o hûdan misk gibi hoş bû gelür (B/16)

“Aşk ehlinden gayriihtiyârî her zaman Allah sesi gelir. O Allah zikrinden hazret-i Allah’a misk gibi hoş koku gelir.” *Adamın biri “Yâ Rasûlellah! İslam’ın (nâfile) ibadetleri bana fazla geldi ve aban (devamlı yapabilceğim) bir şey bildir ki ona sarılayım.” Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Dilinin, devamlı olarak Allah’ı zikri ile ıslak kalması”* (Tirmizî, Deâvat, 3597). Dil sürekli Hak zikri ile ıslak olursa o âşıktan hû kokusu gelir. Misk, “(Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Bu siyah madde ceylandan düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş” (Pala 2002: 337). Burada Allah zikri, misk kokusu gibi etrafa hoş, muazzam bir koku yaydığı için benzetme yapılmıştır. Ayrıca, isteseler de istemeseler de canlıların nefislerindeki zikir alıp verdikleri nefeslerdeki Allah’ın isimleridir. Bu da, “he” sesidir ve çıkan “he”nin çıkış kaynağı kalptir, inen “he”nin kaynağı ise arştır. “Hû” kelimesindeki vav ise ruhun ismidir ve vuslatı kazandırmıştır (Kübra 1980: 141).

‘İşkile Hû Hû didikçe ‘âşık-ı divâneler
Yapılır ma’mûr olur gönüldeki viraneler (G 13/1)

“Divâne âşıklar aşk ile Allah Allah dedikçe, gönüldeki vîrâneler, bayındır, bakımlı hale gelir.” *Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır (Ra’d 13/28)* Gönülden yapılan her zikir kalbî, rûhî her türlü sıkıntılara inşirahtır.

Nefsi, bedeni terbiyenin önemli metodu zikirdir. Zikir ateş olduğu için âşık o aşkın ateşiyle divâne haline gelir ve o ateşle zikrini daha da kavîleştirir. “Hû” kelimesindeki “güzel he”nin aslı kalptendir. Kalp daire biçimindedir ve güzel he’nin yuvarlaklığına buna işaret eder. “Hû” daki “vav” harfinin kaldırılmasıyla, harfteki çokluk, dudak kıvılcaması biter ve zikir kalple yalnız başına kalır. Sonra kalpte kuvvetli hale gelir ve sır noktasına ulaşır. Kalp dairesinin merkez noktası Hakk’tır (Kübra 1980: 141, 144). Kulun kalbi, *Her şeyden iki eş yarattık. O hâlde Allah’a koşun* (Zâriyat 51/49-50) âyetinde bahsettiği üzere ikilikten kurtulup birle buluşunca aşk ile hû zikrini çeker.

Pervâne

Nazar kıldı meger kim şem’-i Hû’ya
Ki cân atup aña pervâne düşdi (G 100/2)

“Kim ki, Allah mumuna nazar kıldı, o ki pervânedir, muma canını atıp, düştü.” Yahyâ Efendi kısa, anlaşılır olan bu beyti ile derin anlamlara yer vermektedir. Hakk’a olan muhabbetini anlatmak için mum ve pervâne mazmunlarını seçer. Mum, ışık veren, aydınlatan, yakan vasıflara sâhiptir ve pervânden üstündür. Pervânenin âşık olarak tanınmasına vesile olan ışıklı bir (şem, çerağ, vb.) nesnenin olmasıdır (Tolasa, 2001: 304). Burada; seven, sevilen vardır ki, onları bir eden varlık muhabbet, aşktır. İki de bu kelime de yok oldukları için seven, sevilen niteliğini de taşır. Aslında bu nitelikler muhabbeten dolayıdır yâni hepsi yalnızca bir kelimedede birleşir. Pervâne, muma âşıktır, bu âşıklık hâminden dolayı etrafında önce uzaktan halka şeklinde döner. Bu âşıklık hâli sevdiğini daha çok tanıyıp, onun esmâ, sıfat ve fiillerini gördükçe ona olan iştihaki ile artar ve vuslat ister. Bu sebeple pervânenin halkası daralır. Hâlbuki halka daraldıkça ateş artar. Aslında ateş onun yüreğinin ateşidir ve mumun ateşi artık onu etkilemez. Yüreğinin ateşi öyle bir makama gelmiştir ki, muma atlamaktan başka bir çaresi yoktur. Çünkü o artık mum olmuştur. Fenâ makamında yok olduğu için mum ile bekâ, yâni cem olunca mumda

kendisini görür ve yok olur. Hacı Bayram-ı Velî'nin: “Yanmada derman buldu bu gönlüm” (Bayramoğlu 1983: 2/227) ifâdesini yaşar.

4.2.2.6. Yâr, Cânan ve İlgili Diğer Kavramlar

Yâr/Yârân

Hû di cân vir ey Müderris şâdıķiseñ kavlüñe

Dimeyesin yâre tâ da'vâda yalan olmuşuz (G 38/5)

“Yâr, yâran, cânan, cânâne, dilârâ, dilrübâ...” gibi mecâzî sevgili için de kullanılan kavramlar ilâhî sevgili olan Allah, Hz. Peygamber, mürşit-i kâmil için de kullanılır. Tasavvufta yâr, “sevgili, dost” anlamlarına gelmekle birlikte, “Tüm yaratıkların suretlerini oluşturan ilahi sıfatlar ve Zat-ı Hakk'ı temaşa” (Uludağ 2005: 386) olarak da geçmektedir.

“Ey Müderris! Eğer sözüne sadık isen, hû deyip can ver. Yâre sözümüzü tutamadık, davamıza sadık olamadık, demeyesin.” Davadan kasıt, söze sadık olmak demektir. Bu dava, *Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi (A'raf 7/172) olarak geçen Allah'ın insanoğlundan ruhlar âleminde aldığı sözdür. Bu, âşık için dünyada aşk üzere yaşaması ve aşk üzere can vermesi gerektiğinin sözüdür. Âşığın, aşk davasındaki sadâkatinin göstergesi olan sözüdür. Yahyâ Efendi bunun da ancak “hû zikri” ile gerçekleşebilceğini söyler. Yunus Emre de: “Cânını aşk yoluna vermeyen âşık mıdır? Cehd eyleyip ol dostu ermeyen âşık mıdır?” (Tatçı, 2015: 132) diyerek aşk yoluna can vermeyi benzer şekilde dile getirmiştir.*

Ey Müderris gözünü sen dahı gafletten uyar

Uyarur kendü uyanmayı cebile i yâr (Müseddes-i Mütেকerrir/ 9)

“Ey Müderris! Sen de gözünü gafletten uyar, sakındır. Kendi uyanmayı zorla uyandırır yar.” Uyanık olmama, habersiz bulunma, farkına varmama, kulun Allah'tan habersiz olması haline “gaflet” denir. “Dünyayı veya bütün mahlûkatı, Allah'ın yarattığı ve sıfatlarının tecellî ettiği bir yer olarak düşünmeden, dünyadaki hayatını sürdüren, âleme nazar dediğimiz düşünce, tefekkür gözü ile bakmayan, ondaki ince ve hikmetli işleri göremeyen kişiye de gafil denir” (Cebecioğlu 2014: 87). Allah, insanın gafletten uyanması için sürekli uyarılar gönderir. Bu bazen bir rüyâ bazen bir musibetle olur. Ancak insan başına gelen hayra şükretmez, şerre de tevbe etmez, gafletten uyanmazsa, Allah'ın zorlamasıyla daha şiddetli bir uyarıya mâruz kalabilir. İnsan; halvet, zikir, oruç, temizlik, susma gibi hususlar ile birlikte dünya adına hatıra gelenleri kovma, yok etme, Allah ile râbîta ve arzuları tevhit ile birleştirme amellerinde olursa kalbi gafletten, pastan temizlenir, parlar (Kübra 1980: 140). Kalbi kirlerden arınan insan da gafletten uzaklaşır ve Hakk'ın cebrî yerine manevî güzelliklerine nâil olur.

Gel imdi bir nefes cānum seni Hū'dan ırağ itme

Diyessin yâre karşı hū iricek 'İd-i Kırbān'a (G 80/8)

“Bir nefes canım, gel şimdi, seni hū'dan uzak etme. Yâre karşı hū ile Kurban Bayramı'na erecek, diyessin.” Burada “hū”dan kasıt Allah'ı zikirdir. Yahyâ Efendi nefesine: “Kendini Allah'ın zikrinden gayrı düşürme” uyarısında bulunur. Zikrin özelliklerinden biri de belirli bir vaktinin olmayışıdır ve nefes sürekli Hakk'ı zikretmekle memurdur (Kuşeyrî 2003: 303). Sürekli zikreden insan zamanla Hakk'ın aşk makamı ile şereflenir. Aşk, kendisinden başka varlık kabul etmediği için âşığın nihâî noktası da vuslatında yâre karşı kurban olmaktır. Çünkü Şibli hazretleri aşk için: “Aşkın hakîkatî, sende hiçbir şey kalmamacasına kendini bütünüyle sevdiğine vermindir” buyurmaktadır (Sülemî 2017: 83).

Hû di cānum Hû di dervîş Hû'ya Hû'dan hû gelür

Hû di dervîş Hû di cānum yâre Hû hoş hû gelür (B/15)

“Hû de canım, hû de dervîş; hû'ya, hû'dan hû gelir. Hû de dervîş hû de canım; yâre hû hoş-tabiat gelir.” Hz. Peygamber: *Rabb'ini zikreden/ hatırda tutan kimse ile Rabb'ini zikretmeyen/ hatırda tutmayan kimsenin durumu diri ile ölüünün durumu gibidir* (Buhârî, Deâvat, 2086) buyurmuştur. Burada “hû” kelimesinin tekrarı dervîşin “hû” zikrini sürekli söylemesi gerektiğini vurgulamak içindir. Seriyü's-Sakâtî Allah tarafından indirilen kitaplardan birinde zikri sürekli olan kul için: “Kulumun üzerinde gâlip olan hâl zikrim oldu mu, o Bana âşık olur. Ben de ona” diye yazıldığını bildirmiştir. Yine Allah, Hz. Davud'a: “(Kullarım!) benim (benim ihsan ve fazlım) ile ferahlanınız, zikrimi nimet biliniz” diye buyurmuştur (Kuşeyrî 2003: 304). Dervîşin “hû” zikrini çekmesi, Hakk'ın kulunu hatırlaması, kuluna bu zikri çekmesi için izin vermesi ile gerçekleşir ve bu zikir devam ettikçe, kulun fitratına hoş hale gelir.

Cânân, Cânâne

Bi-tevaqquf sa'y ider ten kûy-i cānāndan yaña

Mā'il olmışdur meger ki 'aql ü cān andan yana (G 1/1)

“Beden durmadan sevgilinin bulunduğu yere varmak için çalışıp çabalar. Meğerki, akıl ve can ondan yana meyletmiştir.” Cânân, “Yar, sevgili, Allah, Rab” anlamlarına gelmekle birlikte, tüm varlıkların Allah'ın kayyumiyet, yânî varlıklarını koruyup, sürdürdükleri, sıfatı anlamına da gelir (Uludağ 2005: 83). Burada cānân'dan kasıt mecâzî sevgili de olabilir ancak gazelin devam eden beytinde ilâhî aşka değinmesi hasebiyle cānân ile kast edilen; Allah, Hz. Peygamber ya da mürşit-i kâmil olabilir. Çünkü beden cennette Allah'ın cemaline, Hz.

Peygamber'in komşuluğuna kavuşmak için sürekli çabalar. Beden çabalarken akıl ve can da çoktan bedene bu yolda meylederek yardımcı olur. Hepsi sevgiliye kavuşmak için bir bütün halinde çalışarak mücâdele eder.

Sâye-i divâr-ı cānāndur baña şûfi behişt

Bahtuñ el virse gelürdüñ sen de Rıdvān'dan yaña (G 1/2)

“Ey sūfi! Sevgilinin duvardaki gölgesi bana cennettir. Bahtın el verse, sen de Rıdvān'dan yana gelirdin.” Sūfi, “Arapça, yünlü, yün giyen anlamına gelen, Hakk'a vâsıl olan kişiye” denir. “Sūfi kendi nefsinde fanî, Allah ile bakîdir. Sūfi, nefsin alışkanlıklarından kurtulmuş, hakîkatlerin hakîkatine ulaşmıştır” (Cebecioğlu 2014: 243). Burada “duvardaki gölge”den kasıt, Hakk'ın kâinattaki tecellileridir. Âşık için Hakk'ın duvardaki gölgesi bile dünyada cennet misâldir. Çünkü her baktığı yerde sevdiğini görür, onun ile haşır neşir olur ve direkt ona, rızasına yönelir. “Rıdvān, cennetin kapıcısı olan melek, hoşnutluk, rızâ” (Ayverdi 2006: 3/2583-2584) anlamlarına gelmektedir. Yahyâ Efendi bu kelimeyi iki anlamıyla da kullanmıştır. “Sūfi, senin de nasibin el verse, bunda nasibin olsa, Hakk'ın Rıdvān cennetine, rızâsına doğru gelirdin” demektedir.

Bu Müderris sūhteye cānān iderdi çok kerem

N'eyleyem şeytān raķib var arada ifsād ider (G 21/5)

“Bu Müderris âşığa, sevgili çok iyilik ederdi. Ne yapayım, rakip olan şeytan var, o işi fesâda uğratar.” “Cānān olan Allah, âşık Müderris'e şeytan olmasa çok iyilikler ederdi” diyerek insanın aşk yolunda sürekli nefsi ve şeytanyla mücâdele verdiğini anlatmaktadır. *Ey Âdemoğulları! ...şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır* (A'râf 7/27) âyeti şeytanın insanla sürekli mücâdele içerisinde olduğunun göstergesidir ancak Allah kullarına aşk yolunda

sürekli yardımcı olandır. Şeytan, insanın kıyamete kadar aşk yolundaki büyük bir rakibidir. Çünkü o da Allah'ı severken sonrasında Allah'a karşı gelmiştir. Âşıklar, Allah'ı hakîkî, ihlâsla sevenler oldukları için onların en büyük düşmanı bu sebeble şeytandır. Dîvan edebiyatında sevgilinin âşığı kıskandırdığı, âşığa sürekli eziyet çektirmek için kaçtığı kişi de “rakip”tir. Bundan hareketle burada rakibin özelliklerini, sevgilisi ile arasına girmesi, sevgiliyi kendisine yaklaştırmaması açısından, şeytanın özelliklerine benzetir.

Nefs ü rûh u kalb ü ‘aqlum cem’ olup cānānile

‘İş-i vahdet sürdiler bir ulu bayram itdiler (G 17/4)

“Sevgili ile nefsim, ruhum, kalbim, aklım bütün olup vahdet ile yaşadılar. Böylelikle bir ulu bayram yaptılar.”

“Binaenaleyh gerçek itidâle nispetle en yakın olmak, ulvî akıllara ve nefislere nispetle en şerefli ve üstün ruhu kabul etmeyi istilzam eder; kâmillerin nefisleri bu itidâl dairesinin noktasında taayyün etmişlerdir” (Konevî 2012: 82). Ruh, akıl ve nefis kavramları yaratılış gayeleri ile buluşunca insanın hayatı dengeye, düzene girer. Bunların her birisi insanda “benim dediğim olsun” diye inat ettikçe insan Hak’tan uzaklaşır ve kesret yurdunda kaybolur. İnsanda hayatî dengeyin olabilmesi için her âzânın ikilikten tecrîd edilmesi gerekir. Bu da, “vahdet-i vücüt” anlayışını yâni Hak’ta bir, tek olma bilinciyle olur. İnsan aczini, fakrını fark edip Allah’ın yüceliği ile kuşatıldığı şuuruyla yaşadıkça onun vahdet denizinde yüzer. Çünkü insanda ancak bir sâdır olur, o da Hak’tır (Konevî 2012: 98). İnsan yaratılış amacıyla buluşunca akıl, ruh ve nefis Hakk’a teslim olduğu için beden barış selâmeti ile yüce bir bayram yapar.

Ḳurb-ı cānān isteyenler itdi ḳurbān cānını

Fikr-i nām u neng iden kendüyi bed-nām [itdiler] (G 17/6)

“Sevgiliye yakınlık isteyenler canını kurban etti. Şan, şöhret fikrinde olan kendisini kötü nâm sahibi yaptı.” Âşığın aşkı güçlendikçe, sevgiliye kavuşma zevki de artar. Âriflerden biri, dünya düşkünlerini zavallı olarak tanımlar ve dünya zevklerinin gerçek tadına varmadan dünyadan göçer gittiklerini ifade eder. “Hakîkî dünya zevki nedir?” diye ona sorarlar. Ârif: “Allah sevgisi, onunla yakınlık, ona kavuşma şevki, isim ve sıfatlarını bilmek, tanımak” olarak tanımlar (El-Cevziyye 2013:165, 175). *Fakat sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret, daha hayırlı ve süreklidir* (A’lâ 87/16-17) âyeti de şan, şöhret ile dünyayı tercih edenlere uyarı mâhiyetindedir.

Diyüp Hû virdi Hû yolında cânın
Şükür kıldı ki cân cânâna düşdi (G 100/3)

“Allah deyip Allah yolunda canını verdi. Şükretti ki, can sevgilisine kavuştu.” Allah’ın bu kâinatta yarattığı en değerli varlık insandır ki, onu kendisine bizzat muhâtap almış ve bütün varlıklardan üstün kılmıştır. İnsan için ise, en değerli varlık canıdır. Canını şerefli hale getirene veren insan hakîkî vuslatına ermiş olur. Eşref-i mahlûkat olan insan, *Şüphesiz Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır* (Tevbe 9/111) ve *Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” derler* (Bakara 2/156) âyetlerinin bilinciyle canını Allah diyerek Allah’ın yoluna fedâ edendir.

Bi-ğamdi’llâh Müderris kim naşibüñ oldı hû hûdan
Ola ki hû diyüp âhir viresin cân cânâna (G 80/9)

“Hamd ile Müderris nasibin olduhû hû’dan. Ola ki âhirinde de hû deyip canını sevgiliye veresin.” Âhirinde kelimesinden kasıt, son nefestir. *Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin* (Bakara 2/152)

âyeti Allah'ı zikretmekle nasiplenmek adına uyarı mâhiyetindedir. “Nasibin hû hûdan oldu derken de, hû hû zikrini çeken dervişler” gibi oldun anlamında kullanılmış olabilir. Allah'ın zikrine devam, tâliplerin üzerine kuvvetli farzdır. Nitekim âyette, *Onlar ayakta, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar* (Âl-i İmrân 3/191) buyrulmuştur. Bu âyette geçen ayakta durmaktan kasıt “gündüz”, oturmaktan kasıt “gece”, uyumaktan kasıt da, “darlık-genişlik, sıhhat-hastalık, zenginlik-fakirlik, saygınlık-zillet” gibi hususlardır (Geylânî 2015: 790). Bu âyetler ve bahiste geçtiği üzere Allah'ı sürekli zikreden kul, son nefesinde de O'nu zikrederek vuslata erer.

Kaça bizden tañ mıdur şol sevgüli cānānumuz
Ten za'if olduğça kaçmağa tutar yüz cānumuz (G 39/1)

Yahyâ Efendi: “Şaşılır mı o sevgili cānanımız bizden kaçsa, ten zayıflığından kaçmaya yüz tutar canımız.” Bu beyitten sonra yer alan beyitler tasavvuf içerikli olduğu için “cānan” kelimesi ile burada ilâhî sevgili kast edilmiştir. Âşık, aşktan dolayı o denli kendisinden geçmiştir ki, ne yer ne içer ne uyur. Bundan dolayı bedeni zayıflar ve ölmeye yüz tutar. Çünkü aşk ateşi cümle âzâya erişir. Ve tadrîc ile âşıkın bātınını yıkar, pak hale getirir. Âşık da, bu hallerden ötürü sürekli havf, ümit, kabz ve bast gerçekleştiği için (Nesefî 2009: 132) burada bahsedildiği üzere yemeden içmeden kesilme ile ten zayıflığı söz konusu olur.

Gerçi der küncem veli tenhā neyem
Âşinā-yı cānib-i cānāneyem (G 58/1)

“Bir köşede olsam da yalnız değilim. Sevgilinin olduğu tarafın aşinasıyım.” Bu beyt de, diğer beyt gibi kendisinden sonraki beyitlerin tasavvuf içerikli olması hasebiyle burada ele alınmıştır. “Köşede olmak” dan kasıt halvete çekilmek olabilir. “Halvet, safvet ehlinin sıfatı; uzlet, vuslat ehlinin emmaresidir.” Bir müridin halvet halini

yaşaması şarttır. Allah, bir kulunu günahlardan uzaklaştırmaya, ibâdet ve tâatta bulunmaya yönlendirmeye murad ederse, yalnızlık hali ile yakınlık kurmasını sağlar (Kuşeyrî 2003: 197, 200). Bu yalnızlık hali, halvettir. Bir köşeye çekilip yalnızca Hakk'ı tefekkür, tezekkür, mükâşefe, müşâhede etmektir. Halvette olan sūfî, bu vasıflarla Hak ile olduğu için sevgilinin tarafına âşinalığı kesbeder.

Yanalum sūht'olalum tur ı Müderris berü gel
İrtibât-ı der-i cānâne ise maṭlabumuz (G 37/6)

“Sevgilinin kapısına ulaşmak istiyorsak, dur ey Müderris, beri gel de yanalım, âşık olalım.” İsteğin Hak kapısına bağ kurmak ise bu ancak âşık olup yanmak ile gerçekleşir. Gezinen, dolaşan Müderris gel de, Hakk'ın kapısına yanıp, âşık olmakla irtibat sağla. Çünkü gezinmekle, dolaşmakla bu irtibat sağlanmaz. İnsanı Allah'a yaklaştıran yüce yakınlık aşktır. Aşkın girdiği beden yalnızca Hak ile irtibatlanır. Çünkü o bedende diğer her varlık yanar, kül olur. Cehennem şöyle nidâ eder: “Ya Rab! Günahkârları benim ateşimle azap etmekle korkuyorsun. Beni dahi cezalandırmayı murad buyurur isen ne ile azap ederdin?” Allah: “Daha yakıcı olan ateşimle azap ederdim” buyurur. Cehennem bu sefer de, kendi ateşinden daha şiddetli, kendisinin dahi onda azap çekebileceği bir ateşin var olup olmadığını, sorar. Cenab-ı Hak: “Benim âşık-ı sâdıklarımın derûnunda bir aşk ateşi vardır ki, o ateşe seni atsam yanıp kül olmaklığın şüphesizdir” (Sultan Veled 2015: 58).

Dilârâ

'Aceb düşdi benüm gönülüm çü bir cāy-ı dil-ārāya
Bulmaya bunuñ mislin cihānı ger dil araya (G 81/1)

“Benim gönülüm mademki bir gönlü süsleyen sevgilinin mahaline düştü. Gerçi, cihanda bunun dengi bir gönül arasa da bulamaz.” Bu beyitte gönlün düştüğü dilârâ Allah, Hz. Peygamber ya da mürşid-i kâmilidir. Bir sonraki beyitte “Mecmaü'l-

bahreynden (iki denizin birleştiği yer)” bahsedildiği için Yahyâ Efendi’nin bu beyitte “dilârâ” ile kast ettiği Hz. Hızır olabilir. Evliya Çelebi (2008: 1:2/412), Yahyâ Efendi’nin her cuma gecesi dünyayı terk ederek Hızır Peygamber ile buluşup ondan ledün ilmi aldığını ifâde etmiştir.

Dilrübâ

Dil-rübâlarda benüm gönüm kapan ’âlem kapar
’İlm-i esmâyı melekler kapımaz Âdem kapar (G 30/1)

“Benim gönüm, dilrübâlardadır (gönül çalan o sevgililerdedir). Gönümü kapan/çalan âlemi de kapar/fetheder/anlar. Çünkü esmânın ilmîni melekler yakalayamaz, Âdem yakalar.” Burada “esmânın ilmîni melekler yakalayamaz” derken, “esmânın ilim sırrına melekler eremez, Allah onu Hz. Âdem’e nasip etmiştir” anlamı kastedilmiş olabilir. Ayrıca burada “gönüm dilrübâlardadır” dese de aslında: “Gönül çeken o güzeller benim gönümün peşindedir. Çünkü biliyorlar ki gönüm, esmâ ilminin mekânıdır. Esmâ ilmi ise, Allah’ın gölgesi olan âlemi anlamının anahtarıdır. Eğer gönümü çalabilirlerse âlemin de sahibi olabilirler ” demektedir.

Bu beyit şu âyetlere de telmih yapmaktadır:

Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti. Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi. Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler. Allah, şöyle dedi: “Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.” Âdem, meleklerle onların

isimlerini bildirince Allah, “Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi (Bakara 2/30-33).

Allah bu âyetlerde geçtiği üzere Hz. Âdem’e ve tüm insanlığa esmânın ilmini öğreterek onları şerefli bir pâyeye yüceltmıştır. Gönül de, Hakk’ın ve esmâlarının tecelligâhı olduğu için Yahyâ Efendi o yüce mekânı da ancak esmâ ilmine muttali olanların kaplayacağını söyler. Çünkü kalp, “ilahi hitabın mahalli ve muhatabı” şerefine nâil olan Allah’ın evidir. Allah’ın isim ve sıfatlarının en mükemmel tecellî ettiği aynasıdır (Uludağ 2005: 205).

4.2.2.7. Gönül

‘Özrüni sen kıoma elden ey dil-i divâne gel
Ulular eksükliğin anuñla itmâm itdiler (G 17/8)

“Ey divâne olan gönül gel! Sen özrünü, hatanı, kusurunu ele al. Ulu olanlar eksikliklerini onunla tamama erdirdiler.” Burada geçen “gönül” mazmunu, Dîvan edebiyatı, Halk edebiyatı ürünlerinin en önemli ve en çok işlenen konularındandır. Farsça dil, derun; Arapça kalb, hatır: Türkçe yürek kelimeleriyle de sıkça kullanılmaktadır. “Dîvan edebiyatında teşhis ve tecrid yoluyla adeta ikinci bir âşık hüviyetinde ele alınır” (Kurnaz 1996: 14/150). Gönül, aşka ev sahipliği yapar ve aşkı gönülden başka taşıyabilen bir mekân yoktur. Gönül, aşkın eline düşmekten divâne olur. Aşka teslim olan aklî melekeler de sürekli aşkın buyruğundadır. Âşığın bütün azaları aşka “eyvallah” dediği için âşık, aşk gemisinin rotasında hayatını sürdürür. Yüce olan herkes de aşkın rotasında yücelmiştir, tamama ermiştir. Yahyâ Efendi de burada gönlüne hitap ederek, sen de aşkın bu güzel divaneliğine kendini kaptır, aşk yolundaki hatanı, eksiklerini gör, yine bunları aşkla tamama erdir, demektedir. Çünkü Hz. Peygamber kalp için şöyle buyurmuştur: *Uyanık olunuz! Cismın içinde bir lokmacık et vardır ki, iyi olursa bütün cesed iyi olur, bozuk olursa*

bütünü cesed bozulur. Dikkat edin! İşte o (et parçası) kalbdır (Muslim, Musâkat, 107). İnsanı maddî ve manevî olarak ayakta tutan organ, kalptir. Oadaki manevî eksikleri aşkla tamamlayan insan Hak katında ulular zümresine erişir.

Gönül bahrinde meknûnı ne bilsün sâyir-i sâhil

Derûn-ı dürr-i deryâyı yine deryâ bilür dirler (G 14/2)

“Gönül denizinde gizli olanı sahilde gezinen ne bilsin. Deryânın derinliklerinde olan inciye yine deryâ bilir, derler.” Gönül Hakk’ı ağırladığı, Hak’tan gelen tecellilere kaynak olduğu için deryâ, umman misâlidir. Semavat ve yere sığmadım, mümin kulunun kalbine sığıdım (Aclûnî, Keşfü’l Hafâ, 2, 230)⁸¹ bunun en güzel timsalidir. “Bahr, Hakk’ın sonsuz olan sıfat ve zat makamı ki, bütün eşya ve varlıklar bu sonsuz ummanın dalgalarıdır” (Uludağ 2005: 64). Gönül de, bu ummana yer açan kutsal mekândır. Sahilde olan, deryâdan çıkan kişidir. O, denizde olan inciye sahilden bakarak nasıl bilebilir ki? Denizde var olan inciye yine denizde olan, denizle haşır neşir olan bilir. Vahdet denizinde zerresini yok eden, Hak ile fenâ-bekâ bulan inciye bilir. Buradaki inciler, Hakk’ın hakikat, marifet, muhabbet cevherlerinin incileridir ve Hak’ta kendisini yok etmeyen kişi bu incileri bilemez, bunlara vâkif olamaz.

Mevce gir ey dil gine cüş eyle deryâlar gibi

Yâre karşı yaşuñ akit cüy-ı şahrâlar gibi (G 108/1)

“Ey gönül! Vur kendini dalgalara, yine deryâlar gibi coş. Yâre karşı, çölde akıp duran ırmaklar gibi gözyaşı dök.” Mevc, “mutlak varlığın, kâinatın mertebesinde peyda olan tecellileri, âlem ve adem mutlak vücudun, vahdet denizinin dalgalarıdır” (Uludağ 2005: 246). Burada gönle hitâben: “Kendini Allah’ın tevhidinde öyle fenâ eyle ki, o tevhitte yok ol sonra o tevhit ile var ol” demektedir. Gönül bu makama

⁸¹ Tasavvufî kaynaklarda sıkça aktarılan bir hadis olsa da senedinin kesin olmadığı aktarılmaktadır.

ancak Hakk'ı gözyaşı ile zikrederek erişebilir. Bu gözyaşına sebep aşkın ateşidir. Aşk bir ateştir ve bu ateşin mekânı gönüldür. Bu ateş göz yolundan gönle düşer ve gönülde tavattun eder (Nesefî 2009: 131).

Gönlün Hak'ta yok olabilmesi için sürekli Hak ile haşır neşir olması, O'nu zikretmesi gerekir. Çünkü gönlün dâimî ziyaretçisi Hak'tır. Hakk'ın vahdet denizine giren gönül, orada Hak ile sabit kıdem oldukça orası tamamen Hakk'ın mekânı haline gelir. Bu makamın olması için Yahyâ Efendi çöl kadar gözyaşı dökmek gerekmektedir diyerek, çok fazla ağlamak gerektiğini vurgulamaktadır. Gözden dökülen gözyaşı gönle iner ve gönül de, Hakk'a olan zikri, muhabbeti ve aşkı arttırır. Hakk'ın vahdet denizi olan gönle akan bu gözyaşları insanı o denizde Hak ile var eder. Bu beyitte Yahyâ Efendi; fenâ, bekâ, cem ve cem'u'l- cem makamlarına yer vermiştir. Derviş, her şeyin Hak ile kâim olduğunu gördüğü zaman buna “cem makamı”, halkı görmeme, kendi varlığındaki şuurunu da yitirme, Allah'tan başka her varlık hakkındaki duyarlılığı kaybetme ve sadece Hakk'ın tecellileri ile meşgul olduğu zaman buna da “cem'u'l- cem makamı” denir (Kuşeyrî 2003: 159). Bu beyitte geçtiği üzere gönül Hakk'ın deryâsına daldığı zaman bu anlatılanlardan geçmiş, Hakk'ta bâkî olmuş ve bu makamını da dâim hale getirmiştir.

Cân u dilden Hû diyel'den eylemişüz terk-i cân

Yimezüz biz cân gamın bu yolda kurbân olmuşuz (G 38/4)

“Can-ı gönülden Allah dedikten beri canı terk eylemişiz. Can gamını yemeyiz, bu yolda kurban olmuşuz.” Canı terk etmek, fenâ makamına işârettir. Ancak canı terk edebilmek için ihlâsla, aşk u şevkle Allah demek gerekir. İnsanın istek, arzu ve hevesleri canın gamlarıdır ve bunları terk eden insan Hak yoluna kendisini fedâ ederek, kurban olmuştur. Zikir, fenâ makamına ulaşmanın temel şartıdır. Çünkü fenâ, “kulun (nefsânî ve behimî) haz ve arzularından fâni olması, (kendisinden geçerek) temyiz özelliğini kaybetmesi, daima içinde kendini yok ettiği varlıkla

meşgul olduğu için eşyadan da fâni olması” anlamlarına gelmektedir (Kelâbâzî 1992: 182-183). İnsanın bu özelliklere kavuşması da ancak gönlünde Allah dışındaki her varlığı yok edip can-ı gönülden Allah demesiyle mümkündür. Dâimî zikir, râbîta insanı fenâ makamına kavuşturur. Sevenin Hak’ta ölmeden evvel ölmesi ile fenâ halini bulması onun şehâdetidir (İbnü’l-Arabî 2017: 8/262), Hakk’a kurban olmasıdır.

Müderris gerçi murğ-ı sūhte-dildür

Niçe ‘ankā uçurmuşdur yuvadan (G 71/7)

“Müderris, gönlü yanık bir kuştur, yuvadan nice anka uçurmuştur.” Divan şiirinde, anka kuşu ile ilgili inanç, efsâne ve rivâyetlere sıkça yer verilir. Anka, “Simurg, Sireng” adlarıyla da anılır. “Anka’nın renkli tüyleri, yere konmaması, görünmezliği, kanadı, mekânının tam olarak bilinmeyişi, ünü, küllerinden yeniden ortaya çıkması, yuvası, avlanamaması, lâ-mekân mülkünde ya da Kaf’ta uçması vb. özellikleri” klasik şiire konu olmuştur (Batislam 2016: 45). Ayrıca anka kuşu, kanaat sahibi ve alçakgönüllü oluşu (Pala 2002: 34) ile de anılır. Burada yuva, gönüldür. Gönülden Anka uçurması ile kastı, kendisini mânâ Anka’sı olarak nitelendirmesi ya da mânâyı Anka’ya benzetmesinden (Batislam 2016: 45) ötürü de olabilir. Yahyâ Efendi bu yuvadan nice ankalar uçurarak, Hakk’ın sırlarına, manevî makamlarına yükselmiştir. Anka kuşu tasavvufta “heyula”yı, yâni, “görülmeveni, mevcut olmayanı” temsil etmektedir. O sadece varlığı mâkul olandır (Uludağ 2005: 41). Anka kuşu sırlı bir kuş olduğu için tasavvufta sırlı makamlara uçmayı da temsil etmektedir.

Bu Hū’nuñ odına yanup dil ü cān terkin urduñsa

Senüñdür hūyile meydān gel imdi hū di meydana (G 80/3)

“Bu Hû’nun ateşine yanarak gönül ve can varlığını ortadan kaldırdın ise şimdi hû ile meydan senindir, gel şimdi hû de meydana.” Fenâ ve bekâ makamlarına girdiyen artık zikir meydanı senindir. Hû ile meydana gelmek, meydan zikrinde hû zikrini çekmektir. Burada gönül ve can varlığını ortadan kaldırmak ile fenâ makamına ermeyi kast eder. Sâlik, nefs-i emmâre mertebesinde lâ ilâhe illallah, nefs-i levvâme mertebesinde Allah, nefs-i mülhîmede ise, hû ismiyle zikir yapar; böylece sırasıyla tevhîd-i ef’âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât makamlarına ulaşır (Türer 1998: 18/261). Bu makamlar ile buluşan derviş, hû zikri ile hemdem olmuştur ve meydana da hû diyerek girer. Ayrıca, mutasavvıf şâirlerin hû kelimesiyle biten şiirler söylemeleri de yaygın bir gelenektir. Özellikle tekkelerde zikir öncesinde, esnasında ve sonrasında hû ilâhîleri yaygın şekilde okunur.

Şular kim cānile dilden didiler hū vū yā men hū

Olar ser-bāz[1]dur Hū’nuñ girürler çarḥ-ı cevġāna (G 80/4)

“Şunlar kimdir, can u gönülden “hû ve yā men hû” dediler. Onlar korkusuzca hû’nun dönen devranına girerler.” “Hû ve yā men hû” zikri, Hz. Ali’nin sıkça söylediği (Türer 1998: 18/261), “Ey o ki, ondan başka olmayan” anlamlarına gelen bir zikirdir. Bu zikirle insan beşerî benliğini unuttur, her varlıkta, nesnede, eşyada ilâhî tezâhür ve tecellisi bulunan Hakk’ı temâşâ eder, O’nun sıfatlarının tecellisine mazhar olur. Zikir devam ettikçe sâlik bu seyrinde kendisini yalnızca Allah ile beraber hisseder. “Bu durum beşerî hataların ve günahların terk edildiği, kişinin bütün duyularının ilâhî aşk ile dolduğu durumdur” (Tenik ve Göktaş 2014: 264-265). Âşık ihlâs ve ihsan ile Allah’a zikreder. *Onlar ayaktayken Allah’ı anarlar* (Âl-i İmrân 3/191) âyetine dayandırılan bu zikire “Hak sabit, halka Hakk’a devreder” görüşüyle “devrân” adı verilmiştir. “Devrân, kelime-i tevhîd ve ism-i celâl ile başlayıp “hû” ismiyle devam eder.” Hû zikri, sağdan sola ve kalb üzerine sesli olarak darb ile yani kalbe vurarak yapılır. Devrânın sonu yine hû zikriyle bitirilir (Tatçı ve Kurnaz 2016: 16-17). Bu zikri can u gönülden çeken âşık korkusuz bir şekilde Allah’ın devran zikrine girmiştir.

Yüzüm şu gibi sürerem zemine
Araram bir devâyı dil gamına (M 1/32)

“Yüzümü su gibi zemine sürerim. Gönül gamına bir devâ ararım.” Yahyâ Efendi aşk yolundaki gönül gamına devâ için; aczini, fakrını bildirerek yüzünü su gibi yerle süreceğinden bahseder. Âşğın gönlü bu dünyada her zaman hüznüldür, gamlıdır. Hakk’a vuslat arzusu ile gönül gamı artar durur. Mevlânâ (1971: 1/15) bunu: “Bizim gamımızdan günler, vakitsiz bir hale geldi; günler yanlışlarla yoldaş oldu” diyerek ifâde eder. Su ise, hayat kaynağıdır, akmadığı, girmediği yer yoktur. Bu yüzden Yahyâ Efendi de, su gibi zeminde akarak, gönül derdime bir devâ yolu bulmaya çalışırım, demektedir.

4.2.2.8. Bezm Ehli, Şarap, Kadeh, Meyhâne

Bezm Ehli

Müderris varise idrāküñ ol pāk
İçür bezm ehline her dem tolu cām (G 66/7)

Tasavvuf edebiyatında “bezm ehli, şarap, kadeh, meyhâne” gibi kelimeler sıkça yer alır ve bu kelimeler bir bütün halinde değerlendirilir. Bunların her biri semboldür ve derin anlamları vardır.

“Ey Müderris! Varise idrakin pak, temiz olsun! Bezm ehline her an dolu kadeh içir.” Bezm ehli, meyhânede bulunan kişilerdir. Meyhâne, içki meclisi tasavvufta, muhabbet, sohbet meclisidir. Burada geçen bezm ehli de, Hakk’ın aşk şarabını

sürekli içen âşıklardır. Yahyâ Efendi mirasçı için, idrakinin temiz olmasını ve aşk ehline sürekli dolu kadeh içermesi gerektiğini söyler. Mirasçı olan âşıktır. Çünkü Hakk'ın yarattığı kutsal nesne olan aşka varistir. Muhabbet ehline her an-ı dâimde muhabbet kâseleri sunulur ancak bunu idrâk için temiz, pak olmak ile birlikte Hak'ın tecellileri ile dâim olmak şarttır. Muhabbet sahibi olan bezm ehli, sürekli Allah ile olan aşk sözünün idrakini yaşayarak kendisini pak eyler. Yahyâ Efendi de, bu idrake beytiyle değinmiştir.

Bu cümleñ me'âlin istersen ey Müderris

Bezleyle varuñı sür bezm ehline piyale (G 79/13)

“Ey Müderris! Bu cümleñin mânâsını istersen, varını sarf ederek bezm ehline içki kadehi uzat.” Burada “cümle” kelimesi “her şey, bütün” anlamlarında kullanılmıştır. Her şeyin anlamına vâkıf olmak istiyorsan, neyin varsa ver ve bezm ehline içki kadehi uzat! Bezm ehli, meyhânedeki âşık ehli olduğu için onlara uzatılan her bir şarap sana her varlığın, oluşun kısacası her yaratılanın anlamını verir. Çünkü yaratılan her varlık aşktan sudur etmiştir. “Âlemdeki her zerre bir piyale olup arif kişi bu piyalelerden marifet şarabını içer” (Uludağ 2005: 287). Hak bu şaraplar ile âşıklara zâhir ve bâtın ilimlerini içirdiği için Yahyâ Efendi: “Neyin var ise sırf âşığa şarap sunmak için sarf et” demektedir. Mevlânâ (1971: 4/845): “Ümmetler içinde gizli olan aşk ümmeti, çevresini kınamalar kaplamış cömertliğe benzer. Ruhların aşağılanması, bedenler yüzündendir. Bedenlerin yüceliği, ruhlardandır! Ey âşıklar, arı- duru şarap sizindir, size sunulur. Baki olan sizsiniz, beka sizindir!” sözleri ile bu beyti özetler mâhiyettedir.

Meyhâne

Çünkü mey-hâne-i Hû'da mest olasın Hû'yile

Yeñi yeñi açıla Hû'dan saña hum-hâneler (G 13/5)

“Hû’nun meyhânesinde hû ile mest olursan, sana hû’dan yeni yeni humhâneler (meyhâneler) açılır.” “Humhâne, feyiz kaynağı olan tekke, aşkın kaynağı olan gönül, zâhirî tecellîler âlemi” (Ayverdi 2006: 2/1297) gibi anlamlara gelmektedir. Bütün olarak ele alırsak; tekkede de, gönülde de, zâhirî âlemde de Hakk’ın zikri ile hemdem olup, mest olursan, Hak sana bu zikrin yeni tecellîlerini açar. Ancak hû ile mest olan, kendisinden geçen yer gönüldür ve gönlün zâhirdeki tecellîler ile mükâşefesi, müşâhedesi arttıkça sarhoşluğu da artar. Âşığa, hem zâhirî hem bâtinî yeni aşk meydanları nasip olur. Hû diyen daha üstündür. Çünkü sarhoşluğundan temkin sahibidir ve vecdine hâkim olmuştur. Böylelikle sırları korunmuştur. O kişi, kendisinden alınıp kalbine geri verilen kişidir. Nefsinden fenâ olduğundan varlığı da yok olmuştur. Hak ile arada ne mesafe kalmıştır ne de başka bir varlık kalmıştır. Sadece O olmuştur. Bu yüzden hû (o) demiştir (el-Makdisî 2002: 48).

Kadeh

Bir kadeh nûş eyle gel gel Hû şarâbından bugün
Hû’yile Hû Hû olur çün Hû’yile mestâneler (G 13/2)

“Gel, gel bugün bir kadeh hû şarabından iç. Çünkü hû ile sarhoş olanlar onun ile hû hû olur.” “Şarap, kadeh, meyhâne” gibi kelimelerin yer aldığı şiirlerin geri planında ilâhî aşkın yoğun olarak yaşanması aktarılır. Kadeh, “manevi hal, ruhi haz, şevk, cezbe ve vecd” (Uludağ 2005: 201) anlamlarına gelir. Bir kadeh Allah’ın hû zikrinin şarabından, yâni, hakikat, marîfet, muhabbet cevherlerinden iç de, bununla vecde gel. Bununla sarhoş olanlar artık onda yok olur. Hû zikrini Hakk’ı müşâhede ederek çekenler Hak’ta yok olur ve sonra Hak’ta bekâ ile dâimî var olur. Tasavvufta “sekr veya sükr, sarhoş olmak, mest olmak” anlamlarına gelir. İki çeşit sarhoşluk vardır: Birisi, sevgilinin ihsan ve nimetine nâil olmaktan, diğeri, sevgilinin güzelliğini temâşa etmekten kaynaklanır. İki sarhoşlukla mest olan ne zaman ayılır? (Kuşeyrî 2003: 165).

Hû şarâbından bu meclisde bugün mest olagör

Tâ ki yâruñ şuna yarın saña hoş peymâneler (G 13/3)

“Bugün bu mecliste hû şarabından mest ol da gör. Öyle ki, yarın, yârin sana hoş şaraplar sunsun.” Bir kadeh ki, içi hû zikrinin şarabı ile dolu. Bu hû şarabı, Hakk’ın ledün ilimlerinin sırlarını barındıran muhabbet makamlarıdır. Aşk yolunda yârin olan Hak sana hoş şaraplar, farklı aşk makamları sunarak senin âşıklığını iyice artırır, ona mest ü hayran olursun. Yahyâ b. Muâz, Bayezîd-i Bistâmi’ye: “Mahabbet kadehinden o kadar çok içtim ki sarhoş oldum” diye yazınca Pîr de ona: “Başka biri semavât ve arzın okyanuslarını içtiği halde hâlâ (aşk şarabına) kanmış değildir, dilini dışarı çıkarmış, daha yok mu? demektedir” diye cevap verir (Kuşeyrî 2003: 411).

Şarap

İç şarâb-ı Hû’yı açsun gönülünün âyinesin

Göstereler tâ saña ‘arşdan yüce mey-hâneler (G 13/4)

“Allah’ın şarabını iç de gönlünün aynasını açsın, kirden arındırsın. Göstersinler sana ta gökten yüce meyhaneler.” Şarap Arapça, “içecek şey” anlamına gelmekle birlikte “aşk ve mahabbet” anlamlarında da kullanılan bir kelimedir. Âşık şarap içtikçe, coşkun aşk halleri artar ve aşkta sadâkat imtihanından geçer. Kemale erenlerin hali böyle temsil edilir. “İki türlü şarap vardır: Biri maddî, dünyevi, alkol ihtiva eden içilmesi haram olan içki ki bu insanı içince sarhoş eder. Diğer şarap ise, aşk şarabıdır. Allah’ı sevmekten kaynaklanan zevkin sonucu olarak ortaya çıkan bir tür mestlik, melankoli hâli” olarak tanımlanır. Marifet, içmeden, manâ sarhoşu olmak olduğu içinsûfiler, içmeden sarhoş olanlardır, diye tanımlanır (Cebecioğlu 2014: 247). Mânâ sarhoşu olan âşıkların gönül aynaları açılır ve

Hakk'ın arştaki sırlarına nâil olurlar. “Evin içinde ki âşıklar, sevgilinin cemali çırağına pervânedirler. Mevlânâ (1971: 2/2575) da, âşıkların gönlünün böyle arşlara gitmesi gerektiği ile ilgili: “Gönül, seninle nurlanan yere, belâlardan sana siperlerden olanların meclisine, sana canlarında yer verenlerin, seni şaraplarla dopdolu bir kadeh haline getirenlerin yanına git!” buyurmuştur.

Hû şarâbından bugün biz mest ü hayrân olmuşuz

Hû'da yakıp nâm u neng[i] halka destân [olmuşuz] (G 38/1)

“Bugün biz, hû'nun şarabından mest bir şekilde hayran olmuşuz. Namı, şöhreti hû'da yakıp, halka destan olmuşuz.” Bugün bizi Allah'ın şarabıyla kendimizden geçerek sarhoş olmuşuz. Hû şarabı diğer beytlerde de geçtiği üzere, Hakk'ın hakikat, mârifet, muhabbet, sırlarını, tecellîlerini içeren bitmez tükenmez bir şarap olduğu için âşıkların aklını giderir, etrafta hayran bir şekilde gezmelerini sağlar. Hayran olmak tasavvufta “hayret makamı”nda gezinmektir. Bu da âşığın kalbine gelen bir tecellî (vârit) nedeniyle düşünemez ve muhâkeme edemez bir duruma gelmesidir (Uludağ 2005: 163). Âşık, Hak ile yaşadığı halleri, makamları ile onda nam kazanmakla mükelleftir. Halkın içerisinde kendisi hakkında oluşabilecek şöhretlerden korkar, her zaman bu nam ve şöhretlerden kaçarak uzak durur. Çünkü o bu özellikleri Hakk'a olan zikirle yok etmiştir. Hak'ta fenâ bulan hiç olduğu için artık kendisine pay biçemez. Hakk'ın fenâsında bekâ bulan nasıl ben varım diyebilir ki? O, Hakk'ın hû makamında fenâ bulup bekâyâ karıştığı için Hak da bu âşığı, önemli bir şahsiyet, olay olarak halka destan şeklinde bildirmiştir.

SONUÇ

Allah muhabbetinin kuşatıcılığı ile hayatı boyunca hemdem olan on altıncı yüzyıl Türk-İslâm medeniyetinin yetiştirdiği şahsiyetlerden birisi de Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'dir. O, gerek maddî ilimlerdeki inşâlarıyla gerek mutasavvıf ve edebî yönüyle yetiştirdiği talebelerle, *Kim iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yaparak kendini Allah'a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur. İşlerin sonu ancak Allah'a varır (Lokman 31/22)* âyetindeki vasıflarla bezenen bir zattır. *Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap (Kasas 28/77)* âyetine göre hayatını tanzim eden Yahyâ Efendi, hem yaptığı maddî hayırlarla hem de insanlara karşı sunduğu manevî zenginliklerle kendisini Hakk'a adanmış bir sûfidir. Onun maddî ilimlere vukufu ile hezarfen bir kişiliğe sâhip olması, tasavufî yönüyle de yüzlerce müride gönül açması, onları yetiştirmesi mâhirliliğinin bir göstergesidir. O hem müderris, hem mürşit ve hem de âile reisidir. Müderris, kendisi için aza kifayet etmiş, halka da takdimi yeğlemiştir. Âyetin *Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever (Âl-i İmrân 3/134)* müjdesine nâil olan bir şahsiyettir. Yahyâ Efendi hayatı boyunca insanlara karşı sürekli yardımsever, ehl-i hizmet, müşfik, yeryüzünde Hakk'ın boyası ile boyanmış⁸² şekilde yaşayan bir zattır. Kendisi böyle olması gerektiğini: "Cihân elvânına bakma Müderris. Olasın şıbgatu'llâhuñ haqîki (G 107/5)" beytiyle ifâde etmiştir.

Onun ilmî, edebî ve tasavvufî kişiliğine ilişkin bilgi sahibi olmamızı sağlayan tek eseri Dîvânı'nıdır. Müderris, Dîvan edebiyatı geleneğine bağlı tasavvufî içerikli beyitler söylemiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'ndaki muhabbet düşüncesini anlayabilmek için hayatı hakkında başlıklara yer verilmiştir.

⁸² Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'inkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz (deyin) (Bakara 2/138).

Müderresin ilmî açıdan yetkinliği babasına dayanır. O doğduğu zaman babası Trabzon'un kadısıdır. Yahyâ Efendi'nin annesi Afife Hatun, Sultan Süleyman'ı emzirdiği için iki ender şahsiyet sütkardeşi olmuştur. Yahyâ Efendi, sütkardeşi Sultan Süleyman'ın ağabeyi yerine koyup istişâre ettiği yoldaşı, savaflara gitmeden önce duâsını aldığı manevî yardımcısı, müderresi olarak tarihte yerini almıştır. Şehzâde Mustafa'nın öldürülmesi olayı sırasında Sultan Süleyman tarafından saraydan çıkarılan Mâhidevrân/Gülbahar Sultan'ın yeniden saraya alınması için Sultan'a yazdıkları yüzünden araları açılmış ve görevinden uzaklaştırılmıştır. Sonrasında Sultan Süleyman, Yahyâ Efendi'ye mektuplar yazıp şeyhülislâmlık vazîfesine çağırsa da, o bunun yerine Beşiktaş'taki dergâhında ömrünü geçirmeyi yeğlemiştir. Yahyâ Efendi yaklaşık olarak yirmi dokuz yıllık müderreslik döneminde yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Emeklilik döneminden önce resmi olarak müderreslik görevi sona erse bile Beşiktaş'ta, türbesinin bulunduğu yerde yapılan medresede talebe yetiştirmeye devam etmiştir. Yahyâ Efendi'nin âilesi, hocaları ve talebeleri hakkında yeterli bilgi olmadığı için bu başlıklara kısaca değinilmiştir. İstanbul'a geldiğinde Kânûnî Sultan Süleyman'ın hemşîrezâdesi Şerife Hâtun'la yaptığı evliliğinden İbrâhim ve Ali isminde iki oğlunun olduğu aktarılmıştır.

Yahyâ Efendi hayatı boyunca îmar faaliyetlerine yoğun bir şekilde önem vermiştir. Kurduğu mescitlerin, medreselerin, binaların sayısı fazladır. Kendisi mühendistir ve inşaat işinde mâhir bir ustadır. O, aynı zamanda Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın hastalığına İstanbul'daki hekimlerin çâre bulamaması üzerine saraya dâvet edilerek sultanın hastalığını tedâvi eden bir tabiptir. Yahyâ Efendi'nin tıp ilminden, sahv ilmîne, fikh ilminden, fen, mantık, cifir ilimlerine kadar vâkıf olduğundan bahsedilmektedir.

Yahyâ Efendi'nin ilmî ve edebî şahsiyeti mutasavvıf kişiliği ile bir bütünlük arz etmektedir. Yahyâ Efendi'nin; ilmî, edebî ve tasavvufî yolda yegâne bir şahsiyet olması onun, pâdişah ve etrafındakiler tarafından sözü dinlenir olmasına vesîle olmuştur. Sultan Süleyman'la bu kadar yakın diyalog içerisinde olmasına rağmen Dîvânı'nda ona sunduğu kaside hiç yoktur. Bunun yerine sultana öğüt veren

beyitler söylemiştir. Yahyâ Efendi kimseden korkmayan, doğru bildiğini azlunmak phasına da olsa çekinmeden söyleyen bir şahsiyettir.

Kaynaklarda genelde Yahyâ Efendi'nin hangi tarîkatten olduğuna dâir bilgilerin meçhul olduğu, onun bu konuyu gizlemeye dikkat ettiği ancak *üveysî meşrep olduğu mazbûttur* ifâdesi aktarılmıştır. *Şecere-i Üveysiyye*'nin yer aldığı kaynaklarda Yahyâ Efendi'nin adı geçmemektedir. Yahyâ Efendi'nin sırlanmasından sonra tekkedeki meşâyihin tam listesine ulaşılammıştır.

Birinci bölümün devamında yer alan Müderrisin menkıbevî şahsiyeti içerisinde, *Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim, Muhipleri ve diğer menkıbeleri* başlıkları altında yirmi sekiz menkıbeye yer verilmiştir. Bu menkıbeler onun hayatını, ilmî, edebî ve tasavvufî şahsiyetini bilmek ve Dîvânı'nı yorumlayabilmek adına önemli yer teşkil etmiştir. Bu bölüm, Yahyâ Efendi'nin Külliyesi hakkındaki bilgilerle son bulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'nda incelediğimiz muhabbet ve yerine kullanılan kelimeler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde muhabbet kavramının lügat mânâlarına yer verildikten sonra, Kur'an-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde bu kavramın geçtiği yerlere değinilmiştir. Muhabbet, derin bir anlam silsilesine sâhiptir. Sûfiler, kâinatın yaratılış amacını muhabbete bağlar. Bu sebeple tasavvufta, her varlığın mayası muhabbet üzerinedir anlayışı hâkimdir. Muhabbet kavramının lügat mânâlarına tasavvufî yorumlarla birlikte değinilmesinin ardından muhabbetin türlerine ve mertebelerine yer verilmiştir. Muhabbetin türleri ve mertebeleri ıstılâh anlamlarını da içermesi nedeniyle tezde "muhabbet kelimesinin ıstılâh anlamları" adlı bir başlığa yer verilmemiştir. Yahyâ Efendi'nin Dîvânı'ndaki muhabbet ve muhabbete dâir kullanılan diğer kavramlar tasavvuftaki muhabbetin türleri ve mertebeleri kavramları ile isimlendirme olarak aynı değildir. Yahyâ Efendi Dîvan edebiyatı şâiri olduğu için bu edebiyata özgü terminolojiyi de sıkça kullanmıştır ki ayrıca onun sûfî bir divan şâiri olması

hasebiyle de, muhabbet ve türleri için kullandığı kelimeler, tasavvuftaki türler ve mertebeleri de içerik olarak barındırmaktadır. Muhabbet türleri ve mertebelerinin çeşitli olması anlayış yorumlarının farklılığındandır. Her sūfinin yaşadığı muhabbet tezahürleri farklıdır. Muhabbetin çeşitleri ve dereceleri konusunda aynı istikamet dâhilinde farklı görüşler ortaya çıksa da her birinin sonucu Allah muhabbetine varmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Yahyâ Efendi'nin tek eseri olan Dîvânı içerisindeki muhabbet ve yerine kullanılan diğer kelimeler analiz edilmiştir. Bu analize geçmeden önce Yahyâ Efendi'nin şâir kimliğinden ve şiirlerinin içeriğini yansıtan Dîvan edebiyatı ve Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatının hususlarından kısaca bahsedilmiştir. Müderrisin mutasavvıf kimliği, şâir kimliğinin önüne geçmiştir. Hakîkati aktarabilmenin en kuvvetli iksiri kelâm olduğu için diğer sūfi şâirler gibi Yahyâ Efendi de şiiri önemli bir araç olarak görmüştür. Yahyâ Efendi Dîvânı'nın intizamı, onun kelimeler üzerindeki hâkimiyetinden, beyitler arası sağladığı anlam düzeninden, söz sanatlarını yoğun bir şekilde kullanma becerisinden kaynaklanmaktadır. Müderris'in, tevhid neşvesiyle yazılmış rindâne ve âşıkâne şiirlerinde lirizm ön plandadır. Bu coşkun edâ, doğal, samimi ve anlaşılır söylemle Yunus Emre ekolünü hatırlatır. Bu edebiyat çerçevesinde eser vermiş olan mutasavvıf Yahyâ Efendi ağır ve ağıdalı bir dil kullanmamıştır. Ancak Divan şiiri lügatına vâkıf olduğunu gösteren bir kelime kadrosuna sahiptir. Şiirlerinde günlük konuşma dilinden pek çok kelime, deyim, atasözü, tasavvuf ve tarikatle ilgili kavramlar yer alır. Yahyâ Efendi hem divan hem de tekke şâiri olduğu için iki edebiyatın da şiir özelliklerini beyitlerinde yansıtır. O, beyitlerini aktarırken sanat kaygısından öte vermek istediği ana düşünceyi yansıtır. Bazı beyitleri kolay, anlaşılır gibi gözükse de, anlam üzerine kurduğu tezatlar ile anlaşılmayı güçleştirir. Bu, iki edebiyat türünün de temel özelliğidir. Anlaşılır, akıcı gözükken bir üslubun arka planında sehl-i mümtenilere sıkça yer verilir. Yahyâ Efendi şiirindeki bu özellikleriyle Niyâzî-i Mısırî ekolünü de hatırlatır. Dîvânı'nda Farsça ve Arapça kelimeleri ustaca kullanmıştır. Menkıbede Yahyâ Efendi'nin on-on beş dil bildiği aktarılmıştır. Gazelleri aruzun farklı kalıplarına örnek teşkil etmiştir. Kelimeleri farklı anlamlarıyla kullandığı, yoğun şekilde cinaslar yaptığı, muhabbet kelimesi

üzerinden görülmüştür. Muhabbet kavramının yerine, “hub, sevâd, sevdâ, aşk, ateş-i aşk, nâr-ı aşk, aşk-ı Şîrîn, aşk derdi” gibi kavramlara yer vermiştir. Ayrıca muhabbete bağlı kullanılan “âşık, mâşuk, cânân, cânâne, yâr, yâran mahbup, dilârâ, dilber” gibi kavramlara da beyitlerinde rastlanılmıştır. Bazı beyitlerinde muhabbet ya da muhabbete dâir diğer kelimeleri kullanmak yerine buna uygun sembolleri kullanıp telmih sanatıyla anlatım zenginliği yapmıştır. Muhabbet kavramının kullanıldığı yerde “mihnet, dert, meşakkat, sabır” kavramları da yer almıştır.

Yahyâ Efendi'nin şâir kimliğine Dîvânı'nda yer alan örnek beyitler üzerinden değindikten sonra “Dîvân'da Muhabbet Kavramı” başlığına yer verilmiştir. “Muhabbet, sevgi, aşk” kavramları Klasik Türk şiirinde önemle yer alan ve sık geçen konulardır. Klasik edebiyatın neredeyse biricik konusu “aşk”tır ve klasik şiir “aşk-âşık ve sevgili” ekseninde oluşmuştur.

Tezde, Dîvân'da yer alan doksan iki beyit incelenmiştir. Kırk dokuz varaklık bir eserde muhabbet ve benzer içerikteki beyitlerin fazla olması dikkat çekmektedir. Tasavvufî muhabbet derecelerinde yer alan “meveddet, hillet, şagaf, hüyâm, valeh” kelimeleri Dîvân'da geçmemektedir. Ancak bu anlamlara yakın “hub, sevdâ, şevk ve aşka bağlı kelimeler” sıkça kullanılmıştır. Bu kelimeler muhabbet konusunda birer benzetme unsuru olmaktan çok manevî birer hal ve mertebe şeklinde değerlendirilmiştir. Muhabbet kelimesinin geçtiği yerlerde kullanılan “vüd, sevgi, ülfet, ünsiyet, rızâ, habîb” kelimeleri de Dîvân'da geçmemektedir. Bunların yerine “gönül, ateş, divâne, pervâne, yâr, yâran, cânan, cânâne, bezm ehli, meyhâne, şarap, kadeh, vb.” kelimeler yer almıştır. Bu sebeple Yahyâ Efendi Dîvânı'ndaki muhabbet kavramı ile ilişkili olan bu kelimelerin geçtiği uygun beyitler de açıklanmıştır. Yahyâ Efendi bazı beyitlerinde ilâhî muhabbeti, mecâzî muhabbet üzerinden aktarmıştır. Bu, beyitler arası anlam bütünlüğünden anlaşılmaktadır. Bu sebeple tezde, mecâzî ve ilâhî muhabbet içeriğine bağlı olarak tek bir tabloya yer verilmiştir ve bu tablo üzerinden açıklamalar yapılmıştır.

Dîvan edebiyatı geleneğinde mecâzî muhabbet yoğun şekilde yer alır. Yahyâ Efendi, beyitlerinde mecâzi muhabbete değinerek, ilâhî muhabbetin hakîkatini zıttı üzerinden vererek tasavvufî geleneğe uymuştur. Bu tasavvufta bir eğitim metodudur. Her kavram zıttı ile kâimdir. Muhabbet yolunda olan insan öncelikle mecâzi muhabbeti tanır, yaşar ve onun geçiciliğini anlar. İlâhî muhabbeti idrak ettikçe de onun makamlarıyla hemhal olur, mecâzi muhabbete dönmek istemez. Yahyâ Efendi genel olarak beyitlerinde, mecâzi muhabbetten kurtulan insanın ilâhî muhabbete erişeceğini vurgulamaktadır. Bu aktarılanlar kapsamında, Yahyâ Efendi'nin *Divân*'ında mecâzî muhabbeti ilâhî muhabbete geçiş için bir basamak olarak yansıttığı ifâde edilebilir.

Yahyâ Efendi'nin beyitleri üzerinden ilâhî muhabbet hakkında aktardığı nasihatlerini şu ifâdelerle özetleyebiliriz:

Allah kâinatta kulunun fark edebilmesi için zıtlıklarla kâimiyete bağlı bir düzen inşa etmiştir. Külliyattan cüz'iyata Allah'ın ilim kudretleri hâkimdir. Allah bu ilim kudretlerini insanoğlunun da kendi çekirdeğine, tohumuna yani özüne dönmesi için sunar. Tefekkür eden insan kendine döner. Kendini bilen, Rabb'ini hakîkat, marifet ve muhabbet ile bilmeye başlar. İçindeki Rabb'inin zerreciklerine ulaşır. Bu yolculukta hevâ ve heveslerden arınır. Bunları önce şaşkınlıkla fark eder, hayret makamına geçer. Sonra sabır ve muhabbeti, hüznün ve masumiyet cevherleriyle birleştirdikçe Allah muhabbetine yaklaşır. Bu temiz ve kutsal sevgide nefis yer almaz. Bu yolculuk kendi yolunda istikamet ile yürümek yâni kendini bilmektir. Onun beyitlerindeki ana temalar bunlardır ve Yahyâ Efendi'nin beyitlerinde kendini bilme yolundaki insanın Allah'a olan muhabbetinin tezâhürleri görülmektedir.

Müderres, yaşadığı zaman diliminde dergâhın kapılarını din, dil ve ırk ayrımı yapmadan herkese açmıştır. Onun dergâhında Müslüman olanların çokluğunu menkıbelerden öğrenmekteyiz. H herkese merhametle ve müşfik bir şekilde

yaklaştığı için Allah onun makamını yüceltmiş ve yüzyıllara rağmen muhabbet halkasını diri tutmuştur. Beşiktaş'taki kabrini ziyaret edenlerle yapılan röportajlarda bu ifâdelere yer verildiği kaydedilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, I, Kahire: Darü'l-Hadis Yayınları, 1991.
- Aclûnî, Ebu'l Fida İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l Hafâ ve Müzilü'lilbas: amma işteheremine'l-ehâdis ala elsineti'n nas*, II, Tahkik: Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hendavi, Beyrut: El-Mektebetü'l Asriyye Yayınları, 1420/2000.
- Ahdî, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı İnceleme- Metin*, haz. Süleyman Solmaz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Âlî, Gelibolulu Mustafa, *Künhü'l- Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, II, haz. Faris Çerçi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Andrews G. Walter ve Kalpaklı Mehmet, *Sevgililer Çağı- Erken Modern Osmanlı- Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Apak, İlhan vd., *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, c.XIV, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1984.
- Araz, Nezihe, *Anadolu Evliyalari*, İstanbul: Fatış Yayınları, 1958.
- Asa, Meral, "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahyâ Efendi", *TUBA*, 2003, s. 131-160,
https://www.academia.edu/4891120/B%C4%B0R_16._Y%C3%9CZYIL_PORTRES%C4%B0_BE%C5%9E%C4%B0KTA%C5%9ELI_YAHYA_EFEND%C4%B0 (et. 20 Şubat 2019).
- _____, Meral, "Menkıbet- i Yahyâ" *desosmanischen Dichters Mehmet Dâ'î*, Kritishe Edition, YLT, Viyana, 1998.

- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's- Şuarâ*, II, haz. Filiz Kılıç, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Ens. Yayınları, 2010.
- Atâyî, Nev'îzâde, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's Şakâik*, Nev'îzâde Atâyî'nin *Şakâik Zeyli I*, haz. Suat Donuk, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992.
- Attâr, Feridüddîn, *Evliya Tezkireleri*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.
- Aydın, Kamil H., *Beşiktaşlı Şeyh Yahyâ Efendi*, İstanbul: Fatih Gençlik Vakfı Yayınları, 1995.
- Aynur, Hatice, *Saliha Sultan'ın Düğününü Anlatan Surnâmeler (1834)*, Harvard Üniversitesi, Boston: Yakın Dilleri Ve Medeniyetleri Bölümü, The Sources Of Languagesand Literature, 1995.
- Ayvansarâyî, Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, 1985.
- _____, Hafız Hüseyin, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, haz. Ramazan Ekinci, İstanbul: Buhara Yayınları, 2013.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. Baskı, I-II-II, Yay. haz. Kerim Can Bayar, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2016.
- Ayverdi, Sâmiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, I, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2010.
- Baltacı, Cahid, *Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.

- _____, *Osmanlı Medreseleri*, I-II, İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fak. Vakfı Yayınları, 2005.
- Bandırmalizâde Seyyid Ahmed Münib Üsküdârî, *Mecmua-i Tekâyâ*, İstanbul: Maârif Nezâreti Alim Matbaası, 1890, <http://isamveri.org/pdfrisaleosm/R191311.pdf> (et.18 Şubat 2019).
- Bardakçı, M. Necmeddin, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Batıslam, Dilek, *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, İstanbul: Kesit Yay. 2016.
- Bayrak, M. Orhan, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar*, İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayını, Aksüt Matbaası, 1979.
- Bayramoğlu, Fuat, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfi Belgeler*, C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.
- Bilgin, A. Azmi, "Osmanlılar", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 33, 2007, 559-562.
- Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, C. XIII-XIV, çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 1989.
- Buhârî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, II, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2004.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, III, haz. Yekta Saraç, TÜBA: Ankara, 2016.
- Bursalı, Mustafa Necati, *İstanbul ve Anadolu Evliyâları*, İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1986.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l Beyân Ku'an Meâli ve Tefsiri*, I, Tercüme, Heyet, İstanbul: Erkam Yayınları 2018.

- Büyükaksoy, Kazım, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, İstanbul: Kit-san Yayıncılık, 1979.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Çelebi, Evliyâ, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1/ 1, 1/2, 2/1, haz. S. A. Kahraman – Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Çubukçu, Hatice, EbûTalib El-Mekkî ve Ebû Hamid Muhammed El-Gazalî’de Muhabbet Anlayışı, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri ABD, YLT, 2010.
- Dâî, Mehmet, *Menakıb-ı Beşiktaşı Yahyâ Efendi*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud no: 4604.
- Demirli, Ekrem, “Vahdet-i Vücûd”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42, 2012, 431-435.
- Develioğlu, Abdullah, *Büyük İnsanlar Üçbin Türk ve İslâm Müellifi*, İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1973.
- Diler, Bülent, Menkıbe-i Beşiktaşı Yahya Efendi (k.s.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Lisans Tezi, Ankara, 1980-81.
- Dumlu, Mikail, *Tasavvufî Düşüncede Muhabbet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. YLT, Erzurum, 2002.
- Ebû’l Hasan, Şeyh Nureddin, *Menakıb-ı Abdülkadir Geylânî-Behcetü’l Esrar*, çev. Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî, Sadeleştiren: Mustafa Necati Ak, İstanbul: Onur Kitap, 2013.
- el-Cerrâhî, Safer el-Muhibbi, *Istılahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*, İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2013.
- el-Cevziyye, İbn’ül Kayyım, *Medâricu’s-Sâlikîn Kur’anî Tasavvufun Esasları*, III, çev: Adil Bebek, Muharrem Tan vd., İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

- _____, Aşıklar Kitabı, çev. Feyzullah Demirkıran-Savaş Kocabaş, İstanbul: Şule Yayınları, 2013.
- el-Ekberi, Selahaddin ed-Dimeşki, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ed. Zafer Erginli, Heyet, İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.
- el-İsfahânî, Râğıb, *Kur'an Kavramları Sözlüğü, Müfredat*, İstanbul: Çıra Basın Yayın, 2017.
- el-Makdisî, İzzuddîn Abdusselam, *Sırların Çözümü ve Hazinelerin Anahtarları*, Çev. Hayri Kaplan, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- el-Mâlikî, Hâce Ahmed b. İbrahim b. Allân es-Sıddıkî, *Şah-ı Nakşibend (k.s.) Sohbetlerinden Bir Gül Deste*, 16. Baskı, çev. Yasin Demirkıran, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016.
- es-Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. El-Hüseyin, *Sûfilerin Edepleri*, çev. Cemal Aydın, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2017.
- Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010.
- Erdoğan, Kenan, *Niyazî-i Mısri Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı (Tenkitli Metin)*, Ankara: Akçağ Yayıncılık, 1998.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Dîvân-ı İlâhiyât*, haz. Özgül, M. Kayahan, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 2013.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, II-III, haz. Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç, İstanbul: Devran Yayınları, 1991.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü Ulûmi'd Dîn*, çev. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018
- Geylânî, Abdülkâdir, *Gavsıyye Risalesi*, haz. Bekir Uluçınar, İstanbul: Toker Matbaası, 1968.
- _____, *Geylânî Külliyyatı*, çev. Osman Güman, Mehmet Eren, İlyas Arslan, Derya Çakır, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2015.

- Goloğlu, Mahmut, *Trabzon Tarihi, I*, Trabzon: Serander Yayınları, 2000.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Boğaziçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DIA)*, 6, 1992, 251-262.
- Gözen, Faik, Beşiktaşlı Yahya Efendi Hazretleri'nin (r.a.) Hayatı, Menkıbeleri, Divançesi, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fak., 1979-1980.
- Güzel, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Hanbel, İmam Ahmed b., *el-Müsned*, II-V, Tercüme ve Açıklama Rıfat Oral, Tahkik: Süleyman Sarı, Konya: Ensar Yayınları, 2003.
- Hasan Hüsnü Mehmed Nuri İbnü's-Şeyh, *Menâkıb-ı Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi İbn-i Ömer el Arabî (k.s.)*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye Dersâdet, H. 1313/ M. 1895-1896.
- Hırzû'l Mülûk, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar Kitâb-ı Müstetâb Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il- Mü'minîn*, haz. Yaşar Yücel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'lMahcûb*, 4. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- İbnü'l -Arabî, *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, I, çev. Ahmet Avni Konuk, haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1987.
- _____, *Hakikat Yolcusuna Kılavuz, (Allah Yolundaki Mürîde Nasihatler)*, 4. Baskı, çev. Bedirhan Özalp, İstanbul: Hayy Kitap, 2016.
- _____, *Mevâki'un Nucûm- Yıldızların Mevkî*, çev. Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul: Kitsan Yayınları, 2015.
- _____, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 3. Baskı, VIII, haz. Ekrem Demirli, İstanbul; Litera Yayıncılık, 2017.

İlâhî, Abdullah es-Simavî, *Zâdü'l-Müşâkîn*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrâhim Efendi, nr. 420.

İsen, Mustafa, Cemâl Kurnaz, *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.

Kandemir, Yaşar, “Abdullah b. Amr b. Âs”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1, 1988, 85-86.

Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yayıncılık, 2005.

Kâşânî, Abdürrezzak, *Letâifu'l-alâm fî işarâtihli'lilhâm Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

_____, Abdürrezzak, *Istulâhâtu's- Sûfiyye*, çev. Abdürrezzak Tek, Bursa: Bursa Akademi, Emin Yayınları, 2014.

Kazan, Şevkiye, *Şeyhülislam Yahya Divanında “Aşk”ın Anlam Çerçevesi*, *Turkish Studies*, 2010,s.336-367, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/sevkiye_kazan_seyhulislam_yahya_divani_ask_anlam_cercevesi.pdf (et. 28 Mayıs 2019).

Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 2. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

Kılıç, Mahmut Erol, *Sûfi ve Şiir*, 7. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.

_____, *Sûfi ve Sanat*, 2. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap, 2017.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's Şuarâ*, I-II, haz. İbrahim Kutluk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Koçu, Reşad Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961.

- Kola, Fatma, “Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (XVI. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle)”, *LitteraTurca*, 2016, s.67-94, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/181270> (et. 24 Mayıs 2019).
- Konevî, Sadeddin, *Vahdet'i Vücûd ve Esasları*, 4. Baskı, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2012.
- Köprülü, M.Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 10. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli, haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Kurnaz, Cemâl, *Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- _____, “Ferhad”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 12, 1995, 383.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risalesi*, 4. Baskı, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Kübra, Necmüddin, *Usûlü Aşere Risâle İle'l Hâim Fevâihu'l Cemâl-Tasavvufî Hayat*, haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Laqueur, Hans-Peter, *Hüve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Lowry, H. Wealth, “From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Suleyman the Lawgierand His Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 1990, 10, s. 39-48, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/112658> (et. 4 Şubat 2019).
- Mehmed Süreyyâ, *Sicilli-i Osmanî*, IV/II, haz. Orhan Hülâgü, Mustafa Ekincikli, Hamid Savaş, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1998.
- Mehmet Dâî, *Menkıbe-i Beşiktâşî Yahyâ Efendi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud no:4604.

- Mevlânâ Muhammed Celâleddin Rûmî, *Mesnevi*, I, çev. Veled İzbudak, İstanbul: MEB Yay. 1971.
- Muslim, Ebu Hüseyin, *Sahîh-i Muslim ve Tercemesi*, V- VII- VIII, çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970.
- Nesefî, Azîzüddîn, *İnsân-ı kâmil*, çev. A.Avni Konuk, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2009.
- Neseî, Hâfız Ebu Abdurrahman Ahmed b. Dinâr, *Sünen 'ün Neseî*, VII, çev. Muhtar Büyükcınar vd., İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- _____, *Veysel Karenî ve Üveysilik*, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayıncılık, 2009.
- Okan, Aysel, *İstanbul Evliyalari*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Okuyucu, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, 3. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Orhan Şaik Gökyay, *Trabzonlu Birkaç Şair*, İstanbul: Trabzonlular Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Sema Matbaacılık, 1987.
- Öngören, Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Özarslan, Metin, *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Çalışma*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2006.
- Özdamar, Mustafa, *Yahya Efendi*, İstanbul: Kırk Kandil Yayınlar, 1997.
- Öztürk, Mustafa, “Divan’ı Bağlamında Fuzûlî’de Sevgili Kavramının Beşerî ve İlahî Boyutları İle Sevgiliden Şikâyet”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, s. 41-59, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/386515> (ET. 23 Mayıs 2019).
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: L&M Yayınları, 2002.

- Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, I, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Raif, Mehmed, *Mirât-ı İstanbul*, İstanbul: Maârif Nezâreti Celîlesi Yayınları, 1896.
- Sami, Şemseddin, *Kâmûsu'l A'lâm*, IV, Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.
- Sargut, Cemâlnur, *Dinle Neyden*, 8. Baskı, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017.
- Serrâc Tûsî, Ebu Nasr, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, haz. Hasan K. Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Sevgen, Nazmi, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı-Menkabeleri-Şiirleri*, İstanbul: Tarih Dünyası Yayınları, 1965.
- Seyyid Muhammed Hoca Efendi, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, IV, İstanbul: Ustaoglu Kitabevi, 2005.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü-İstilahat-ı İnsan-ı Kamil*, haz. İhsan Kara, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Soysaldı, İhsan, "Tasavvufta Aş ve Marifet", *Fırat Üniveristesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 1998, s.187-216, <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/37298/makaleler/3/1/arastirmax-tasavvufta-ask-marifet.pdf> (et. 8 Mayıs 2019).
- Sultan Muhammed Bahaeddin Veled, *Aşknâme*, şerh: Hasan Halide el-Mevlevî, haz. Emine Öztürk, İstanbul: Sufî Kitap, 2015.
- Sunar, Cavit, Aşkın Terbiyedeki Rolü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, 1982, s. 95-128, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/771/9807.pdf> (et.21 Mayıs 2019).
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman, *el-Câmiu's Sağîr Muhtasarı* Tercüme ve Şerhi, I, haz. İsmail Mutlu vd., İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996.
- Şahin, Haşim, "Beşiktaşlı Yahyâ Efendi", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 43, 2013, 243-244.

- Şahin, Kürşat Şamil, Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi, *Turkish Studies*, 2011, s. 1851-1867, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934102.pdf> (et. 26 Mayıs 2019).
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y., *Asırlar Boyunca İstanbul Eserleri Olayları Kültürü*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 187-190, 2005.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I, İstanbul: OSEDAM (Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016.
- Şimşek, Selami, “Son Dönem Celvetî Şeyhlerinden Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mecma-yı Tekâyâ'sı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2006, s. 135-172, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/355/345> (et. 4 Şubat 2019).
- Tanman, Baha, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri*, III, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., DT, İstanbul, 1990.
- _____, *Düdüün Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Yahya Efendi Tekkesi, c. 7, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- _____, “Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Külliyesi”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DIA)*, 43, 2013, 246-249.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre ile Aşk Yolculuğu*, Hayatı ve Seçme Şiirleri, İstanbul: H Yayınları, 2015.
- Tatçı Mustafa ve Kurnaz Cemal, *Türk Edebiyatında Hû Şiirleri*, İstanbul: H Yayınları, 2016.
- Taşköprülüzâde, Osmanlı Bilginleri- Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Tenik, Ali, Göktaş, Vahit, “Tasavvufî Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşâsına Etkisi”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2014, s. 263-286, (et. 6 Haziran 2019).

- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa B. Sevre, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, IV-VI, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1972.
- Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2001.
- Tombul, Enis, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve İnceleme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ABD, 2014.
- _____, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Dîvan: İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Tıpkıbasım*, Amerika: Harvard Üniversitesi, Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2018.
- Tosun, Necdet, “Üveysilik”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 42, 2012, 400-401.
- Tural, Sadık, vd., *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* c. 6, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2006.
- Türer, Osman, “Hû”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 18, 1998, 260-261.
- Uludağ, Süleyman, “Halka”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 15, 358-359, 1997.
- _____, “Muhabbet”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 30, 2005, 386-388.
- _____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.
- Uzan, Süleyman, *1589-1590 tarihli Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1980.
- Uzel, Nezih, “Kanuni Sultan Süleyman Han'ın Sütkardeşi Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi”, *Hayat Tarih ve Edebiyat Aylık Mecmuası*, İstanbul: Ören Basımevi, 1978, 14/1: 88-91.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 3015 sayılı, 574 numaralı defter, 61. sayfa 53/20 sırasında kayıtlı (Hacı Mahmud Efendi)' ye ait 12 Sefer 1330 tarihli vakfiye belgesi.

Vassaf, Hüseyin, *Sefine-i Evliyâ*, II. Baskı, I-II, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları 2011.

Yalçın, Ayhan, *Gönül Sultanları İstanbul Evliyaları ve Ziyaret Yerleri*, İstanbul: Çelik Yayınevi, 1996.

Yılmaz, H. Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 25. Baskı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.

Yılmaz, Müslüm, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Hayatı, Tasavvufi Şahsiyeti ve Dîvânı*, Dergâh Yayınları, İstanbul: 2014.

Yüce, İsmail, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, Marmara Üniversitesi SBE, Kelam ve İslâm Felsefesi Bölümü İslâm Felsefesi Anabilim Dalı, YLT, 1993.

Yüksel, İ. Aydın, *Osmanlı Mimarisinde Kânûnî Sultan Süleyman Devri İstanbul*, VI, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004.

Yüksel, Murat, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, I, Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993.

Web Kaynakları

<https://akademi.nefesyayinevi.com/ask-dini-mezheb-i-ask-insanliktan-ilahiye-erisim-yolu-olarak-ask-omid-safi-konferansi/>, erişim tarihi 23 Şubat 2019.

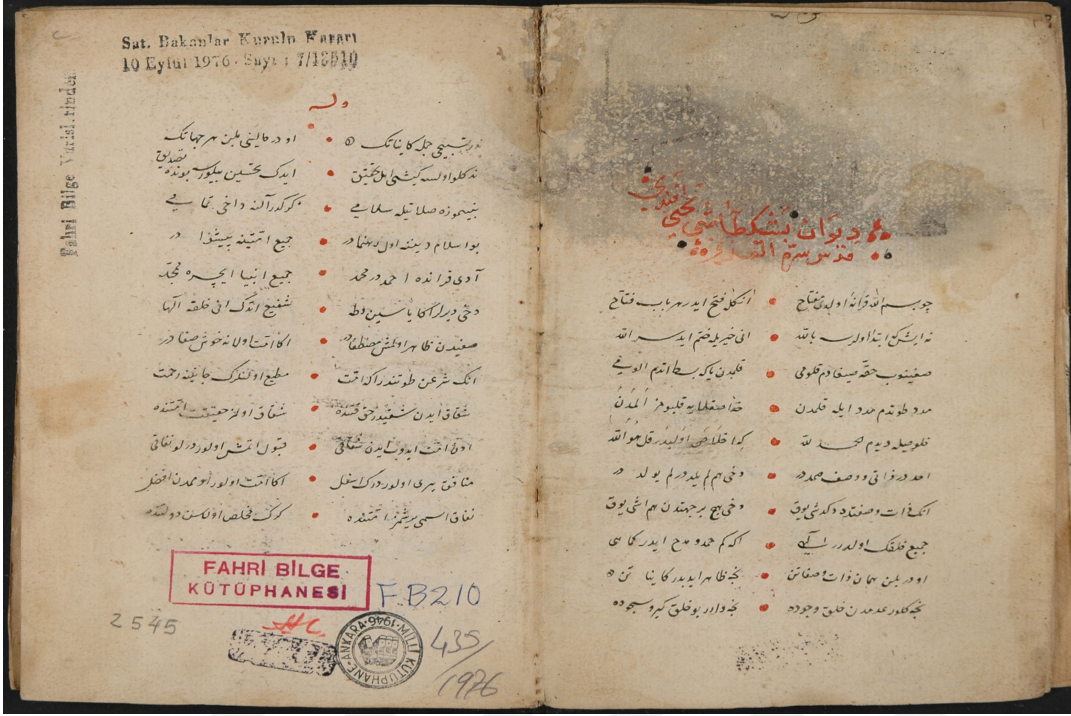
<https://dijitalkutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/199622?SearchType=2>, erişim t. 17 Mart 2019.

<https://sorularlarisale.com/levlake-hadisi-ne-kutub-u-sittede-ne-buharide-ve-ne-de-tirmizi-vb-de-kaynagi-belirtilmemis-nasil>, erişim tarihi 18 Mart 2019.

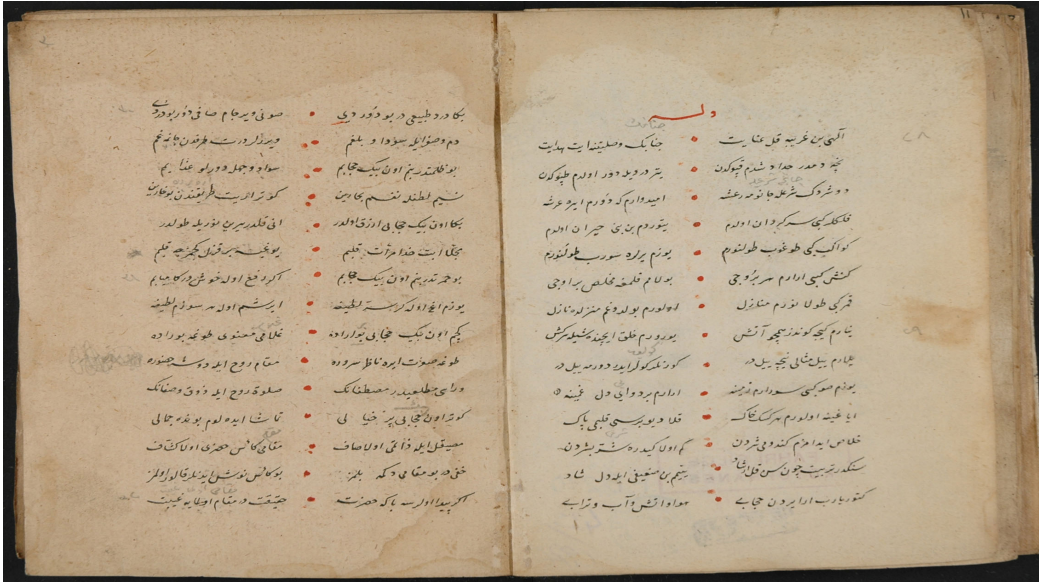
<https://sorularlailamiyet.com/ben-kainata-yere-goge-sigmadim-fakat-muminin-kalbine-sigdim-hadisi-kutsisi-mevzu-mudur-0>.

EKLER: TEZ İLE İLGİLİ RESİM VE FOTOĞRAFLAR

Şekil 1: Dîvân'dan Örnek Varaklar- 1b-2a

Şekil 2: Dîvân'dan Örnek Varaklar- 2b-3a

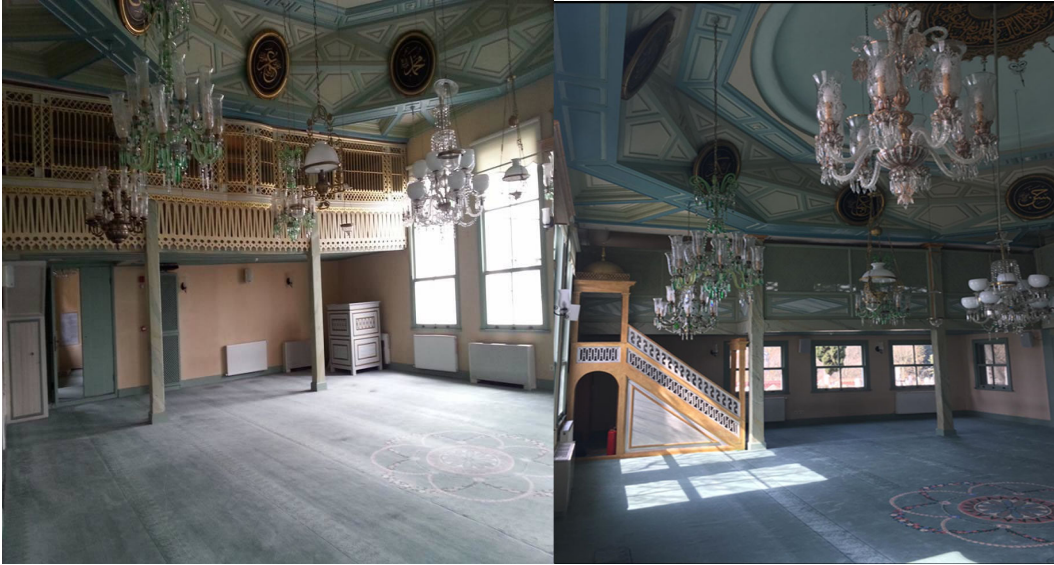
Şekil 3: Yahya Efendi Külliyesi Vaziyet Planı

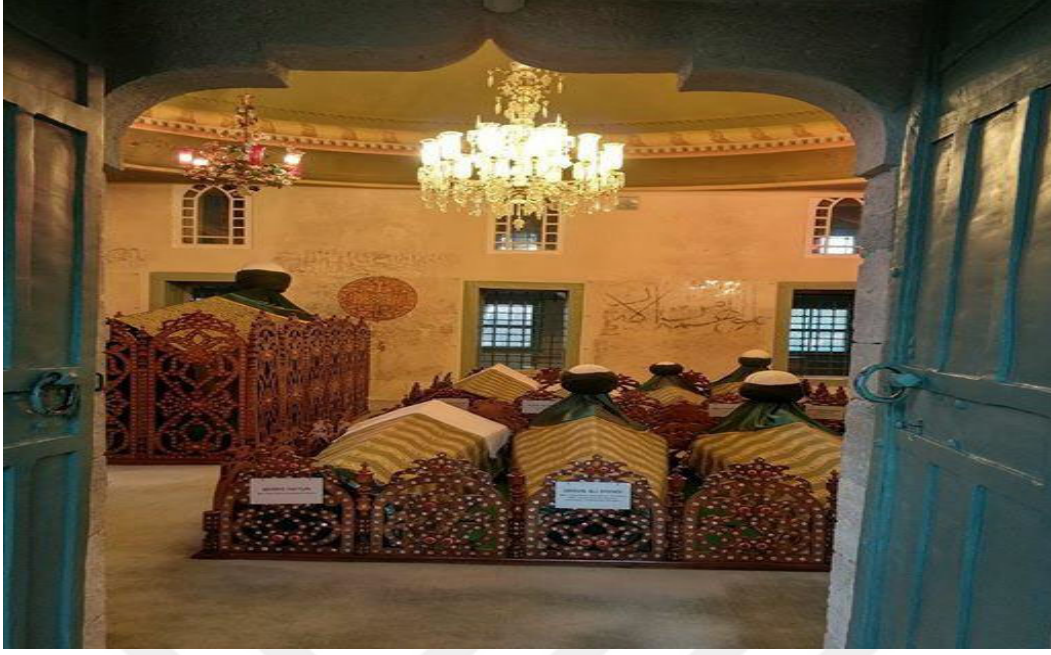
Şekil 4: Yahya Efendi Tekkesi'nin Girişi

Şekil 5: Tekkenin girişindeki Sultan II. Mahmut'un tuğrası ve çeşmeler

Şekil 6: Yahyâ Efendi Tekkesi Mescidi

Şekil 7: Yahyâ Efendi, eşi, oğulları, dervişleri ve tekkede vazîfe yapan kişilerin kabirleri

Şekil 8: Yahyâ Efendi Türbesi'nin İçerisindeki Duvarlarda Bulunan El Yazıları

Şekil 9: Meşrutaya giden yol, Güzelce Ali Paşa Türbesi ve diğer türbeler

Şekil 10 : Yahyâ Efendi Tekkesi'nin Ön Cephesi

Şekil 11: Yahyâ Efendi Külliyesi'ndeki Mezarlık ve Şehzadeler Türbesi

Şekil 12: Hacı Mahmud'un yaptırdığı kütüphane

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Hilal OTYAKMAZ

e-Posta: hotyakmaz1@gmail.com

Doğum: 1989, Antalya- Manavgat. Bekâr.

Eğitim Durumu:

Yüksek Lisans: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf

Araştırmaları Enstitüsü, Tasavvuf Kültürü ve

Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Konusu: Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Ve

Dîvânı'nda Muhabbet

Lisans: Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü, Haziran, 2011.

Yabancı Dil (ler) ve Düzeyi: İngilizce (orta), Arapça (başlangıç)

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bilimsel Etik Sayfası Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum “Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Ve Dîvânı’nda Muhabbet” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:

.../.../...

Hilal OTYAKMAZ

İmza: